

Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej

Monitoring przedsiębiorstw społecznych w Małopolsce. 2013

Raport z IV edycji badań

WYKAZ UŻYWANYCH SKRÓTÓW

CATI – Wspomagany komputerowo wywiad telefoniczny (*Computer Assisted Telephone Interview*)

CAWI – wywiad przez Internet, prowadzony za pomocą udostępnienia respondentom kwestionariusza internetowego (*Computer Assisted Web Interviewing*)

CIS – Centrum Integracji Społecznej

ES – Sektor ekonomii społecznej

NGO – Organizacje pozarządowe (*non-governmental organisation*)

MORR – Małopolskie Obserwatoria Rozwoju Regionalnego

PES – Podmiot ekonomii społecznej

PFRON – Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych

PS – Przedsiębiorstwo społeczne

ROPS – Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie

ZAZ – Zakład Aktywności Zawodowej

Spis treści

WPROWADZENIE.....	4
1. Najważniejsze wnioski z badań	5
1.1 Charakterystyka badanych przedsiębiorstw społecznych. Forma i geneza	5
1.2 Działalność społeczna	5
1.3 Współpraca organizacji z otoczeniem	7
1.4 Zasoby ludzkie	8
1.5 Działalność ekonomiczna	10
2. Rekomendacje	12
3. METODOLOGIA I ANALIZA WYNIKÓW BADANIA – kluczowe kwestie.....	14
3.1. Populacja badania i stopień realizacji próby	14
4. Charakterystyka badanych przedsiębiorstw społecznych. Forma i geneza.	17
5. Działalność społeczna badanych przedsiębiorstw społecznych	23
5.1 Działania na rzecz wykluczonych lub/i zagrożonych wykluczeniem społecznym.....	23
5.2 Działalność na rzecz społeczności lokalnej	32
6. WSPÓŁPRACA ORGANIZACJI Z OTOCZENIEM.....	36
7. Zasoby ludzkie	42
7.1 Liczba zatrudnionych ogółem	42
7.2 Zatrudnienie na umowę o pracę	43
7.3 Zatrudnienie na umowę cywilno-prawną.....	44
7.4 Zatrudnienie subsydiowane	45
7.5 Poziom zatrudnienia beneficjentów w przedsiębiorstwach społecznych.....	46
7.6 Zatrudnienie i zwolnienia beneficjentów w ostatnich 12 miesiącach funkcjonowania PS.	47
7.7 Wolontariusze	50
7.8 Rozwój zasobów ludzkich	52
7.8.1 Plany dotyczące zatrudnienia w najbliższych 12 miesiącach.	52
7.8.2 Wpływ pracowników i członków przedsiębiorstw społecznych na ważne decyzje w organizacji.....	54
7.8.3 Podnoszenie kwalifikacji zawodowych.....	56
8. Działalność ekonomiczna	59
8.1 Obszary działalności ekonomicznej i jej odbiorcy	59
8.2 Sytuacja finansowa przedsiębiorstw społecznych.....	63
8.3 Bariery i słabości prowadzenia działalności ekonomicznej	70

WPROWADZENIE

W 2013 roku, już po raz czwarty zrealizowane zostało badanie diagnozujące kondycję przedsiębiorstw społecznych w Małopolsce. W niniejszym raporcie prezentujemy wyniki tego badania.

Jego koncepcja¹ opracowana została przez Centrum Ewaluacji i Analiz Polityk Publicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego we współpracy z Fundacją Gospodarki i Administracji Publicznej oraz Regionalnym Ośrodkiem Polityki Społecznej w Krakowie w 2009 r., jako odpowiedź na potrzebę systematycznej diagnozy podmiotów zaliczanych do sektora (quasi sektora) ekonomii społecznej (ES). Aby trafnie określić działania wspierające rozwój sektora, zaplanowano wówczas badanie monitorujące funkcjonowanie przedsiębiorstw społecznych w czterech kluczowych aspektach: działalność społeczna, działalność ekonomiczna, zasoby ludzkie oraz współpraca z otoczeniem.

Koncepcja badania i dane z wcześniejszych lat doskonale wkomponowały się w potrzeby związane z opracowaniem **Regionalnego Planu Rozwoju Ekonomii Społecznej w Małopolsce na lata 2014-2020**², (opracowanie diagnozy, określenie głównych słabości, ale i potencjału sektora, itd.) Obecnie, po niewielkiej modyfikacji narzędzia³, służy ono jako podstawa monitorowania realizacji założeń Regionalnego Planu.

W tym roku, po raz pierwszy, badanie zostało przeprowadzone z użyciem aplikacji internetowej do gromadzenia danych, które znacznie obniża koszty realizacji badania w najdroższej jego części - gromadzenia danych (tzw. fieldwork⁴) i ich kodowania. Aplikacja została opracowana na podstawie dotychczasowych doświadczeń (przetestowanego w latach ubiegłych kwestionariusza) i jest dostępna pod adresem: <http://www.monitoring.es.malopolska.pl/>

Wyniki badania, jak co roku, przedstawione zostały w podziale na pięć rozdziałów. W pierwszej części raportu opisane zostały podstawowe charakterystyki przedsiębiorstw społecznych z regionu, w podziale ze względu na formy prawne. Druga część opisu poświęcona jest wynikom dotyczącym kluczowej sfery aktywności tych przedsiębiorstw, a mianowicie działalności społecznej. Daje to wgląd w specyfikę działań prowadzonych

¹ M. Frączek, S. Krupnik, K. Osiborska, A. Pacut, A. Szczucka, Monitoring przedsiębiorstw społecznych w Małopolsce, Centrum Ewaluacji i Analiz Polityk Publicznych UJ, Fundacja GAP, Kraków 2009.

<http://www.ekonomiaspoleczna.pl/x/619751;jsessionid=581E3F3BFC5C8CDD45BFC4727631827A> [07.12.2012]

² do pobrania na stronie www.es.malopolska.pl w kategorii publikacje:

http://www.es.malopolska.pl/pliki/BIBLIOTEKA/Wieloletni_Plan_/rops_wieloletni_plan_v07_WWW.pdf

³ dodanie pyt. 11-14, patrz załącznik nr. 1 - kwestionariusz

⁴ Najbardziej czasochłonna i kosztowna część badania składająca się z wykonania badania w terenie: dystrybucji kwestionariuszy, realizacji wywiadów przez ankieterów, zebraniu wypełnionych kwestionariuszy.

na rzecz określonych typów beneficjentów, a także działań, z których korzyści może czerpać cała społeczność lokalna. Z perspektywy trwałości takich inicjatyw, ważna jest ich zdolność do kooperacji – charakterystykę i natężenie współpracy podejmowanej przez przedsiębiorstwa społeczne można znaleźć w części trzeciej opracowania. Na kolejne części raportu składa się analiza zasobów ludzkich w organizacjach oraz spojrzenie na ich działalność z perspektywy biznesowej, czyli aktywności na rynku.

W tym miejscu, serdecznie dziękujemy wszystkim podmiotom, które zgodziły się wziąć udział w badaniu i przyczyniły się do budowania rzetelnego obrazu małopolskiej przedsiębiorczości społecznej.

1. Najważniejsze wnioski z badań

1.1 Charakterystyka badanych przedsiębiorstw społecznych. Forma i geneza

- Analizując wiek badanych organizacji, grupę najmłodszych stanowią przede wszystkim spółdzielnie socjalne; najdłużej działają wszystkie spółdzielnie inwalidów i niewidomych, stowarzyszenia i ZAZ-y. Zdecydowanie najbardziej różnorodną wiekowo grupę stanowią fundacje.
- Zestawiając ze sobą formę prawną organizacji, rodzaj jej założyciela/założycieli oraz charakter środków wykorzystanych w procesie założycielskim, możemy wskazać na pewne wzory powstawania przedsiębiorstw społecznych:
  - fundacje, stowarzyszenia oraz spółdzielnie inwalidów i niewidomych powstają głównie z inicjatywy osób fizycznych, przy wykorzystaniu głównie środków prywatnych;
  - założycielami spółdzielni socjalnych pozostają osoby fizyczne lub organizacje pozarządowe (inaczej niż w poprzednich badaniach, gdzie założycielem były głównie osoby fizyczne) wykorzystując przede wszystkim środki publiczne;
  - CIS-y i ZAZ-y inicjowane są głównie przez organizacje pozarządowe. W przypadku tej formy organizacji wykorzystywane są głównie środki publiczne, choć nie tylko.

1.2 Działalność społeczna

- Na pytanie dotyczące działań (w tym zatrudnienia) na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, zdecydowana większość, bo ponad 80% badanych PS, zadeklarowała prowadzenie takiej działalności. Były to wszystkie spółdzielnie inwalidów i niewidomych, spółdzielnie socjalne, ZAZ-y i CIS-y. Pozostałe 14 przedsiębiorstw społecznych, które nie zadeklarowały tego typu działalności rekrutowały się z fundacji i stowarzyszeń.
- Podobnie jak we wszystkich trzech wcześniejszych edycjach badań, tak i w 2013 roku, główną grupą beneficjentów dla PS, które deklarują działalność na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym były osoby niepełnosprawne, na drugim

miejscu plasują się osoby bezrobotne (w tym długotrwale bezrobotne), następnie osoby po 50tym roku życia mające trudności na rynku pracy.

- W przypadku spółdzielni socjalnych, najczęściej wskazywanymi adresatami działań były osoby bezrobotne, w tym długotrwale bezrobotne, osoby o niskich kwalifikacjach zawodowych oraz osoby po 50tym roku życia mające trudności na rynku pracy. Spółdzielnie inwalidów i niewidomych oraz zakłady aktywności zawodowej, zgodnie z ideą, działają na rzecz osób niepełnosprawnych. Natomiast fundacje, stowarzyszenia i centra integracji społecznej mają bardzo zróżnicowane grupy beneficjentów, o niemal równym rozkładzie wszystkich wymienionych grup adresatów.
- Spośród wszystkich badanych organizacji, najwięcej organizacji oferowało beneficjentom aktywizację zawodową i edukację, w następnej kolejności: organizację czasu wolnego i wypoczynku oraz pomoc i pracę terapeutyczną.
- Stowarzyszenia najczęściej oddziałują na swoich beneficjentów poprzez organizowanie im czasu wolnego i wypoczynku oraz pomoc lub pracę terapeutyczną. Fundacje najczęściej wskazywały aktywizację zawodową i edukacyjną oraz organizację czasu wolnego. Spółdzielnie socjalne w zdecydowanej mierze oferują aktywizację zawodową i edukacyjną. Dla spółdzielni inwalidów i niewidomych najważniejszym działaniem jest leczenie i rehabilitacja zdrowotna, natomiast dla ZAZ, obok aktywizacji zawodowej i edukacyjnej, również pomoc i praca terapeutyczna. Wszystkie CISy oferują beneficjentom wsparcie w zakresie zatrudnienia i edukacji oraz zapewnienie beneficjentom pomocy materialnej (finansowej, rzeczowej, w tym pomoc żywnościową).
- Przedsiębiorstwa społeczne, które zadeklarowały, że zajmują się aktywizacją zawodową i edukacją, to głównie podmioty oferujące trwałe zatrudnienie w swojej organizacji oraz podnoszenie kwalifikacji w ramach szkoleń i kursów np. zawodowych, językowych, itp. Największymi „pracodawcami” (zatrudniającymi największe liczby beneficjentów) są spółdzielnie inwalidów i niewidomych, zakłady aktywności zawodowej oraz spółdzielnie socjalne.
- Najczęstszą formą wsparcia udzielanego przez PS były szkolenia i kursy (np. zawodowe, językowe, itp.), którymi objęto największą ilość osób – bo aż 1306. Największą aktywnością w zakresie podnoszenia kwalifikacji w ramach szkoleń i kursów wykazały się stowarzyszenia i CIS-y.
- Drugą, najchętniej stosowaną formą wsparcia beneficjentów jest doradztwo i poradnictwo specjalistyczne, które gwarantują głównie fundacje, stowarzyszenia, centra integracji społecznej oraz spółdzielnie socjalne. W sumie 981 osób skorzystało z tej formy wsparcia.
- W zakresie trwałego/ciągłego zatrudnienia w organizacji, wszystkie badane PS łącznie zapewniły miejsce pracy 564 beneficjentom (w roku 2012 mimo większej próby badanych PS liczba ta wynosiła niewiele więcej bo 597). Spółdzielnie inwalidów i niewidomych oraz ZAZy są największymi pracodawcami zatrudniającymi swoich beneficjentów.

- 147 osób zostało przystosowanych i „wypuszczonych” na wolny rynek pracy. Maksymalną liczbę beneficjentów podała jedna fundacja (45 osób). Najwyższe wskaźniki średniej i mediany osób, którym znaleziono zatrudnienie osiągnęły badane CISy, których ustawową rolą jest to właśnie działanie.
- Najmniej popularną formą wsparcia była organizacja staży w firmach zewnętrznych. W ramach organizowanych staży w instytucjach lub firmach zewnętrznych uczestniczyło w sumie tylko 34 beneficjentów.
- Poza działalnością społeczną w obszarze wsparcia osób należących do grup narażonych na wykluczenie społeczne, badane przedsiębiorstwa działają na rzecz społeczności lokalnej dostarczając usługi użyteczności publicznej. W 2013 roku tego typu działalność prowadziła niemal 1/3 przebadanych organizacji. Relatywnie największą aktywność w tym zakresie wykazują fundacje oraz spółdzielnie socjalne.
- Niespełna co piąty badany podmiot deklaruje prowadzenie działań mających na celu rozwój społeczności lokalnej/regionu poprzez wspieranie produktów lokalnych (pod tzw. "marką lokalną").
- Analizując liczbę beneficjentów objętych obydwoma rodzajami działań na rzecz społeczności lokalnej, sumarycznie wyniosła ona 30.847 beneficjentów, w tym 30.786 skorzystało z dostarczanych przez organizację usług deficytowych dla społeczności lokalnej. Przede wszystkim fundacje i stowarzyszenia, jak wynika z tegorocznego badania, są głównym dostawcą usług użyteczności publicznej dla społeczności lokalnej obejmując nimi największe ilości osób.
- 61 osób współpracujących z badanymi PS uzyskało też przychód z tytułu wytworzenia lokalnego produktu, w którego sprzedaży pośredniczyła organizacja.

1.3 Współpraca organizacji z otoczeniem

- Większość badanych PS, poza dużą częścią stowarzyszeń oraz spółdzielni inwalidów i niewidomych, współpracowała w ostatnich 12 miesiącach z administracją publiczną. Badane PS były zadowolone lub raczej zadowolone z tej współpracy.
- Najmniej negatywnych opinii wśród PS miały efekty współpracy z innymi podmiotami ekonomii społecznej (w tym NGO).
- Ze środowiskiem biznesu współpracowały w ciągu ostatnich 12 miesięcy wszystkie CIS, które pozytywnie oceniły tę współpracę. Pozostałe rodzaje PS też w większości współpracowały ze środowiskiem biznesu (poza spółdzielni inwalidów i niewidomych, z których większość nie podjęła współpracy z przedsiębiorstwami), jednak poziom zadowolenia był zróżnicowany. Relatywnie najniższe zadowolenie z tej współpracy deklarowały spółdzielnie socjalne.
- Największą liczbę powiązań pomiędzy podmiotami o podobnym charakterze oraz największą aktywnością współpracy charakteryzowały się stowarzyszenia oraz spółdzielnie socjalne.

1.4 Zasoby ludzkie

- Średnia liczba pracujących w badanych przedsiębiorstwach społecznych w Małopolsce w 2013 roku wyniosła 31⁵ osób, a mediana 10. Badane PS są w większości niewielkimi podmiotami, wśród których 33 % zatrudnia ogółem nie więcej niż 5 osób. Łączna liczba osób pracujących w 61 organizacjach wyniosła 1889 osób.
- Badane przedsiębiorstwa społeczne zatrudniają średnio 18,7 osób w ramach umowy o pracę; poziom mediany jest dwa razy niższy niż w przypadku pytania o zatrudnienie w jakiegokolwiek formie, co świadczy o tym, że niemal połowa pracowników jest zatrudniona w badanych PS w innej formie niż umowa o pracę. Podmioty zatrudniające największą liczbę osób na umowę o pracę to spółdzielnie inwalidów i niewidomych oraz ZAZ-y. Łącznie, badane organizacje, zatrudniają 1139 osób na podstawie umowy o pracę.
- Niemal 60% badanych przedsiębiorstw społecznych stosuje elastyczne formy zatrudnienia takie jak umowy zlecenia czy umowy o dzieło. Ogólna liczba osób zatrudnionych na umowy cywilno-prawne wyniosła w 2013 roku 641 osób, przy czym jedna fundacja była pracodawcą dla więcej niż połowy tych osób. Omawianej formy zatrudnienia nie stosują w ogóle zakłady aktywności zawodowej i w dużej mierze spółdzielnie, zarówno inwalidów i niewidomych, jak i spółdzielnie socjalne. Relatywnie najczęściej z tego typu zatrudnienia korzystają fundacje i stowarzyszenia.
- Zatrudnienie subsydiowane (np. z PUP, PFRON, innych źródeł publicznych) było w 2013 roku wykorzystywane przez 27% PS, głównie ZAZ-y oraz spółdzielnie inwalidów i niewidomych. Z kolei spółdzielnie socjalne, fundacje i stowarzyszenia w bardzo małej skali korzystają z tej możliwości. Łącznie przedsiębiorstwa zatrudniają w tej formie 562 osoby.
- Wśród badanej grupy przedsiębiorstw społecznych, 46% podmiotów nie zatrudnia żadnych osób należących do grupy osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym. 54% badanych PS wskazuje jednak, że podejmuje działania prozatrudnieniowe na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Jest to dużo lepszy wynik niż w badaniu z roku 2012 (zatrudnienie dla tej grupy deklarowało 30% PS). Całkowita liczba zatrudnionych beneficjentów w badanej grupie wyniosła 712 osób (o ponad 100 osób więcej niż w roku ubiegłym). W porównaniu ze wskaźnikiem ogółu osób zatrudnionych w PS, zatrudnieni beneficjenci – osoby należące do grup zagrożonych wykluczeniem społecznym stanowią ok. 38% wszystkich zatrudnionych w PS. Największym pracodawcą dla beneficjentów są spółdzielnie inwalidów i niewidomych, ZAZ-y oraz spółdzielnie socjalne. Najstabilniej w tym kontekście wypadły stowarzyszenia oraz fundacje.
- Niemal 1/3 wszystkich zatrudnionych pracowników została zatrudniona w PS w ciągu ostatnich 12 miesięcy. Aż 50% przedsiębiorstw społecznych (w stosunku do 26% w roku 2012) wskazało, że zatrudniło beneficjentów w ciągu ostatnich 12 miesięcy. Całkowita liczba zatrudnionych w ciągu ostatnich 12 miesięcy beneficjentów wyniosła

⁵ Średnia ta jest zawyżona przez jedną fundację, która zatrudniała 427 osób.

253 osoby, co świadczy o wysokim poziomie napływu nowych beneficjentów w ostatnim roku.

- W ciągu ostatnich 12 miesięcy w badanej grupie przedsiębiorstw społecznych zanotowano 81 przypadków, kiedy to beneficjenci zakończyli pracę w danej organizacji. Spośród osób, które zakończyły pracę w organizacji w ostatnich 12 miesiącach, na wolnym rynku pracę znalazło w sumie 35 osób, co stanowi 43% z grupy pracowników zwolnionych w ostatnim roku z PS. Niestety, żadna z osób kończących pracę w spółdzielni inwalidów lub niewidomych, nie znalazła zatrudnienia na wolnym rynku, lub spółdzielnia nie miała takich informacji.
- 43% badanych organizacji nie współpracowała w ciągu ostatnich 12 miesięcy z żadnym wolontariuszem. Podmiotami w największym stopniu korzystającymi z wolontariatu są, jak co roku, fundacje i stowarzyszenia. W sumie, w przedsiębiorstwach społecznych w ostatnim roku nieodpłatnie pracowało 368 osób.
- Analizując sytuację respondentów pod kątem planowanych zmian w poziomie zatrudnienia, warto zwrócić uwagę, iż zdecydowana większość bo aż 66% badanych przedsiębiorstw społecznych nie planuje zmian w tym zakresie w najbliższych 12 miesiącach. Spośród pozostałych organizacji jedna czwarta planuje jednak zwiększyć zatrudnienie i są to głównie spółdzielnie socjalne. Względnie największą stabilność kadry deklarują CIS-y i ZAZ-y. Redukcję zatrudnienia planuje połowa spółdzielni inwalidów i niewidomych.
- Badane PS deklarują, że wpływ na ważne decyzje w przedsiębiorstwie mają głównie członkowie, w mniejszym stopniu pracownicy, choć i oni są ważnymi decydentami głównie dla spółdzielni socjalnych i fundacji.
- 80% badanych podmiotów korzystało z różnych form podnoszenia kwalifikacji zawodowych. W porównaniu z badaniem z roku 2012, odsetek ten wzrósł o 10 punktów procentowych i pozostaje na bardzo wysokim poziomie.
- W zakresie pożądanych kierunków podnoszenia kwalifikacji, większość organizacji uznała potrzebę doszkalania się pracowników w obszarze pozyskiwania środków finansowych (np. z Unii Europejskiej). W dalszej kolejności uczestnicy wskazywali na obszar finansów i księgowości oraz na zagadnienia związane z technikami sprzedaży oraz promocją i reklamą.
- Można zauważyć pewne zróżnicowanie jeśli chodzi o tematykę preferowanych szkoleń w zależności od formy prawnej:
  - Największe zainteresowanie spółdzielni socjalnych tematyką technik sprzedaży, finansami i księgowością oraz promocją i reklamą czyli zagadnieniami zdecydowanie bardziej związanymi z prowadzeniem działalności gospodarczej niż społecznej.
  - Podobny profil zainteresowań z dodatkowym naciskiem na zarządzanie zasobami ludzkimi można dostrzec w przypadku spółdzielni inwalidów i niewidomych.
  - Relatywnie największe zainteresowanie ZAZ-ów tematyką sprzedaży, technikami informatycznymi i szkoleniami branżowymi (zw. z profilem działalności).

- W przypadku fundacji i stowarzyszeń widoczne jest zainteresowanie przede wszystkim pozyskiwaniem środków finansowych, ale też finansami i księgowością oraz promocją i reklamą.

1.5 Działalność ekonomiczna

- Większość respondentów, jako jeden z dwóch głównych obszarów swojej aktywności ekonomicznej wymienia działalność usługową, drugą w kolejności, pod względem liczby wskazań, była innego rodzaju działalność aniżeli podane w ankiecie oraz działalność handlowa.
- Najwięcej badanych przedsiębiorstw społecznych sprzedaje produkty i usługi przedsiębiorstwom prywatnym, na drugim miejscu ex aequo znajdują się beneficjenci i inne osoby fizyczne. W porównaniu z rokiem 2012 znacznie zwiększył się udział przedsiębiorstw prywatnych, jako odbiorców usług (z 17 % do 29 %).
- Na podstawie rozkładu badanych przedsiębiorstw społecznych według wielkości przychodów ogółem osiągniętych w 2013 roku możemy stwierdzić, iż najwięcej podmiotów deklaruje osiąganie przychodu ogółem powyżej 10 tysięcy złotych, ale nieprzekraczającego 100 tysięcy złotych. Ta grupa była również najsilniej reprezentowana w grupie badanych w 2012 i 2010 roku.
- Porównując przychód różnego typu organizacji, najwyższe dochody osiągają spółdzielnie inwalidów i niewidomych.
- Wśród spółdzielni socjalnych 1/3 stanowiły te, których przychód oscyluje pomiędzy 10 a 100 tys. złotych (w 2012 roku ponad połowa). Zmianą w stosunku do zeszłorocznych badań jest pojawienie się spółdzielni osiągających przychody powyżej 500 tys. do 1 mln złotych - w tym roku już dwie takie znalazły się w próbie badawczej. Wyniki dotyczące wzrostu przychodów w spółdzielniach socjalnych wydają się napawać optymizmem. Najwyższe przychody z 21 badanych spółdzielni socjalnych osiągnęły te, które zostały założone przez osoby prawne (z wyjątkiem dwóch spółdzielni socjalnych założonych przez osoby fizyczne, których przychód w ubiegłym roku oscylował między 250 a 500 tysięcy zł.).
- Największym zróżnicowaniem przychodów charakteryzowały się badane stowarzyszenia i fundacje. Większość ZAZ-ów to stabilne podmioty, których przychody mieszczą się w granicy 250 tys. – 500 tys. złotych (3 z 5), pozostałe zaś mają przychody przewyższające 500 tys. złotych rocznie.
- Analizując udział przychodów z działalności ekonomicznej w przychodach organizacji ogółem, wyraźnie widać dwubiegunowe zróżnicowanie badanych przedsiębiorstw – od tych, które bardziej nastawiają się na przychód „pozarynkowy” do tych, które jednak poszukują głównie przychodów w ramach działalności ekonomicznej (spółdzielnie socjalne).
- W roku 2013 zysk z prowadzenia działalności ekonomicznej wykazało ok. 40% PS w stosunku do ponad 60% PS, które deklarowały zysk w 2012 roku. 2/5 badanych nie

zadeklarowała ani zysku ani straty; co piąte PS wykazało jednak w ostatnim roku stratę. Na podstawie tego wskaźnika można zatem powiedzieć, że sytuacja badanych przedsiębiorstw społecznych pogorszyła się w stosunku do badania z 2012 roku.

- Biorąc pod uwagę formę prawną organizacji, na zysk wskazywały wszystkie ZAZ-y i niemal połowa spółdzielni socjalnych oraz fundacji. Najstabilniej w 2013 roku funkcjonowały spółdzielnie inwalidów i niewidomych, z których tylko jedna na pięć osiągnęła zysk, 3 stratę, a dwie „wyszły na zero”.
- 43% badanych przedsiębiorców społecznych przewiduje, że ich sytuacja finansowa w porównaniu do roku poprzedniego nie ulegnie większej zmianie. Niewiele mniej – 39 % PS patrzy jednak optymistycznie na swą przyszłość finansową. Pozostała grupa była przeciwnego zdania – mniej niż jedno na pięć przedsiębiorstw społecznych przewiduje pogorszenie sytuacji finansowej swojej organizacji. Taki rozkład odpowiedzi może świadczyć o względnym optymizmie organizacji, co do możliwości ich dalszego rozwoju. Uzyskane odpowiedzi odzwierciedlają w dużej mierze nastroje przedsiębiorstw społecznych, biorących udział w poprzednich edycjach badań.
- Łącząc dwa wskaźniki: optymizmu dot. przyszłej sytuacji finansowej oraz wynik finansowy z działalności w ostatnich 12 miesiącach z formą prawną PS można zauważyć następujące prawidłowości:
  - W najgorszej sytuacji finansowej w ubiegłym roku oraz najbardziej pesymistycznie w przyszłość patrzą spółdzielnie inwalidów i niewidomych.
  - Względnie dobre wyniki finansowe osiągnęły badane spółdzielnie socjalne, są one też najbardziej optymistycznie nastawionymi przedsiębiorstwami społecznymi z badanej grupy podmiotów.
  - Względnie stabilne przychody w ostatnim roku (bez straty) oraz prognozy przewidujące podobną sytuację finansową wykazują fundacje, stowarzyszenia i ZAZ-y.
- Uczestników badania poproszono o wskazanie maksymalnie 3 najważniejszych barier i słabości, które utrudniają działalność ekonomiczną ich organizacji. Zdecydowanie najczęściej padającą w tym kontekście odpowiedzią były trudności z pozyskaniem środków pieniężnych na rozwój organizacji – wskazało na nią ok. 50 %.
- Inaczej niż w zeszłorocznym badaniu, w którym uczestnicy najczęściej wskazywali na bariery mające charakter zewnętrzny (biurokracja, koniunktura, przepisy i regulacje prawne), w tym roku wskazywane bariery dotyczyły też problemów wewnątrz organizacji (brak wystarczającego wyposażenia, bariery zw. z profilem pracowników, brak wystarczającego doświadczenia kadry).
- Stowarzyszenia i fundacje wskazują przede wszystkim na trudności z pozyskaniem środków finansowych. Dla spółdzielni socjalnych największy problem stanowi: brak wyposażenia przedsiębiorstwa w niezbędny sprzęt, brak doświadczenia pracowników oraz zła koniunktura na rynku. Dla spółdzielni inwalidów i niewidomych problem stanowi profil pracowników oraz trudności z pozyskaniem środków finansowych na działalność. Głównym problemem ZAZ-ów są przepisy prawne (niestabilne, zmienne) oraz profil pracowników.

2. Rekomendacje

1. Przedsiębiorstwa społeczne zajmujące się aktywizacją zawodową i edukacją są najbardziej efektywne w zakresie dostarczania wsparcia szkoleniowego i doradczego, mniejszy nacisk kładąc na organizację staży w firmach /instytucjach zewnętrznych czy przystosowanie do pracy na otwartym rynku. Należy zatem położyć nacisk (np. planując typy i możliwości realizacji projektów w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Małopolskiego na lata 2014-2020) na łączenie kilku, komplementarnych form wsparcia dla osób należących do grup zagrożonych wykluczeniem społecznym wykraczających poza szkolenia i doradztwo, a uwzględniających dodatkowo: staże, praktyki zawodowe, zatrudnienie wspomagane, zatrudnienie subsydiowane. Przełoży się to na większą skuteczność znalezienia i utrzymania pracy przez osoby zagrożone wykluczeniem społecznym.
2. Należy promować wśród lokalnie działających przedsiębiorstw społecznych nowe rozwiązania dotyczące możliwości wsparcia finansowego dla PS ukierunkowanych na dostarczanie usługi użyteczności publicznej. Równocześnie należy zadbać o wsparcie szkoleniowo-doradcze dla pracowników PS w zakresie standardu świadczenia tego typu usług.
3. Wskazana jest promocja niszy rynkowej jaką jest marketing terytorialny, produkt lokalny i szeroko pojęta działalność w obszarze dziedzictwa kulturowego i walorów krajoobrazowych Małopolski. PS zakorzenione lokalnie są predestynowane do tego by być najlepszym dostawcą tego typu usług przyczyniając się do rozwoju i promocji społeczności lokalnych, a co za tym idzie regionu.
4. Przedsiębiorstwa społeczne w dużej mierze współpracują z biznesem i są relatywnie zadowolone ze współpracy, jednak wskazane są działania zmierzające do wzmocnienia zasięgu i intensywności tej współpracy:
W przypadku PS nastawionych głównie na działalność ekonomiczną w obszarach:
  - a) wzmocnienia relacji biznesowych (zakup produktów i usług od PS)
  - b) korzystania z wiedzy biznesowej w formie np. mentoringu, coachingu biznesowego dla przedsiębiorców społecznych.
W przypadku PS nastawionych na działania aktywizacyjne w stosunku do grup zagrożonych wykluczeniem społecznym:
  - a) stworzenie warunków do współpracy PS z firmami w zakresie organizacji staży, praktyk zawodowych, subsydiowanego zatrudnienia, zajęć reintegracji zawodowej u pracodawcy oraz innych narzędzi aktywizacji zawodowej.
  - b) stworzenie warunków do współpracy PS z firmami w zakresie wolontariatu pracowniczego w PS, realizacji projektów CSR, itp.
5. Pomimo tego, że znaczna część badanych PS współpracuje i pozytywnie ocenia współpracę z sektorem publicznym, wciąż pozostaje niezagospodarowana przestrzeń

w samorządach lokalnych, w której organizacje i samorząd są naturalnymi partnerami współpracy, a PS realizatorami zadań publicznych, w tym w szczególności z zakresu usług deficytowych. Rekomenduje się zatem, by samorzady lokalne wyszły z inicjatywą współpracy do lokalnych organizacji pozarządowych. Poradnikiem opisującym jak taką współpracę zawiązać i rozwijać jest „Model Współpracy Administracji Publicznej z Organizacjami Pozarządowymi”⁶.

6. W relatywnie najłabszej kondycji finansowej, mierzonej ujemnym wynikiem finansowym, są spółdzielnie inwalidów i niewidomych. Są one też najbardziej pesymistycznie nastawione do sytuacji ekonomicznej przedsiębiorstwa w przyszłości, od kilku lat dokonują zwolnień pracowniczych i na najbliższe 12 miesięcy również planują zmniejszenie zatrudnienia. Należy zastanowić się zatem nad przyczynami tego stanu rzeczy (pogłębione badania) oraz zaplanować efektywne narzędzia wspierające funkcjonowanie tego typu przedsiębiorstw.
7. Analizując sytuację finansową (poziom przychodów, wynik finansowy, plany zatrudnieniowe) spółdzielni socjalnych w porównaniu z ubiegłym rokiem widać wyraźną poprawę, ale też zróżnicowanie spółdzielni socjalnych (ok. 1/3 osiąga przychody do 100 tys. zł rocznie, ale są i takie które osiągają przychody powyżej 500 tys. złotych). Występuje związek między kondycją spółdzielni, a jej założycielami. Dużo stabilniej funkcjonują spółdzielnie założone przez osoby prawne lub z udziałem osoby prawnej. Rekomenduje się zatem promowanie tej formy tworzenia spółdzielni socjalnych, jako takiej, która dysponuje większym potencjałem i rokuje większe szanse na trwałą i rozwojową działalność.
8. Relatywnie słabym zainteresowaniem cieszy się w badanych przedsiębiorstwach społecznych wolontariat (wolontariuszy wykorzystują głównie fundacje i stowarzyszenia). Wolontariusze mogą być ważnym zasobem w obszarze działalności społecznej realizowanej przez PS dlatego celowym wydaje się wspieranie projektów służących m.in. zawiązaniu się współpracy PS z centrami wolontariatu.
9. Jak co roku największym zainteresowaniem cieszą się szkolenia mające przygotować PS do pozyskiwania źródeł finansowania swojej działalności. Projekty nakierowane na dostarczanie wiedzy w zakresie pozyskiwania źródeł finansowania PS powinny jednak wykraczać poza metody seminaryjnego czy warsztatowego przekazywania wiedzy, ale dostarczać również indywidualne wsparcie doradcze dla organizacji w zakresie doboru źródeł finansowania i pomocy w aplikowaniu o środki, jak również ich rozliczania.
10. W badaniu z 2013 roku znacznie zwiększyło się zainteresowanie tematyką sprzedaży, promocji, reklamy, zwłaszcza wśród spółdzielni socjalnych, spółdzielni inwalidów i niewidomych, co świadczy o zapotrzebowaniu PS na profesjonalne wsparcie szkoleniowo-doradcze w zakresie specjalistycznych zagadnień związanych z funkcjonowaniem na rynku. Rekomenduje się, by to specjalistyczne wsparcie było

---

⁶ Model opracowany przez Departament Pożytku Publicznego MPiPS w szeroim partnerstwie z organizacjami pozarządowymi. Dostępny na http://www.pozytek.gov.pl/files/Biblioteka/BPP/model_wspolpracy.pdf (30.04.2014)

dostępne na komercyjnym rynku szkoleń w formie bonów szkoleniowych dla PS. Złym pomysłem wydaje się natomiast organizowanie tego typu szkoleń w ramach działalności ośrodków wsparcia ekonomii społecznej, gdyż zbiorcza forma edukacji tylko dla PS z reguły ma charakter ogólnego wprowadzenia do zagadnienia, co zostało skrytykowane przez uczestników badania, oraz uniemożliwia nawiązanie relacji z biznesowymi uczestnikami szkoleń komercyjnych.

11. Widoczne jest też zainteresowanie szkoleniami branżowymi, które powinny być również udostępniane zainteresowanym PS w formie bonów szkoleniowych, możliwych do wykorzystania na komercyjnym rynku szkoleń.
12. Główne bariery w działalności badanych przedsiębiorstw społecznych, poza rokrocznie wskazywanymi barierami prawnymi i biurokracją, związane są z brakiem doświadczenia kadry, profilem pracowników oraz brakiem wyposażenia w niezbędny sprzęt. Dwie pierwsze bariery można zminimalizować planując i wdrażając system podnoszenia kompetencji biznesowych, zarządczych, zawodowych. Drugą barierę powinno się minimalizować poprzez wzrost dostępności mechanizmów finansowych dedykowanych PS.

13. METODOLOGIA I ANALIZA WYNIKÓW BADANIA – kluczowe kwestie

13.1. Populacja badania i stopień realizacji próby

Badaniem objęte zostały następujące podmioty, do których pozyskano dane kontaktowe:

- 5 centrów integracji społecznej (CIS),
- 6 zakładów aktywności zawodowej (ZAZ),
- 53 spółdzielnie socjalne,
- 25 spółdzielni inwalidów i niewidomych,
- 3203 stowarzyszeń i fundacji znajdujących się w bazie GUS, w tym
  - ✓ 465 organizacji posiadających zarejestrowaną działalność gospodarczą,
  - ✓ 2 738 organizacji nie posiadających zarejestrowanej działalności gospodarczej, ale potencjalnie mogących prowadzić działalność ekonomiczną w ramach odpłatnej działalności pożytku publicznego⁷.

Podmioty te należą do kategorii, które, zgodnie z koncepcją badania, tworzą potencjalną populację przedsiębiorstw społecznych w regionie (prowadzących równocześnie działalność ekonomiczną i społeczną).

---

⁷ Z uwagi na brak informacji w bazie GUS dotyczącej prowadzenia odpłatnej działalności pożytku publicznego zaproszenie do wypełnienia ankiety otrzymały wszystkie stowarzyszenia i fundacje. W przypadku gdy w drugim pytaniu, zaznaczyły że nie prowadzą działalności ekonomicznej, bądź w trzecim pytaniu zaznaczyły, że jest ona incydentalna, system wykluczał je z dalszego badania.

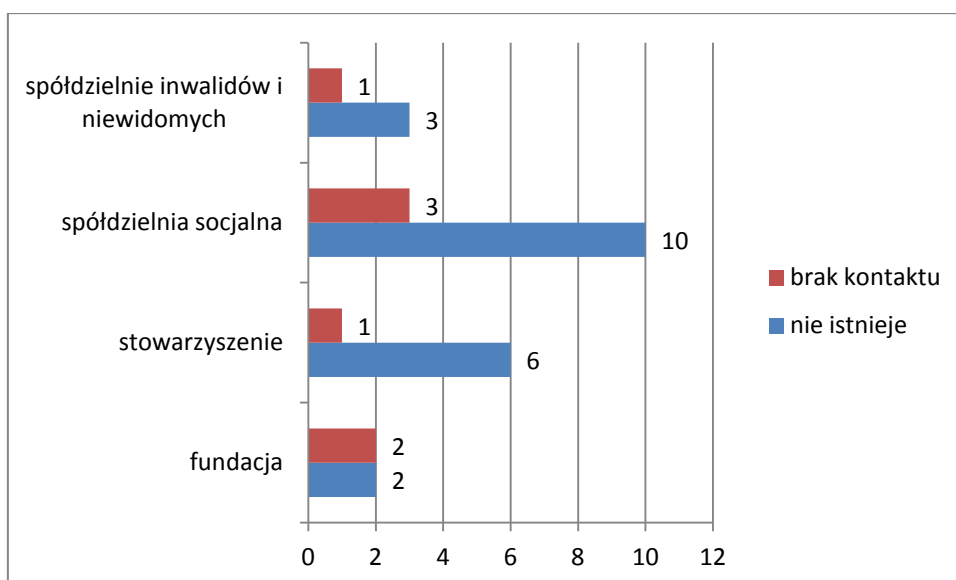
Badanie składało się z dwóch faz:

1. samodzielnego wypełniania ankiety internetowej (CAWI)
2. wypełniania ankiety internetowej (CAWI) wspomaganego kontaktami z pracownikami ROPS (dwukrotny kontakt). Obejmował on w szczególności:
  - kontakty telefoniczne w celu zachęcenia do udziału w badaniu,
  - ponowną wysyłkę zaproszeń oraz linków do ankiety z aplikacji,
  - kontakty telefoniczne z podmiotami, które nie zakończyły wypełniania ankiety w celu uzupełnienia brakujących odpowiedzi,
  - kontakty telefoniczne z podmiotami, które nie rozpoczęły wypełniania ankiety w celu uzupełnienia wszystkich odpowiedzi.

W pierwszej kolejności starano się objąć badaniem poprzez kontakt telefoniczny podmioty uczestniczące w zeszłorocznym badaniu. W związku z powyższym okazało się, że część z nich jest w stanie likwidacji bądź kontakt z nimi jest niemożliwy (nieaktualne numery telefonu i adresy mailowe, nieaktywna strona internetowa).

Poniżej zestawienie podmiotów biorących udział w edycji badania w 2012 roku, które już nie istnieją, bądź są w stanie likwidacji lub kontakt z nimi był niemożliwy (w sumie 28 podmiotów).

Wykres 1 Liczba PS biorących udział w badaniu w 2012 roku, które nie istniały/były w stanie likwidacji lub kontakt z nimi był niemożliwy na koniec 2013 r.

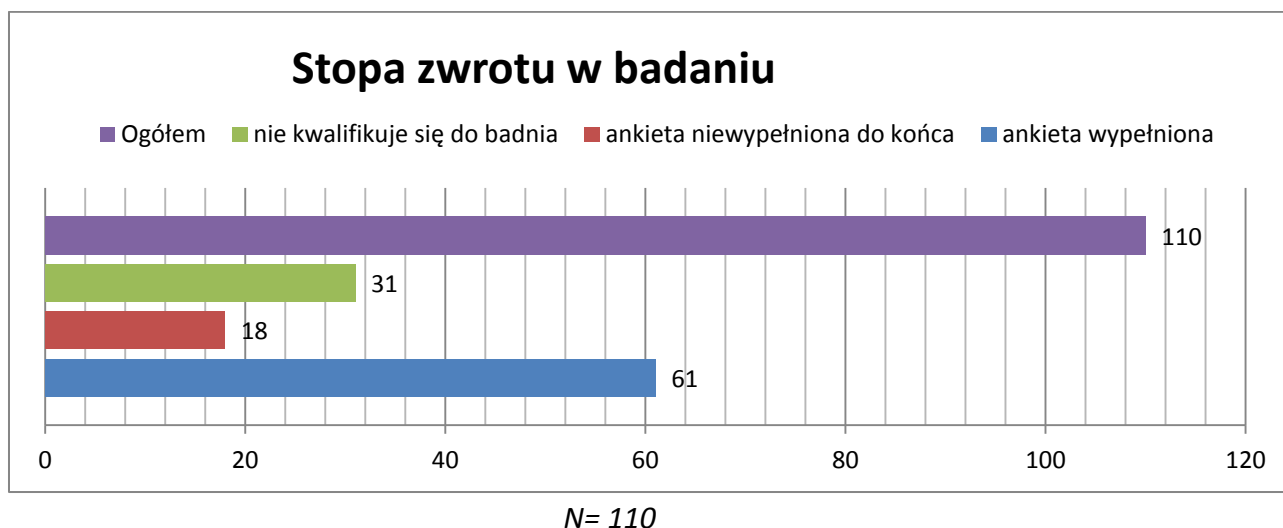

$N=28$

W efekcie podjętych działań uzyskano odpowiedzi od 110 podmiotów, z tego:

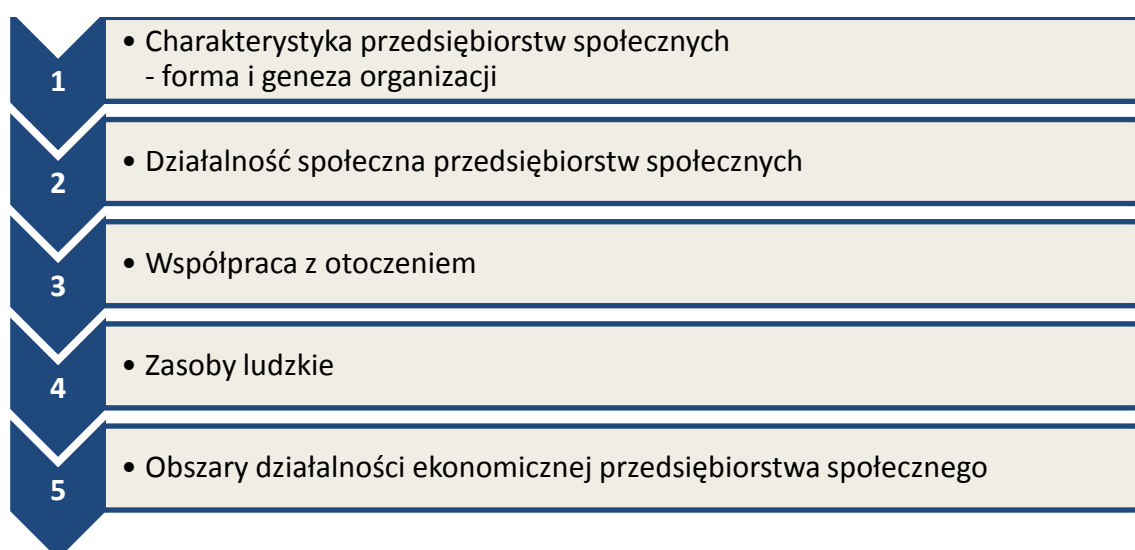
- ✓ 31 nie kwalifikowało się do badania (nie prowadziło żadnej działalności ekonomicznej)
- ✓ 61 wypełniło ankietę w całości
- ✓ 18 wypełniło ankietę w części

Wykres 2 Stopa zwrotu w badaniu

Wyniki badań prezentowane są w raporcie w podziale na pięć głównych obszarów badawczych. Podział ten, w dużym stopniu odzwierciedla strukturę narzędzia wykorzystanego w procesie gromadzenia danych. Podział i kolejność prezentowanych w niniejszym raporcie analiz, przedstawia poniższy schemat.

Schemat 1 Analizowane obszary

Źródło: Opracowanie własne.

W związku z tym, że nie wszystkie badane podmioty wypełniły ankietę w całości, udzielone przez nie odpowiedzi analizowane i prezentowane są w raporcie w ramach wyżej wymienionych obszarów. Przy charakterystyce wyników odnośnie każdego z tych obszarów pod wykresem umieszczono liczbę podmiotów (N), które udzieliły odpowiedzi na dane pytanie. W badaniu uczestniczyło 79 podmiotów, w tym wypełniło w całości ankietę – wszystkie jej pięć obszarów – 61 podmiotów (77 % wszystkich podmiotów, które rozpoczęły ankietę i kwalifikowały się do badania).

Przy podawaniu informacji o rozkładach odpowiedzi na poszczególne pytania zawarte w ankiecie, przyjęto zasady:

- podawanie wartości procentowej w przypadku porównywania wyników badań z 2013 roku z wynikami badań z roku 2012⁸,
- podawanie liczebności oraz wartości procentowej (% z ogółu) przy charakteryzowaniu ogółem badanych podmiotów, np.
Jeszcze mniej badanych PS deklaruje prowadzenie działań mających na celu rozwój społeczności lokalnej/regionu poprzez wspieranie produktów lokalnych (pod tzw. "marką lokalną"). Tego typu działania deklaruje tylko 12 badanych PS czyli 18,5 %.
- podawanie w tabelach z rozkładami odpowiedzi wartości liczbowej w odniesieniu do liczebności danej kategorii, np.
W przypadku spółdzielni socjalnych, najczęściej wskazywanymi adresatami działań były osoby bezrobotne, w tym długotrwale bezrobotne (18 na 20 spółdzielni).

14. Charakterystyka badanych przedsiębiorstw społecznych. Forma i geneza.

Charakterystyka przedsiębiorstw społecznych uwzględnia następujące wymiary:

- 1) forma prawna badanej organizacji,
- 2) rodzaj prowadzonej działalności ekonomicznej,
- 3) okres funkcjonowania organizacji na rynku,
- 4) rodzaj podmiotu inicjującego powstanie organizacji,
- 5) oraz charakter środków finansowych wykorzystanych przy jej zakładaniu (publiczne/prywatne).

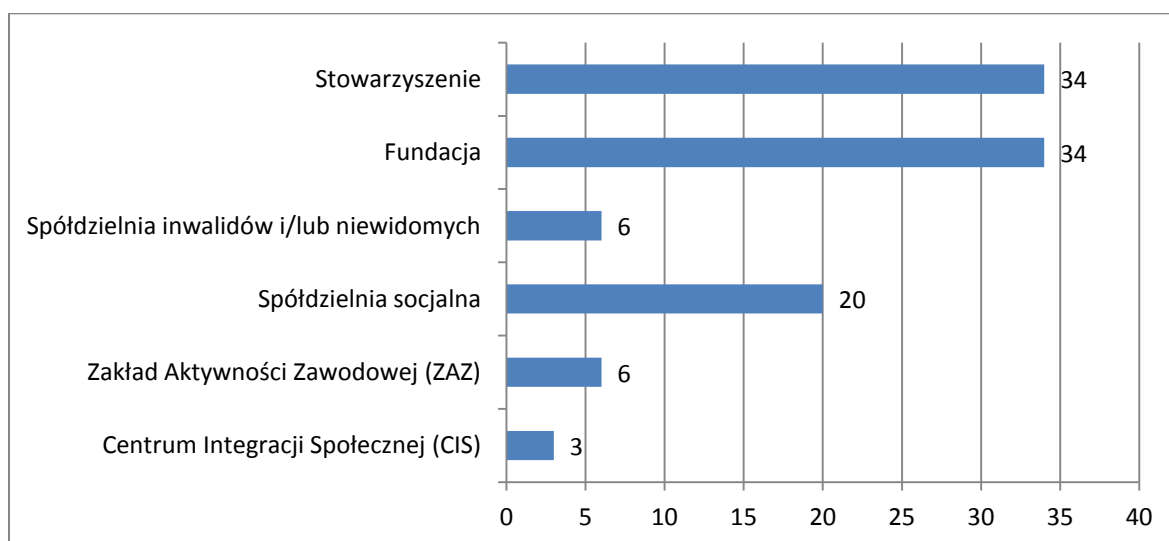
---

⁸ W przypadku porównywania wyników badań z 2012 oraz 2010 roku należy jednak pamiętać, że próba w obu badaniach nie jest reprezentatywna. Nie możemy więc na jej podstawie wnioskować o specyfice całej populacji. Ponadto, liczebności dla poszczególnych kategorii badanych nie są duże, więc ewentualne różnice nie koniecznie muszą świadczyć o realnych rozbieżnościach. Mogą jednak wskazywać na kwestie, warte dalszej eksploracji, szczególnie mając w perspektywie cykliczność i powtarzalność badań.

Kryteria wyboru populacji przyjęte w badaniu określały precyzyjnie formę prawną podmiotów, które mogły znaleźć się w próbie. Badaniami objęte zostały następujące kategorie podmiotów:

- 1) centra integracji społecznej (CIS),
- 2) zakłady aktywności zawodowej (ZAZ),
- 3) spółdzielnie socjalne,
- 4) spółdzielnie inwalidów i niewidomych,
- 5) fundacje,
- 6) stowarzyszenia.

Wykres 3 Forma prawna badanych przedsiębiorstw społecznych.

$N = 103$

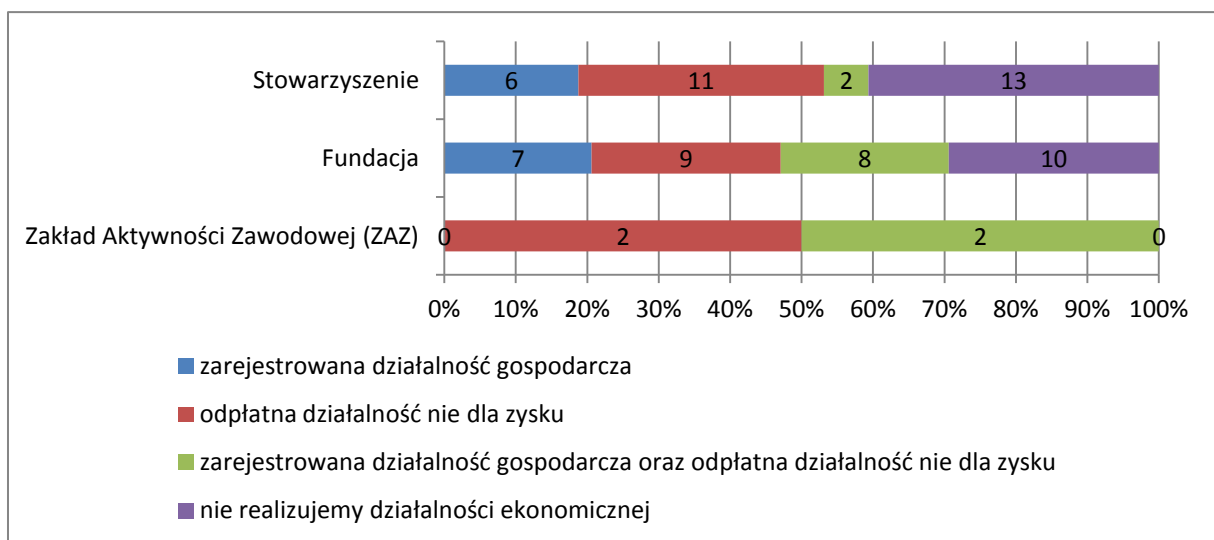
Drugim kryterium definiującym przedsiębiorstwo społeczne, zgodnie z definicją przyjętą w koncepcji badania, było prowadzenie przez organizację działalności ekonomicznej, rozumianej jako zarejestrowana działalność gospodarcza, odpłatna działalność nie dla zysku lub obydwie formy jednocześnie. Kryterium to dotyczyło podmiotów będących fundacją, stowarzyszeniem lub zakładem aktywności zawodowej. Pozostałe podmioty mają określone zasady prowadzenia działalności ekonomicznej: CIS-y mogą prowadzić jedynie działalność odpłatną, a spółdzielnie (socjalne⁹ i inwalidów i niewidomych) prowadzą zarejestrowaną działalność gospodarczą.

⁹ Spółdzielnie socjalne mogą obok działalności gospodarczej prowadzić też działalność odpłatną pożytku publicznego.

Jak każdego roku, tak i w tym, najliczniejszą grupę podmiotów prowadzących zarejestrowaną działalność gospodarczą (oraz łączących działalność gospodarczą z odpłatną) stanowiły fundacje (ok. 1/5 fundacji prowadzi zarejestrowaną działalność gospodarczą co piąty w/w podmiot prowadzi dwa typy działalności ekonomicznej), 10 z 34 fundacji nie została zakwalifikowana do badania gdyż nie prowadziła żadnej działalności ekonomicznej. Duża część stowarzyszeń (40%) nie została zakwalifikowana do badania gdyż nie prowadziła żadnej działalności ekonomicznej, z pozostałych 19 stowarzyszeń zarejestrowaną działalność gospodarczą prowadziło 6, najwięcej podmiotów tego typu (11) aktywnych jest w ramach działalności odpłatnej, 2 stowarzyszenia łączą obydwie formy. Z sześciu badanych ZAZ-ów, na pytanie odpowiedziały cztery, z tego dwa prowadziły działalność odpłatną, a dwa łączyły prowadzenie działalności gospodarczej z odpłatną.

Poniższy wykres prezentuje rozkład odpowiedzi organizacji, będących fundacjami, stowarzyszeniami lub ZAZ-ami, co do ich działalności ekonomicznej.

Wykres 4 Forma prawna a rodzaj działalności ekonomicznej.

N=70

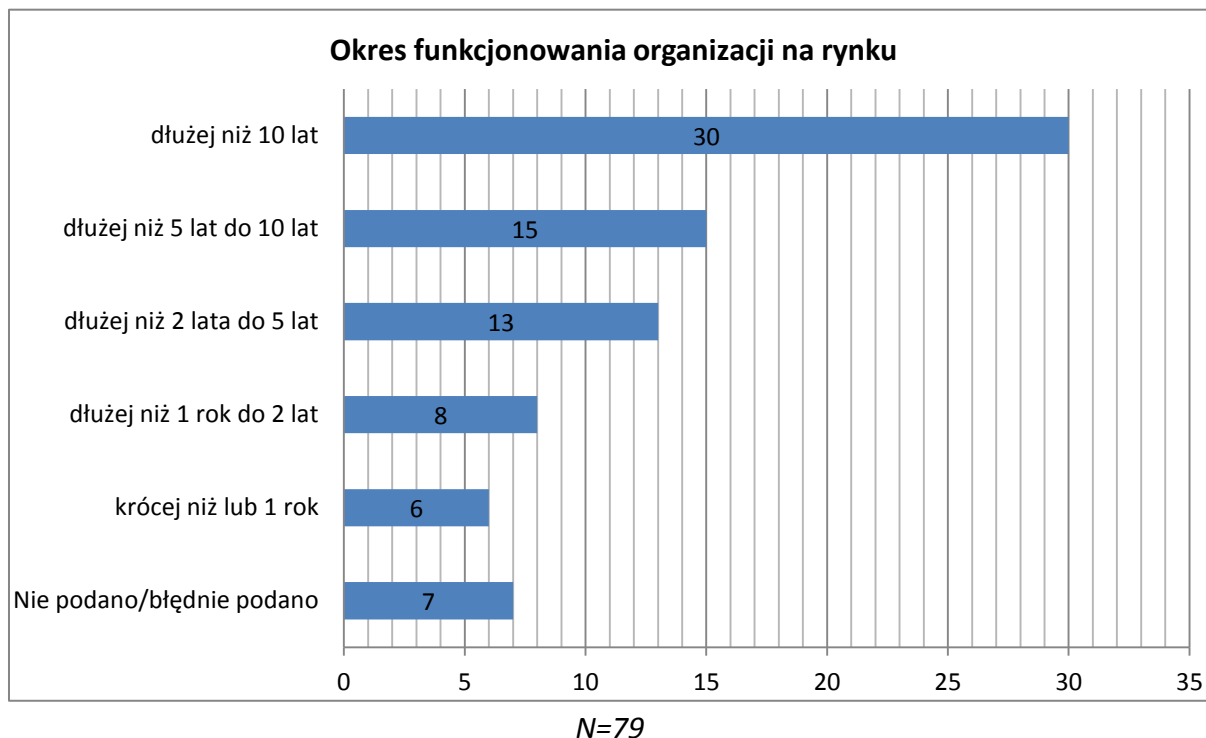
Kryterium dodatkowym w przypadku prowadzenia odpłatnej działalności nie dla zysku był jej stały lub sezonowy/cykliczny charakter, co pozwoliło wykluczyć z badania te organizacje, które w sposób jedynie incydentalny podejmują taką aktywność. Większość badanych podmiotów prowadzących odpłatną działalność nie dla zysku prowadzi działalność stałą (65% z nich). Wśród fundacji, 12 na 24 podmioty prowadzą działalność stałą (50%), wśród stowarzyszeń więcej bo 15 na 20 podmiotów (75%). Wszystkie ZAZ-y prowadzą działalność ciągłą.

Tabela 1 Charakter prowadzonej działalności ekonomicznej

Forma prawna	działalność stała	działalność cykliczna	działalność incydentalna
Fundacja	12	5	7
Stowarzyszenie	15	2	3
Zakład Aktywności Zawodowej (ZAZ)	4	0	0
Suma	31	7	10

Biorąc pod uwagę długość funkcjonowania organizacji na rynku, niemal połowa badanych przedsiębiorstw społecznych to podmioty relatywnie starsze, utrzymujące się na rynku 5 lat lub dłużej (45%). Jednocześnie, w badanej grupie, obserwujemy niewielki odsetek organizacji młodych – funkcjonujących na rynku krócej niż rok (6%). Porównując tegoroczne wyniki z badaniami z zeszłego roku tendencja wydaje się utrzymywać. Duży odsetek podmiotów funkcjonujących na rynku wiele lat może świadczyć o ich stabilności i ugruntowanej już pozycji, niemniej jednak należy zaznaczyć, że część podmiotów działających jeszcze w tamtym roku, w tym roku jest w stanie likwidacji bądź nie ma możliwości nawiązania z nimi kontaktu – są to zarówno te najstarsze podmioty (spółdzielnie inwalidów i niewidomych) jak i relatywnie młode – spółdzielnie socjalne).

Wykres 5 Okres funkcjonowania organizacji na rynku.

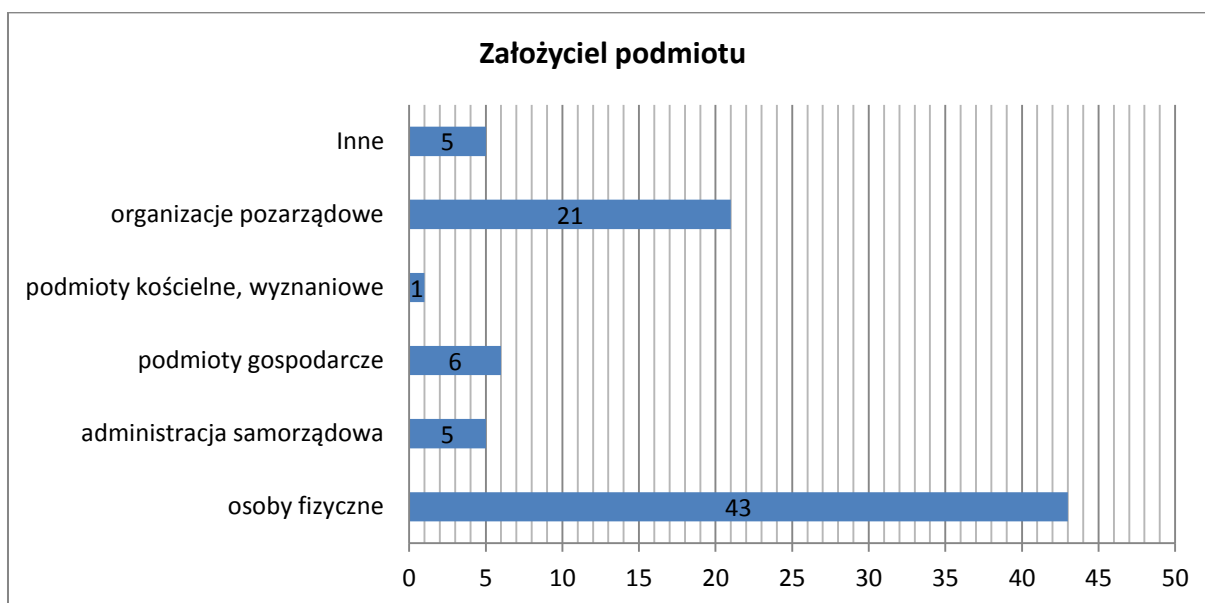

Analizując wiek badanych organizacji, grupę najmłodszych stanowią przede wszystkim spółdzielnie socjalne (powstały do dwóch lat wstecz) – 11 z 20 badanych; najdłużej działają wszystkie spółdzielnie inwalidów i niewidomych (ponad 5 lat), stowarzyszenia (17 z 19 badanych) oraz 5 z 6 ZAZ. Zdecydowanie najbardziej różnorodną grupę stanowią fundacje.

Najczęściej wskazywanym założycielem przedsiębiorstwa społecznego była osoba fizyczna (43 wskazania). W dalszej kolejności przedsiębiorstwa społeczne wskazywały na organizacje pozarządowe (21 wskazań), podmioty gospodarcze (6) administrację samorządową (5). Pięć PS wymieniło też innych założycieli – był to uniwersytet, związek zawodowy oraz podmioty skategoryzowane w kwestionariuszu tyle, że wypisane z nazwy.

Zdecydowana większość fundacji i stowarzyszeń oraz spółdzielni wskazywała jako swego założyciela osoby fizyczne. W przypadku CIS-ów i ZAZ-ów, jako podmioty inicjujące ich powstanie wskazywane były tylko organizacje pozarządowe; ten typ założyciela wskazywały też spółdzielnie socjalne (9 z 20 badanych spółdzielni). Świadczy to o wzrastającym odsetku spółdzielni socjalnych zakładanych przez osoby prawne. Najliczniejszą grupą organizacji założonych przez podmioty gospodarcze były fundacje (4 z 6), natomiast na administrację samorządową wskazywały tylko spółdzielnie socjalne oraz 2 fundacje.

Wykres 6 Rodzaj założyciela organizacji.

$N = 81$

Badane przedsiębiorstwa zapytano również o charakter środków finansowych wykorzystanych przy ich zakładaniu. Na podstawie rozkładu odpowiedzi badanych, który prezentuje poniższy wykres, można zauważyć, że w procesie założycielskim organizacji najwięcej podmiotów bo aż 43% (31 z 72) wskazało głównie na udział środków publicznych, niewiele mniej bo 40% podmiotów (29 z 72) na udział środków prywatnych. Pozostała grupa – ok. 17% wskazała na porównywalny poziom tych dwóch źródeł (12 z 72).

Wykres 7 Charakter środków wykorzystanych w procesie założycielskim organizacji.

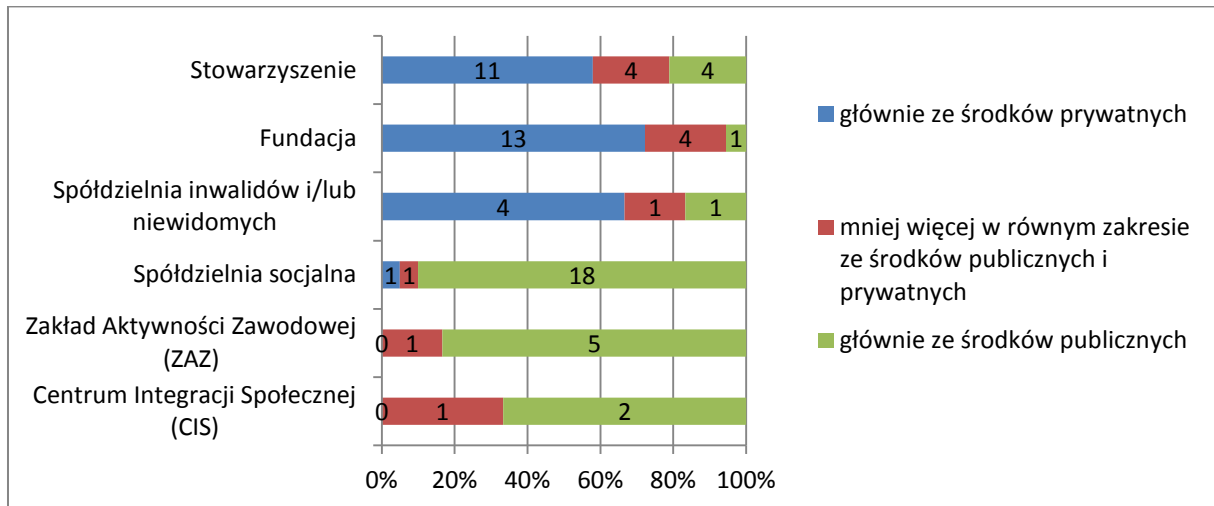

$N = 72$

Analizując rozkład odpowiedzi według kategorii prawnych można wskazać na:

- Podmioty, które w większości powstały przy udziale środków prywatnych: fundacje, stowarzyszenia oraz spółdzielnie inwalidów i niewidomych.
- Podmioty inicjowane przy wykorzystaniu przede wszystkim środków publicznych, takie jak spółdzielnie socjalne oraz CIS-y i ZAZ-y.

Wykres 8 Charakter środków wykorzystanych w procesie założycielskim a forma prawna organizacji.

N = 72

Zestawiając ze sobą formę prawną organizacji, rodzaj jej założyciela/założycieli oraz charakter środków wykorzystanych w procesie założycielskim, możemy wskazać na pewne wzory powstawania przedsiębiorstw społecznych:

- Fundacje, stowarzyszenia oraz spółdzielnie inwalidów i niewidomych powstają głównie z inicjatywy osób fizycznych, przy wykorzystaniu głównie środków prywatnych;
- Założycielami spółdzielni socjalnych pozostają osoby fizyczne lub organizacje pozarządowe (inaczej niż w poprzednich badaniach, gdzie założycielem były głównie osoby fizyczne) wykorzystując przede wszystkim środki publiczne;
- CIS-y i ZAZ-y inicjowane są głównie przez organizacje pozarządowe. W przypadku tej formy organizacji wykorzystywane są głównie środki publiczne, choć nie tylko.

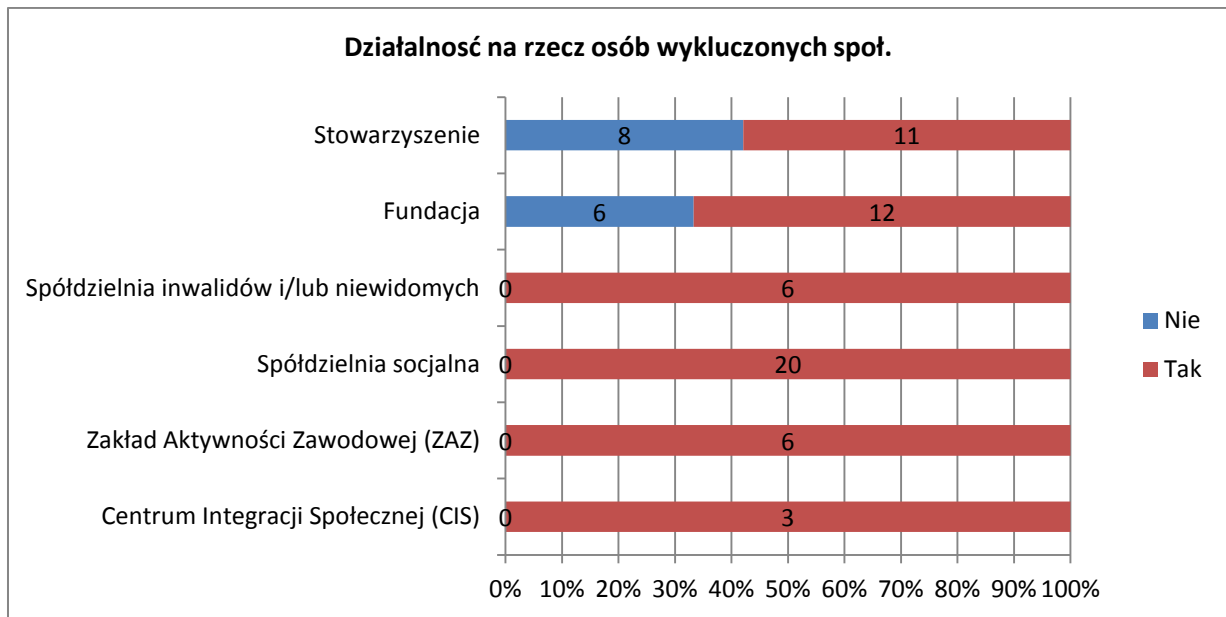
15. Działalność społeczna badanych przedsiębiorstw społecznych

5.1 Działania na rzecz wykluczonych lub/i zagrożonych wykluczeniem społecznym

Na pytanie dotyczące działań (w tym zatrudnienia) na rzecz osób wykluczonych bądź zagrożonych wykluczeniem społecznym zdecydowana większość, bo ponad 80% badanych PS, zadeklarowała prowadzenie takiej działalności (58 z 72 PS, które odpowiedziały na dane pytanie). Były to wszystkie spółdzielnie inwalidów i niewidomych, spółdzielnie socjalne, ZAZ-

y i CIS-y. Pozostałe 14 przedsiębiorstw społecznych, które nie zadeklarowały tego typu działalności rekrutowały się z fundacji i stowarzyszeń.

Wykres 9 Działalność na rzecz osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym

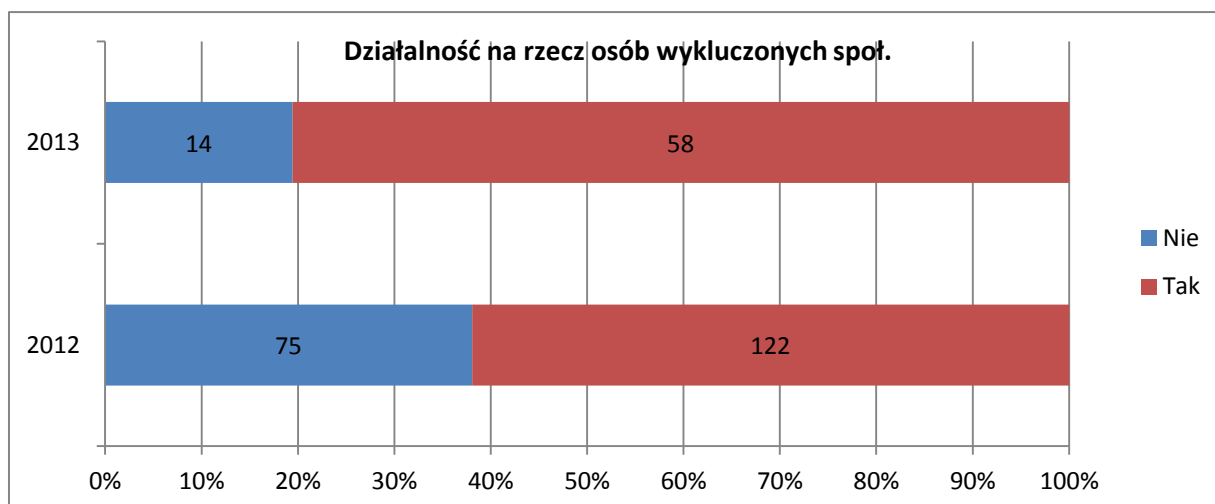

N= 72

W porównaniu z ubiegłym rokiem, w 2013 roku znalazł się nieco większy odsetek przedsiębiorstw społecznych, które działają na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym (80% w stosunku do 62% w badaniu z 2012 roku), jednak prawdopodobnie wynika to ze znacznie niższego udziału fundacji i stowarzyszeń w tegorocznym badaniu, które co roku, częściej niż pozostałe PS, wykazują inne obszary działalności społecznej niż działania na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.

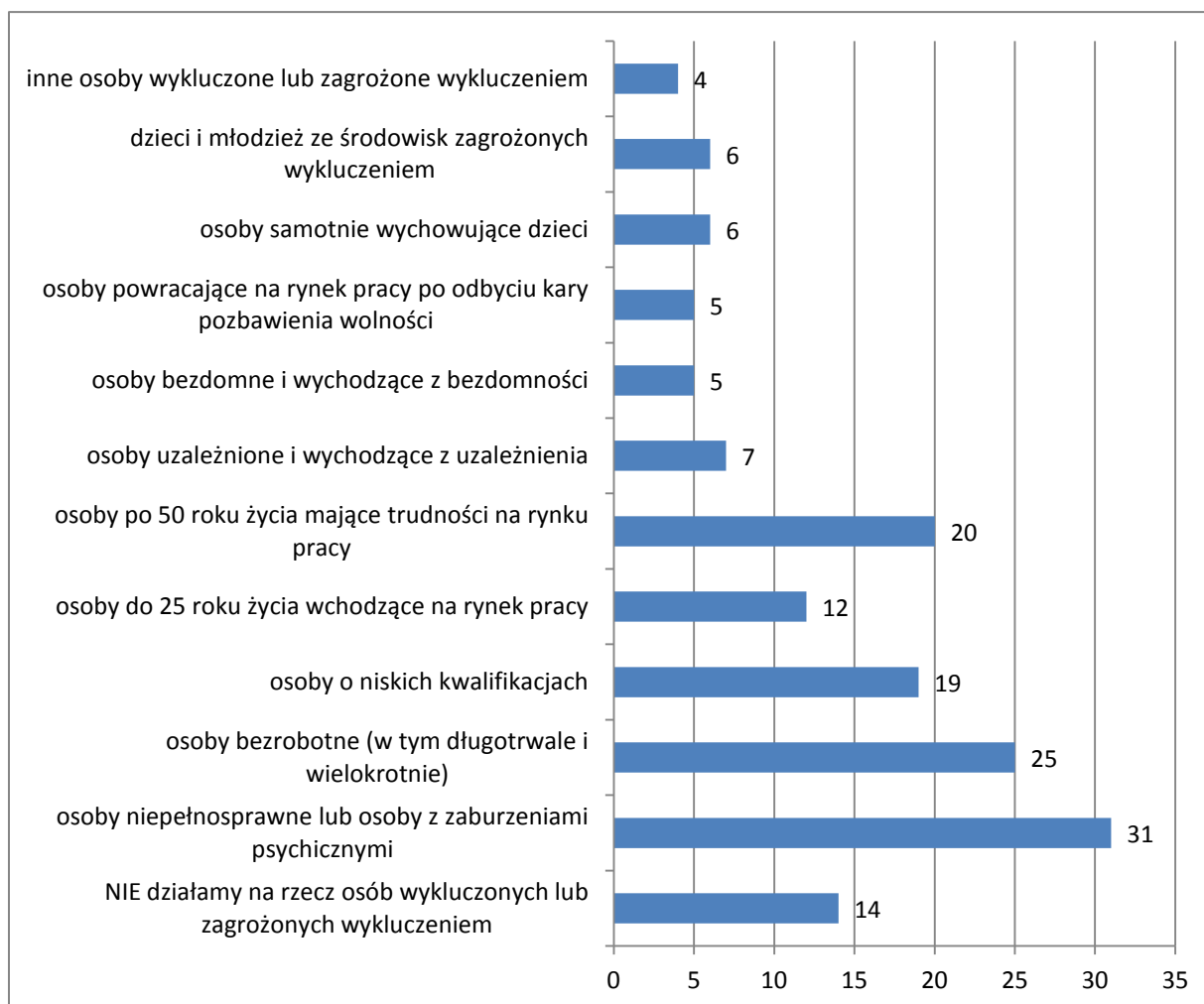
Wykres 10 Działalność na rzecz osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym – porównanie wyników z 2012 i 2013 roku.

N w 2013 = 72, N w 2012 = 197

Badane organizacje, które prowadzą działalność na rzecz wykluczonych bądź zagrożonych wykluczeniem społecznym (58), zostały poproszone o wskazanie, na rzecz jakich konkretnych grup osób wykluczonych działali w ciągu ostatnich 12 miesięcy. Uczestnicy badania do wyboru mieli 11 grup odpowiedzi (w tym odpowiedź „inne”). Podobnie jak we wszystkich trzech wcześniejszych edycjach badań, tak i w 2013 roku główną grupą beneficjentów dla PS, które deklarują działalność na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym były osoby niepełnosprawne. Na drugim miejscu, podobnie jak w badaniu z 2012 roku, plasują się osoby bezrobotne (w tym długotrwale bezrobotne), pozostałe najczęściej „wybierane” grupy to osoby po 50 roku życia mające trudności na rynku pracy (20 wskazań), osoby o niskich kwalifikacjach (19) oraz osoby do 25 roku życia wchodzące na rynek pracy (12).

Wykres 11 Liczba organizacji, które prowadziły w ciągu ostatnich 12 miesięcy działania na rzecz poszczególnych kategorii osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym.

N = 72. Liczebności na wykresie nie sumują się do N, ponieważ każdy respondent mógł wskazać więcej niż jedną odpowiedź.

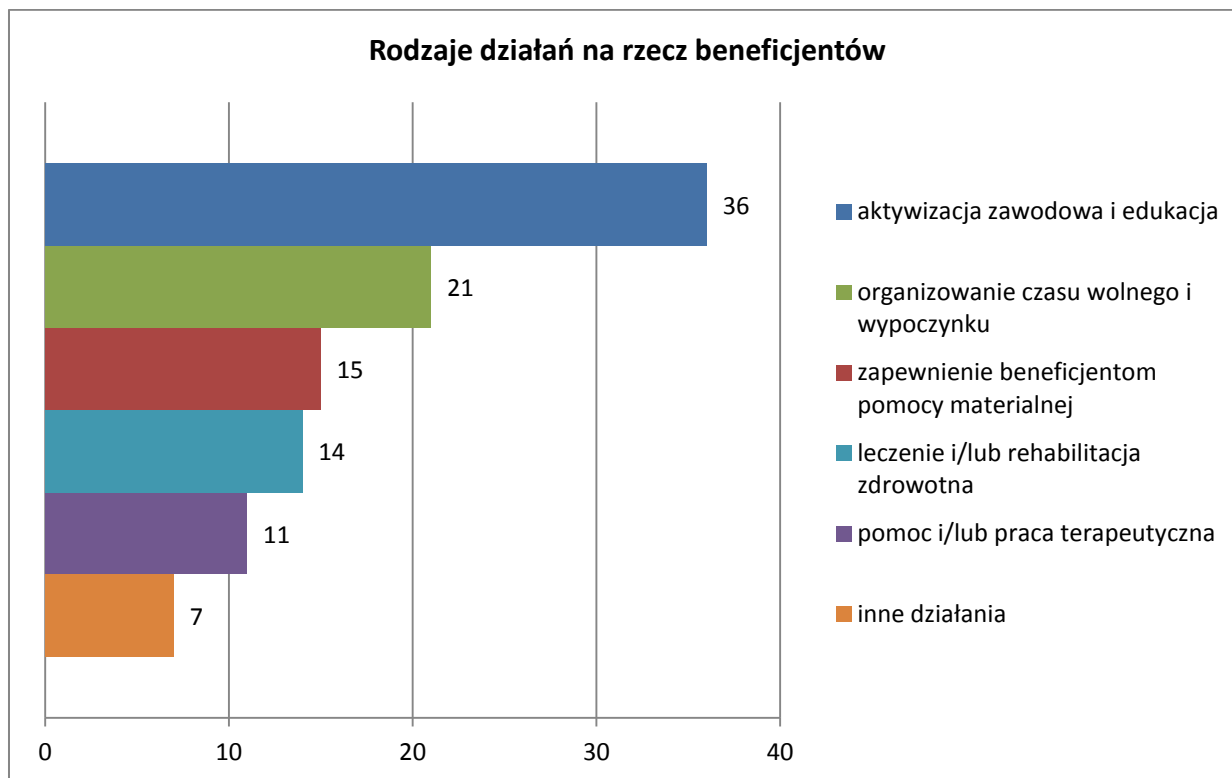
Uwzględniając formę prawną przedsiębiorstwa społecznego, można wyróżnić najczęściej wskazywanych adresatów działań badanych podmiotów. W przypadku spółdzielni socjalnych, najczęściej wskazywanymi adresatami działań były osoby bezrobotne, w tym długotrwale bezrobotne (18 na 20 spółdzielni), osoby o niskich kwalifikacjach zawodowych (10 na 20 spółdzielni) oraz osoby po 50tym roku życia mające trudności na rynku pracy (9 na 20 spółdzielni) i osoby niepełnosprawne (8 na 20 spółdzielni). Spółdzielnie inwalidów i niewidomych oraz zakłady aktywności zawodowej, zgodnie z ideą działają na rzecz osób niepełnosprawnych. Natomiast fundacje, stowarzyszenia i centra integracji społecznej mają bardzo szerokie grupy beneficjentów o niemal równym rozkładzie wszystkich wymienionych grup adresatów z naciskiem na osoby do 25 roku życia wchodzące na rynek pracy (fundacje) oraz osoby niepełnosprawne (stowarzyszenia).

Biorąc pod uwagę liczbę grup wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym, na rzecz których organizacje o różnych formach prawnych prowadziły działania w ciągu 12 miesięcy można zauważyć, iż najbardziej wszechstronne pod tym względem okazują się CIS-y. Wszystkie przedsiębiorstwa tego typu prowadziły działania dla 6 lub więcej kategorii osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym. Wszystkie pozostałe formy prawne obejmują swym zainteresowaniem mniejszą liczbę grup zagrożonych wykluczeniem społecznym (od 2-4 grup), z wyjątkiem ZAZ-ów, które wskazały tylko i wyłącznie 1 grupę beneficjentów – osoby niepełnosprawne.

Przedsiębiorstwa społeczne poproszono w dalszej kolejności o wskazanie rodzajów działań podejmowanych przez nie w odniesieniu do swoich beneficjentów.. Respondenci mieli możliwość wyboru dowolnej liczby odpowiedzi spośród 6 możliwości (w tym odpowiedź „inne”).

Spośród wszystkich badanych organizacji, najwięcej organizacji oferowało beneficjentom aktywizację zawodową i edukację (36 wskazań). Kolejne najczęściej wskazywane działanie dotyczyło organizacji czasu wolnego i wypoczynku swoim beneficjentom (21 wskazań). Na kolejnych miejscach znalazły się: zapewnienie beneficjentom pomocy materialnej (15) , leczenie i rehabilitacja zdrowotna (14) oraz pomoc/praca terapeutyczna (11). Hierarchia częstości działań na rzecz beneficjentów jest identyczna jak w badaniu z roku poprzedniego.

Wykres 12 Rodzaje działań wobec beneficjentów

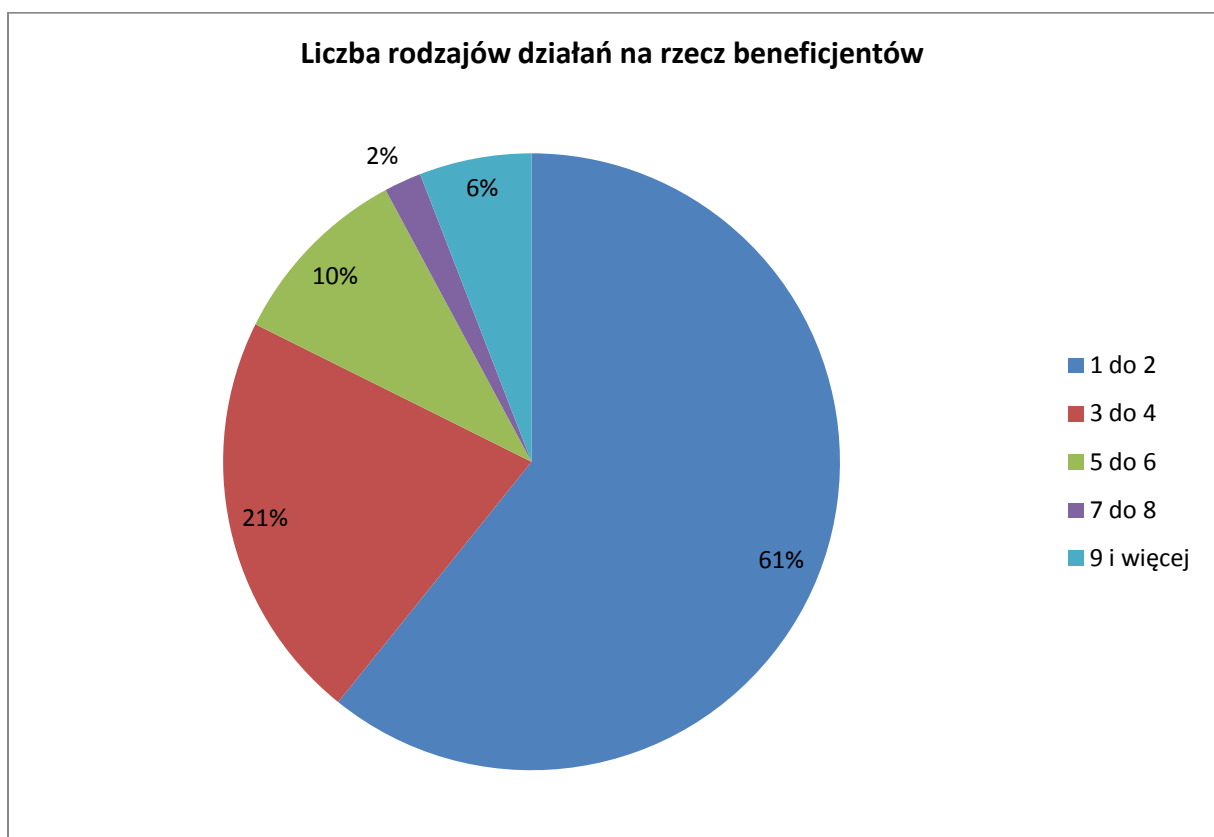

N= 51. Liczebności na wykresie nie sumują się do N, ponieważ każdy respondent mógł wskazać więcej niż jedną odpowiedź.

Przyglądając się poszczególnym formom prawnym przedsiębiorstw społecznych, można zaobserwować, iż stowarzyszenia najczęściej oddziałują na swoich beneficjentów poprzez organizowanie im czasu wolnego i wypoczynku oraz pomoc lub pracę terapeutyczną. Fundacje najczęściej wskazywały aktywizację zawodową i edukacyjną oraz organizację czasu wolnego. Spółdzielnie socjalne w zdecydowanej mierze oferują aktywizację zawodową i edukacyjną, wymieniają też organizację czasu wolnego i wypoczynku. Dla spółdzielni inwalidów i niewidomych najważniejszym działaniem jest leczenie i rehabilitacja zdrowotna, natomiast dla ZAZ obok aktywizacji zawodowej i edukacyjnej również pomoc i praca terapeutyczna. Wszystkie CIS-y oferują beneficjentom wsparcie w zakresie zatrudnienia i edukacji oraz zapewnienie beneficjentom pomocy materialnej (finansowej, rzeczowej w tym pomoc żywnościowa).

Najczęściej organizacje decydują się na 1 rodzaj wsparcia skierowanego do swoich beneficjentów (31 podmiotów, czyli ponad połowa wszystkich badanych, którzy prowadzą jakiegokolwiek działania na rzecz wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem). 11 organizacji stosuje dwa rodzaje działań, między 5a 6 działań oferuje 5 PS.

Wykres 13 Liczba rodzajów działań podejmowanych na rzecz beneficjentów organizacji.

N=51

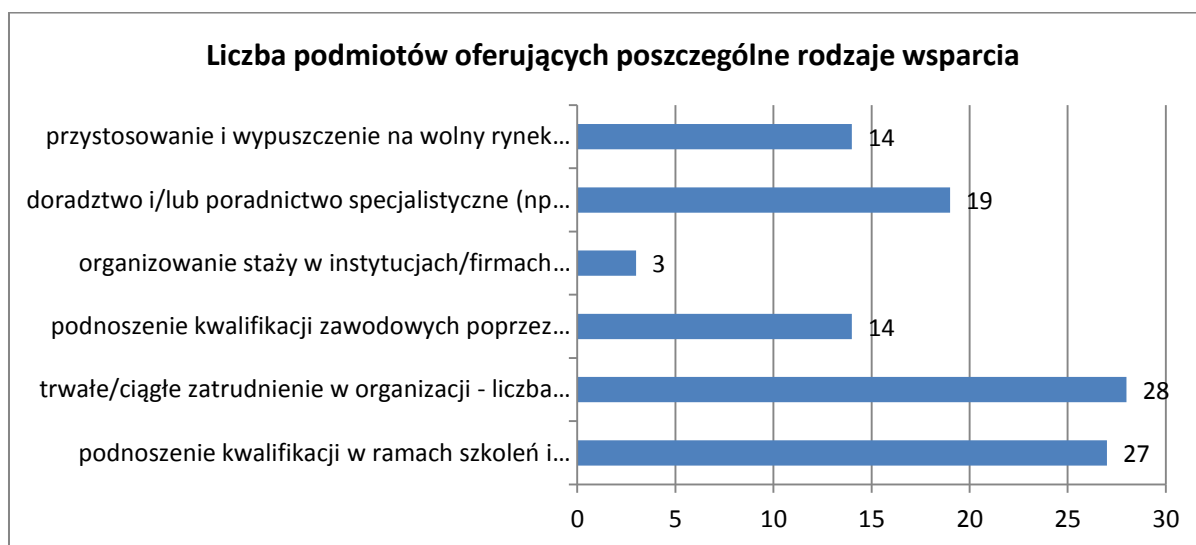
W dalszej części badania interesowała nas szczególnie jedna forma wsparcia beneficjentów przez PS – aktywizacja zawodowa i edukacja. 31 PS, które zaznaczyły ten rodzaj podejmowanej aktywności w stosunku do swoich beneficjentów, poproszono o oszacowanie liczby wspartych osób w takich szczegółowych wymiarach jak:

- wsparcie związane z podnoszeniem kwalifikacji w ramach szkoleń i kursów (np. zawodowych, językowych itp.),
- trwałe/ciągłe zatrudnienie w organizacji,
- podnoszenie kwalifikacji zawodowych poprzez okresowe zatrudnienie lub staże zawodowe w ramach organizacji,
- organizowanie staży w instytucjach/firmach zewnętrznych,
- doradztwo i poradnictwo specjalistyczne (np. psychologiczne, zawodowe),
- przystosowanie i wypuszczenie na wolny rynek pracy.

31 PS, które zadeklarowały, że zajmują się aktywizacją zawodową i edukacją, to głównie podmioty oferujące trwałe zatrudnienie w swojej organizacji (28 PS) oraz podnoszenie kwalifikacji w ramach szkoleń i kursów np. zawodowych, językowych, itp. (27 PS). Największymi „pracodawcami” (zatrudniającymi największe ilości beneficjentów) są spółdzielnie inwalidów i niewidomych, zakłady aktywności zawodowej oraz spółdzielnie socjalne.

Doradztwo i poradnictwo specjalistyczne, które gwarantuje 19 PS to domena przede wszystkim fundacji, stowarzyszeń i centrów integracji społecznych oraz spółdzielni socjalnych. Najmniej popularną formą wsparcia (oferowaną tylko przez jedną fundację, jeden ZAZ i jedną spółdzielnię socjalną) była organizacja staży w firmach zewnętrznych.

Wykres 14 Rodzaje działań z obszaru aktywizacji zawodowej i edukacji realizowane przez badane PS

N= 31, Liczebności na wykresie nie sumują się do N, ponieważ każdy respondent mógł wskazać więcej niż jedną odpowiedź.

Kolejnym zagadnieniem poruszonym w kwestionariuszu ankiety były liczby beneficjentów objętych poszczególnymi rodzajami wsparcia w ciągu ostatnich 12 miesięcy.

W przypadku liczby beneficjentów objętych poszczególnymi rodzajami działań, w tabeli poniżej przedstawiono dla każdego rodzaju działania:

1. średnią arytmetyczną,
2. medianę,
3. wartość minimalną i maksymalną – czyli minimalną oraz maksymalną liczbę osób objętych danym działaniem,
4. sumę beneficjentów objętych danym działaniem w odniesieniu do wszystkich organizacji, które udzieliły odpowiedzi na dane pytanie.

Tabela 2 Statystyki dotyczące liczby beneficjentów objętych różnymi formami wsparcia w zakresie aktywizacji zawodowej

	Liczba uczestników w szkoleń/kursów	Liczba beneficjentów na trwałe zatrudnionych w PS	Liczba beneficjentów, którym podniesiono kwalifikacje poprzez okresowe zatrudnienie lub staż w PS	Liczba beneficjentów, którym zorganizowano staże w firmach zewnętrznych	Liczba beneficjentów, którym zorganizowano doradztwo lub poradnictwo specjalistyczne	Liczba beneficjentów, które zostały wypuszczone na wolny rynek pracy
N	36	36	36	36	36	35
Ważne						
Średnia	36,28	15,67	2,31	,94	27,25	4,20
Mediana	6	6	,00	,00	2	,00
Minimum	0	0	0	0	0	0
Maksimum	400	80	20	15	150	45
Suma	1306	564	83	34	981	147

Jak wynika z tabeli powyżej, najczęstszą formą wsparcia udzielanego przez PS były szkolenia i kursy (np. zawodowe, językowe, itp.), którymi objęto największą ilość osób – aż 1306.

Największa liczba osób przeszkolonych przez jeden podmiot (fundację) wynosiła 400 osób, średnia – 36 osób. Jednak lepszą w tym przypadku miarą jest wartość mediany, która jest mniej podatna na zniekształcenia w wyniku występowania skrajnych wartości. Wartość

mediana wyniosła w tym wypadku 6 osób (czyli nie mniej niż połowa 36 PS, które odpowiedziały na to pytanie przeszkoliła co najmniej 6 osób. Największą aktywnością w zakresie podnoszenia kwalifikacji w ramach szkoleń i kursów wykazały się stowarzyszenia (średnia 83, mediana – 100 osób) i CIS-y (średnia 66, mediana 60 osób), najmniejszą spółdzielnie inwalidów i niewidomych oraz spółdzielnie socjalne.

W zakresie trwałego/ciągłego zatrudnienia w organizacji, wszystkie badane PS łącznie zapewniły miejsce pracy 564 beneficjentom (w roku 2012 mimo znacznie większej próby badanych PS liczba ta wynosiła niewiele więcej bo 597). Wartość średniej wyniosła 15,67, a mediana 6. Największą liczbę zatrudnionych beneficjentów podała, tak jak w badaniu z 2012 roku spółdzielnia inwalidów i niewidomych (80). Najwyższe wskaźniki średniej, mediana i sumy osób zatrudnionych w organizacji osiągnęły też badane ZAZ-y (obok spółdzielni inwalidów i niewidomych). Można zatem nazwać te dwa typy podmiotów największymi pracodawcami zatrudniającymi swoich beneficjentów.

Podnoszeniem kwalifikacji zawodowych poprzez okresowe zatrudnienie lub staże zawodowe w ramach organizacji zostało objętych w ostatnim roku 83 osoby, średnia wyniosła zaś 2,3. Nie jest to popularna forma aktywizacji społeczno-zawodowej beneficjentów stosowana przez PS. Zdecydowanie największą aktywnością w tym zakresie cechują się Zakłady Aktywności Zawodowej.

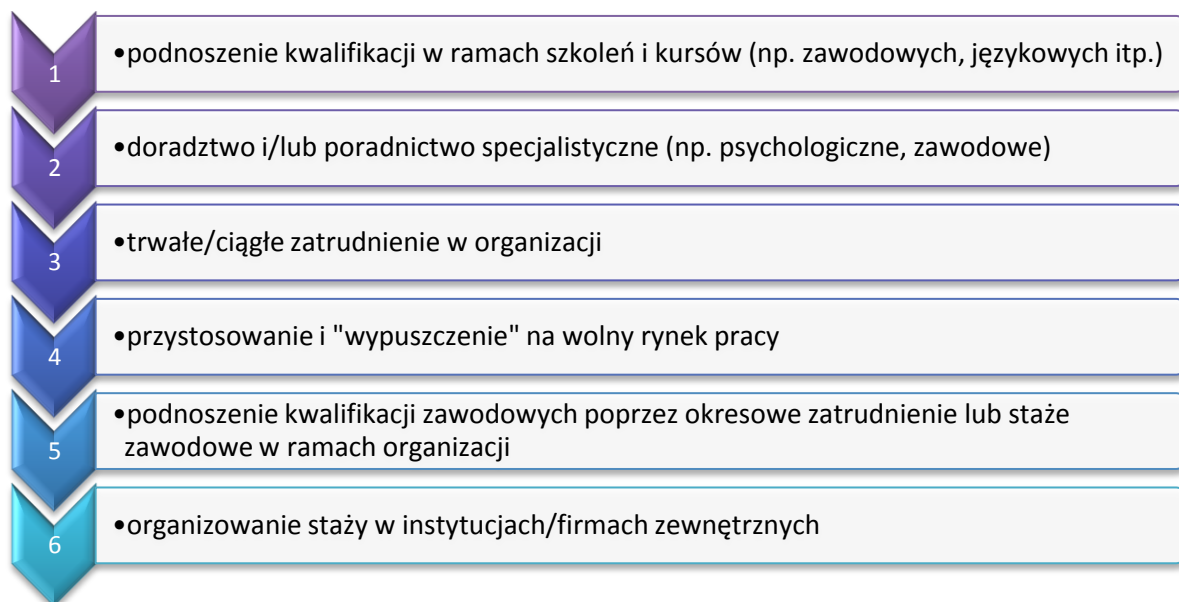
W ramach organizowanych staży w instytucjach lub firmach zewnętrznych uczestniczyło w sumie tylko 34 beneficjentów. Największą liczbę beneficjentów, dla których zorganizowano staż w instytucjach lub firmach zewnętrznych podało Centrum Integracji Społecznej (średnia 5 osób) choć trzeba zaznaczyć, że nie jest to „ulubiona” forma aktywizacji stosowana przez badane PS w 2013 roku.

Doradztwo i poradnictwo specjalistyczne (np. psychologiczne, zawodowe) jest drugą z najczęściej i na największą skalę stosowaną formą aktywizacji społeczno-zawodowej beneficjentów PS (identycznie jak w 2012 roku). Skorzystało z niej w sumie 981 osób, przy średniej 27,25, medianie 2 oraz maksimum 150 osób, które objęła wsparcie jedna ze spółdzielni socjalnych. Bardzo aktywne w zakresie stosowania tej formy wsparcia są CIS-y, ZAZ-y oraz te fundacje i stowarzyszenia, które zadeklarowały, że zajmują się aktywizacją zawodową i edukacją.

147 osób zostało w sumie przystosowanych i „wypuszczonych” na wolny rynek pracy. Maksymalną liczbę beneficjentów podała fundacja (45 osób). Najwyższe wskaźniki średniej i mediana osób, którym znaleziono zatrudnienie osiągnęły badane CIS-y, których ustawową rolą jest to właśnie działanie (średnia 11, mediana 8).

Poniższy schemat prezentuje ranking działań (od najważniejszych do najmniej ważnych) ze względu na ilość objętych nimi osób.

Schemat 2 Ranking działań na rzecz beneficjentów ze względu na ilość objętych nimi osób (według sumy beneficjentów objętych danym działaniem).

5.2 Działalność na rzecz społeczności lokalnej

Obok działań na rzecz osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym, organizacje zapytano także o działalność na rzecz społeczności lokalnej, a dokładnie o prowadzenie działań:

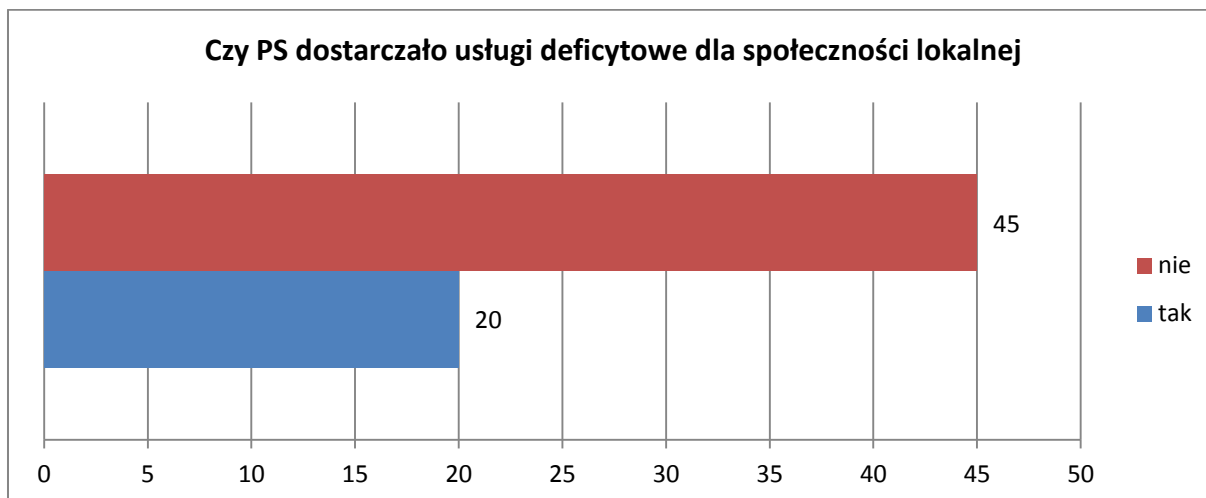
- z zakresu dostarczania usług użyteczności publicznej, w tym usług deficytowych dla społeczności lokalnej oraz
- mające na celu rozwój społeczności lokalnej/regionu poprzez wspieranie produktów lokalnych (pod tzw. "marką lokalną").

Usługi użyteczności publicznej, w tym usługi deficytowe dla społeczności lokalnej rozumiane były, jako usługi mające na celu zaspokojenie np. potrzeb społecznych, edukacyjnych, zdrowotnych, związanych z bezpieczeństwem, itp., których nie podejmują się komercyjne przedsiębiorstwa. Z kolei produkt lokalny zdefiniowano, jako wyrób lub usługa, z którym utożsamiają się mieszkańcy regionu, najczęściej wytwarzany lokalnie (przez mieszkańców), w sposób nie masowy i przyjazny dla środowiska, z surowców lokalnie dostępnych. Obie definicje zostały zawarte w kwestionariuszu ankiety.

Jak wynika z poniższego wykresu, działalność na rzecz społeczności lokalnej z zakresu dostarczania usług użyteczności publicznej w 2013 roku prowadziła niemal 1/3 przebadanych organizacji.

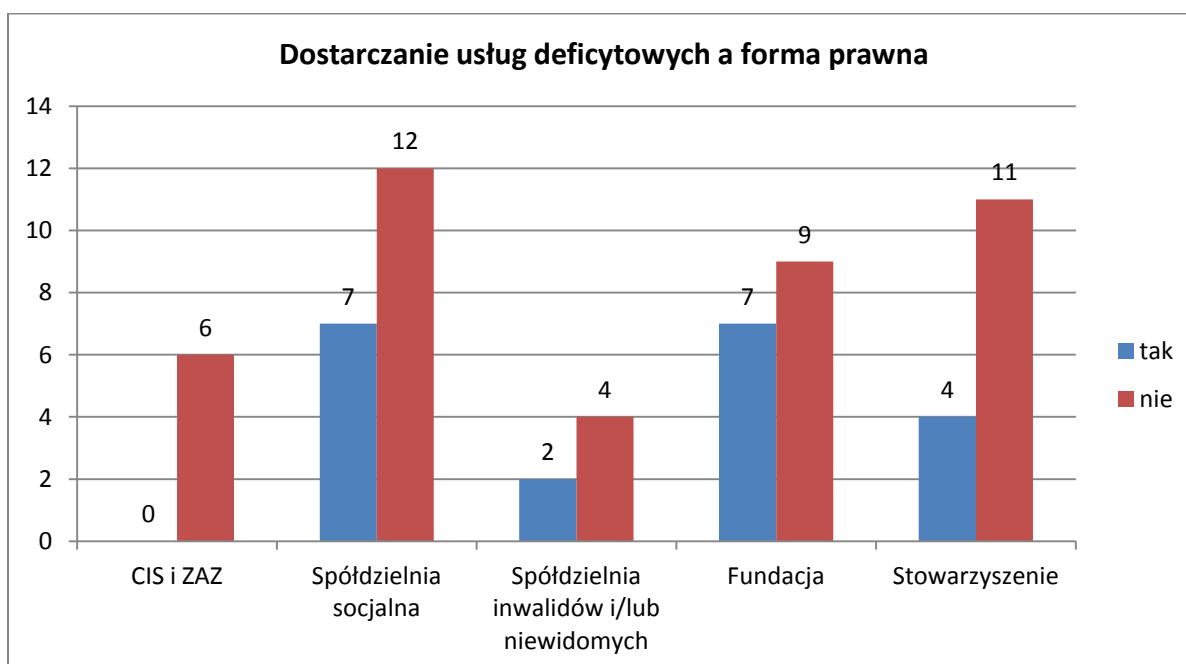
Wykres 15 Liczba PS dostarczających usługi deficytowe dla społeczności lokalnej

$N = 65$

Istnieje związek między dostarczaniem tego typu usług (usługi mające na celu zaspokojenie np. potrzeb społecznych, edukacyjnych, zdrowotnych, związanych z bezpieczeństwem, itp.) a formą prawną. W tegorocznym badaniu zarówno centra integracji społecznej, jak i zakłady aktywności zawodowej w ogóle nie wykazały tego typu działalności. Relatywnie największą aktywnością w tym zakresie wykazują się fundacje oraz spółdzielnie socjalne.

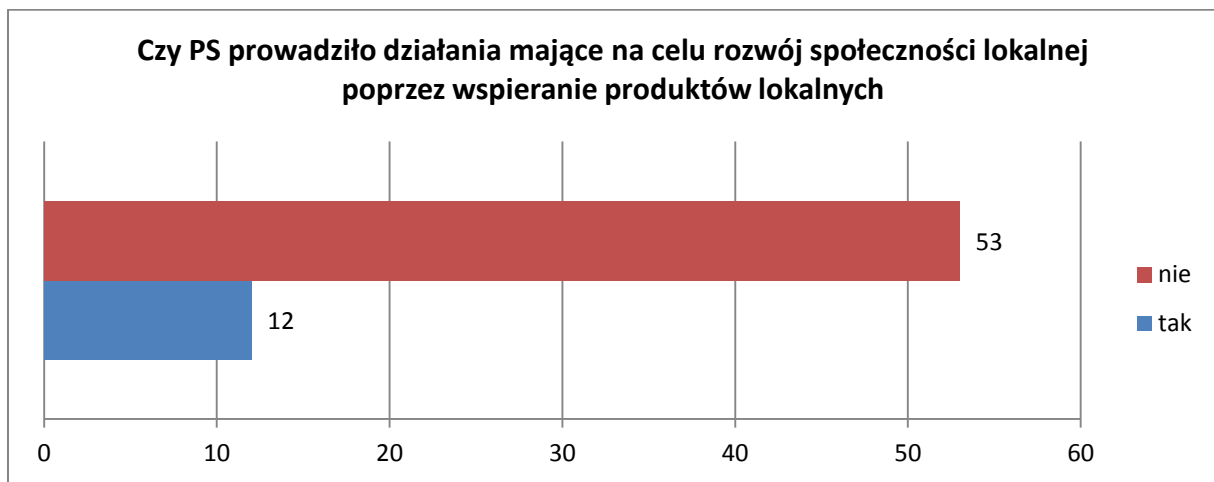
Wykres 16 Zależność między dostarczaniem usług deficytowych a formą prawną

$N = 62$

Jeszcze mniej badanych PS deklaruje prowadzenie działań mających na celu rozwój społeczności lokalnej/regionu poprzez wspieranie produktów lokalnych (pod tzw. "marką lokalną"). Tego typu działania deklaruje tylko 12 badanych PS czyli 18,5 %. Pomimo tego, że w edycji badania z 2012 roku badana próba była znacznie wyższa, proporcja PS działających w obszarze rozwoju lokalnego była bardzo podobna – 20% i jest to 10 spółdzielni socjalnych, jedna fundacja i stowarzyszenie. Pozostałe formy prawne nie wykazywały tego typu działalności. Możliwym sposobem wyjaśnienia tego zjawiska może być fakt, że ekonomia społeczna wciąż za mało utożsamiana jest z tą sferą działalności, kojarząc się przede wszystkim z aktywizacją społeczno-zawodową osób zagrożonych wykluczeniem społecznym lub rozwiązywaniem problemów społecznych poprzez dostarczanie usług deficytowych w społecznościach lokalnych.

Wykres 17 Liczba PS prowadzących działania mające na celu rozwój społeczności lokalnej poprzez wspieranie produktów lokalnych.

$N = 65$

Analizując liczbę beneficjentów objętych obydwoma rodzajami działań na rzecz społeczności lokalnej, sumarycznie wyniosła ona 30.847 beneficjentów, w tym 30.786 skorzystało z dostarczanych przez organizację usług deficytowych dla społeczności lokalnej, a tylko 61 uzyskało przychód z tytułu wytworzenia lokalnego produktu, w którego sprzedaży pośredniczyła organizacja. Przede wszystkim fundacje i stowarzyszenia, jak wynika z tegorocznego badania, są głównym dostawcą usług użyteczności publicznej dla społeczności lokalnej obejmując nimi największe ilości osób (maksymalną liczbę osób korzystających z usług deficytowych wykazała fundacja - 25000). Natomiast jedna fundacja, jedno stowarzyszenie i trzy spółdzielnie socjalne zadeklarowały, że dzięki ich działaniom (pośrednictwie w sprzedaży) mieszkańcy społeczności lokalnych uzyskali przychód z tytułu wytworzenia lokalnych produktów. Szczegółowe zestawienie największej i najmniejszej liczby beneficjentów wraz z wartością średniej, mediany i całkowitej sumy beneficjentów objętych danym działaniem, z podziałem na poszczególne formy prawne prezentuje poniższa tabela.

Tabela 3 Podstawowe statystyki dotyczące beneficjentów działań na rzecz społeczności lokalnej: średnia, liczba minimalna, maksymalna, suma.

	Ile osób w ciągu ostatnich 12 miesięcy skorzystało z dostarczanych przez Państwa usług deficytowych dla społeczności lokalnej?					Ile osób w ciągu ostatnich 12 miesięcy uzyskało przychód z tytułu wytworzenia lokalnego produktu, w którego sprzedaży w jakiś sposób pośredniczyła Państwa organizacja?				
	Średnia	Mediana	Minimum	Maksimum	Suma	Średnia	Mediana	Minimum	Maksimum	Suma
CISy i ZAZY		0	0	0	0		0	0	0	0
Spółdzielnia socjalna	128	45	15	500	895	11	10	2	21	33
Spółdzielnia inwalidów i niewidomych	66	66	12	120	132		0	0	0	0
Fundacja	4071	300	30	25000	28500	24	24	24	24	24
Stowarzyszenie	210	150	20	550	1259	4	4	4	4	4
Ogółem	1399	120	12	25000	30786	12	10	2	24	61

Przedsiębiorstwa społeczne zostały również zapytane o prowadzenie w ciągu ostatnich 12 miesięcy innych działań na rzecz społeczności lokalnej, aniżeli dostarczanie usług deficytowych dla społeczności lokalnej czy wspieranie produktów lokalnych. 28 organizacji wskazało, że prowadzi inne rodzaje działalności społecznej i skrótkowo zarysowało ich specyfikę. Pozostałe organizacje wymieniły innego rodzaju działania jakie prowadzą na rzecz społeczności lokalnej, które można zgrupować w następujących szerszych kategoriach:

- edukacja obywatelska (np. organizacja Dni Aktywnego Obywatela)
- organizacja czasu wolnego dla dzieci i młodzieży (np. organizacja dni dziecka, Mikołajków)
- zajęcia kulturalne dla mieszkańców (np. prowadzenie Klubu Filmowego)
- festiwale, targi, imprezy dla mieszkańców (np. dożynki, festyny)
- kompleksowe wsparcie osób wykluczonych społecznie ze społeczności lokalnej
- wsparcie rozwoju nowych technologii, przemysłu kreatywnego
- działalność badawcza, ekspercka (projekty badawcze)
- działalność na rzecz seniorów (np. spotkania integracyjne, wycieczki)
- działania na rzecz bezpieczeństwa i zdrowia mieszkańców (zabezpieczanie imprez, edukacja przedszkolna i szkolna w zakresie bezpieczeństwa)
- działalność proekologiczna (np. zbiórka elektroprzętu, edukacja szkolna)

Największa liczba badanych PS deklarowała, że prowadzi działalność w co najmniej dwóch w/w obszarach działań na rzecz rozwoju społeczności lokalnej.

Warto w tym miejscu zaznaczyć, że zdefiniowane powyżej ogólne kategorie, nie zawsze miały charakter rozłączny i w przypadku działań niektórych organizacji wzajemnie się pokrywały.

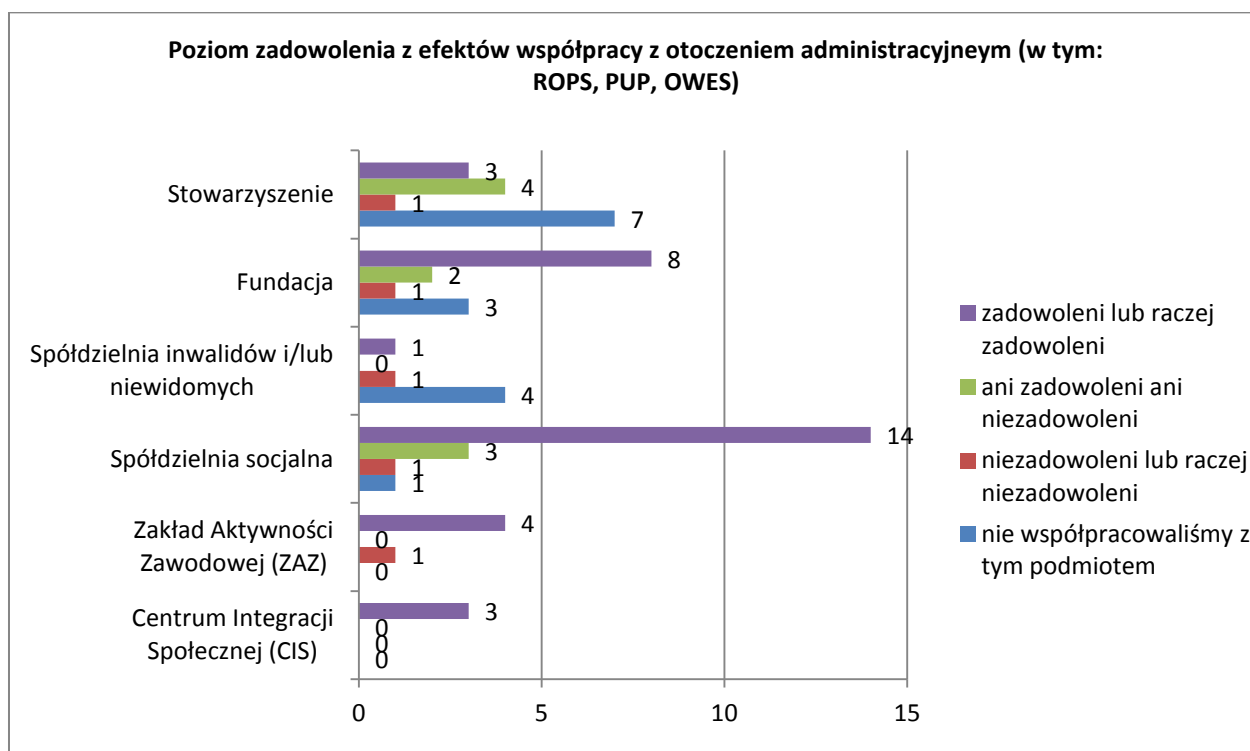
16. WSPÓŁPRACA ORGANIZACJI Z OTOCZENIEM

W dalszej części badania podjęto kwestie związane ze współpracą przedsiębiorstw społecznych z otoczeniem. Koncentrowano się na:

- zidentyfikowaniu, z jakimi podmiotami współpracują przedsiębiorstwa społeczne, w tym z otoczeniem administracyjnym, innymi podmiotami ekonomii społecznej oraz biznesem;
- określeniu poziomu zadowolenia z efektów współpracy z danymi podmiotami;
- oszacowaniu intensywności współpracy przedsiębiorstw społecznych z innymi podmiotami ekonomii społecznej (w tym organizacjami pozarządowymi) w ciągu ostatnich 12 miesięcy.

Wśród badanych PS pytanych o to czy współpracowały z otoczeniem administracyjnym w ciągu ostatnich 12 miesięcy, wszystkie badane podmioty (poza większością stowarzyszeń i spółdzielni inwalidów i niewidomych) zaznaczyły, że współpracowały i są zadowolone lub raczej zadowolone z tej współpracy. Największy odsetek pozytywnych ocen deklarują CIS (wszystkie badane), ZAZ-y (3 na 4 badane) oraz spółdzielnie socjalne. W przypadku każdej formy prawnej (poza CIS) znalazł się jeden podmiot niezadowolony ze współpracy z sektorem publicznym. Rozkład odpowiedzi na pytanie o współpracę z administracją publiczną oraz poziom zadowolenia z niej prezentuje poniższy wykres.

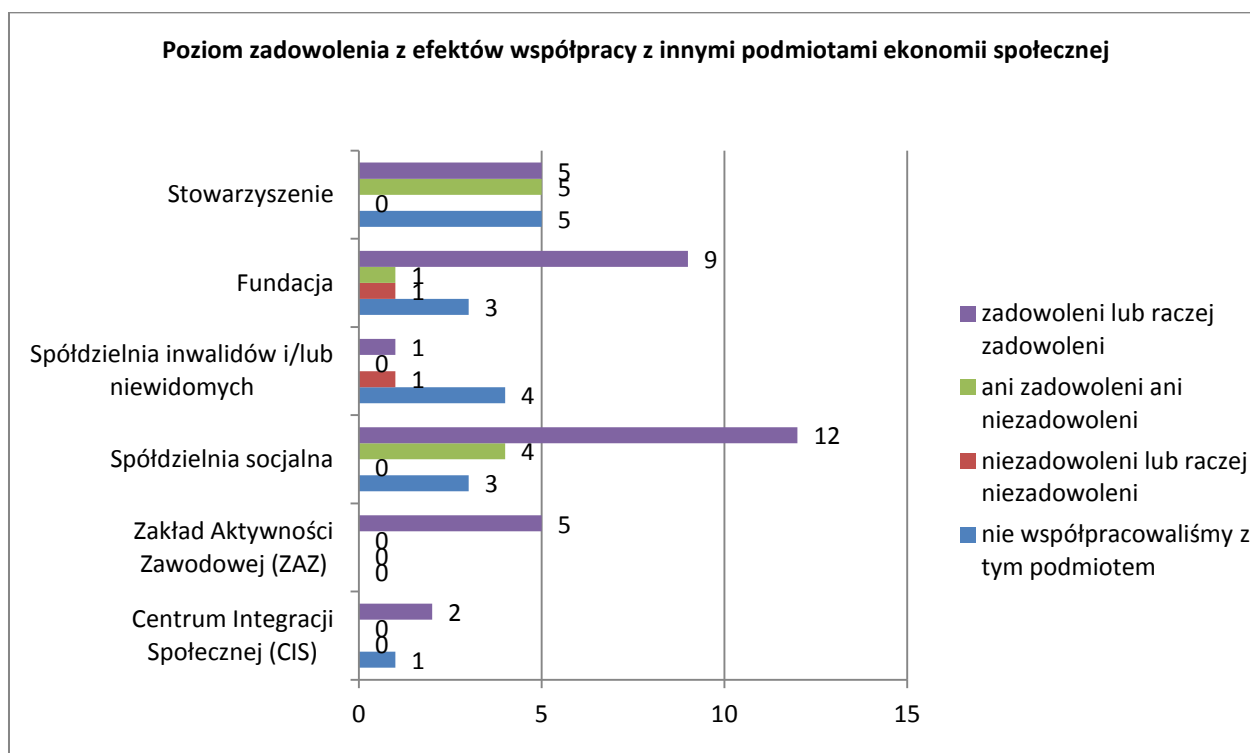
Wykres 18 Ocena współpracy z otoczeniem administracyjnym w zależności od formy prawnej

N = 62

Najmniej negatywnych opinii wśród PS miały efekty współpracy z innymi podmiotami ekonomii społecznej (w tym NGO) – tylko jedna fundacja i jedna spółdzielnia inwalidów i niewidomych była niezadowolona z tego typu współpracy. Wszystkie typy badanych PS deklarują współpracę z podmiotami ekonomii społecznej, w najmniejszym zakresie robią to jednak spółdzielnie inwalidów i niewidomych (2 na 6) oraz stowarzyszenia (10 na 15).

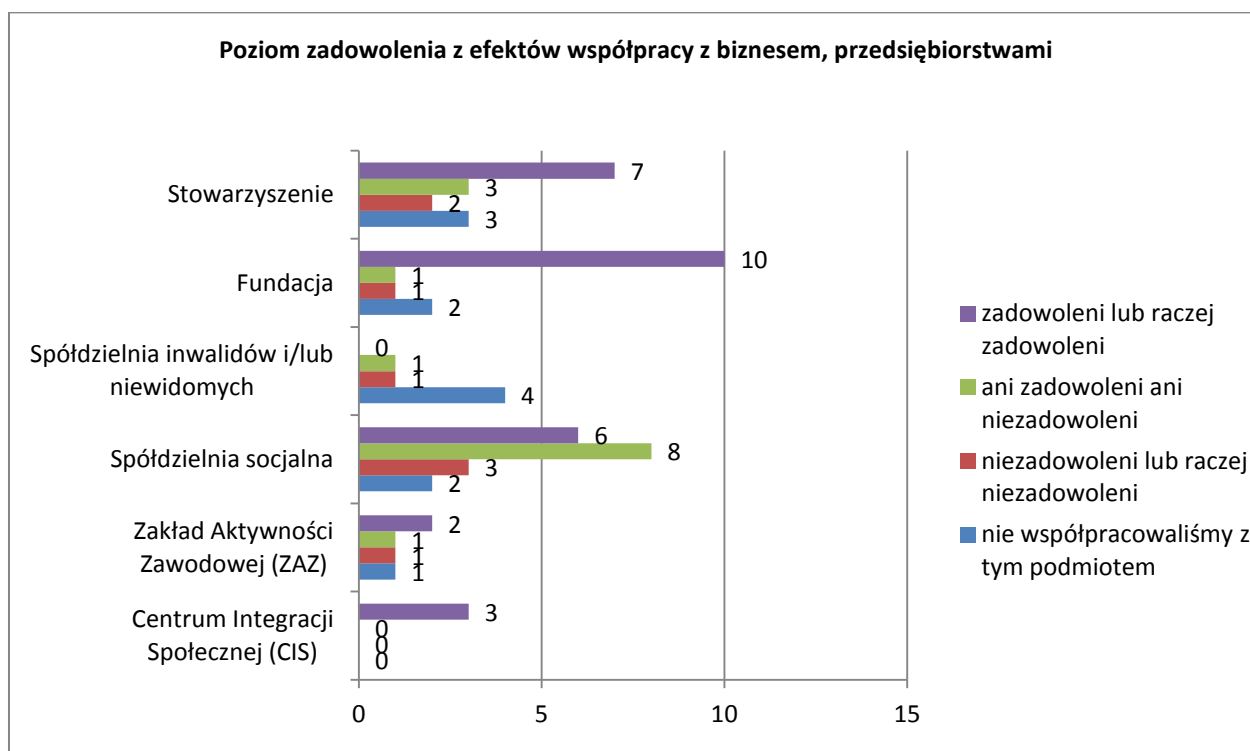
Wykres 19 Ocena współpracy z podmiotami ekonomii społecznej w zależności od formy prawnej

N = 62

Ze środowiskiem biznesu współpracowały w ciągu ostatnich 12 miesięcy wszystkie CIS-y, które pozytywnie oceniły tę współpracę. Pozostałe rodzaje PS też w większości współpracowały ze środowiskiem biznesu (poza spółdzielniami inwalidów i niewidomych, z których większość nie podjęła współpracy z przedsiębiorstwami), jednak poziom zadowolenia był zróżnicowany. Relatywnie najniższe zadowolenie z tej współpracy deklarowały spółdzielnie socjalne (8 spółdzielni na 19 miało ambiwalentne odczucia dotyczące współpracy z tym sektorem, a 3 były z niej niezadowolone).

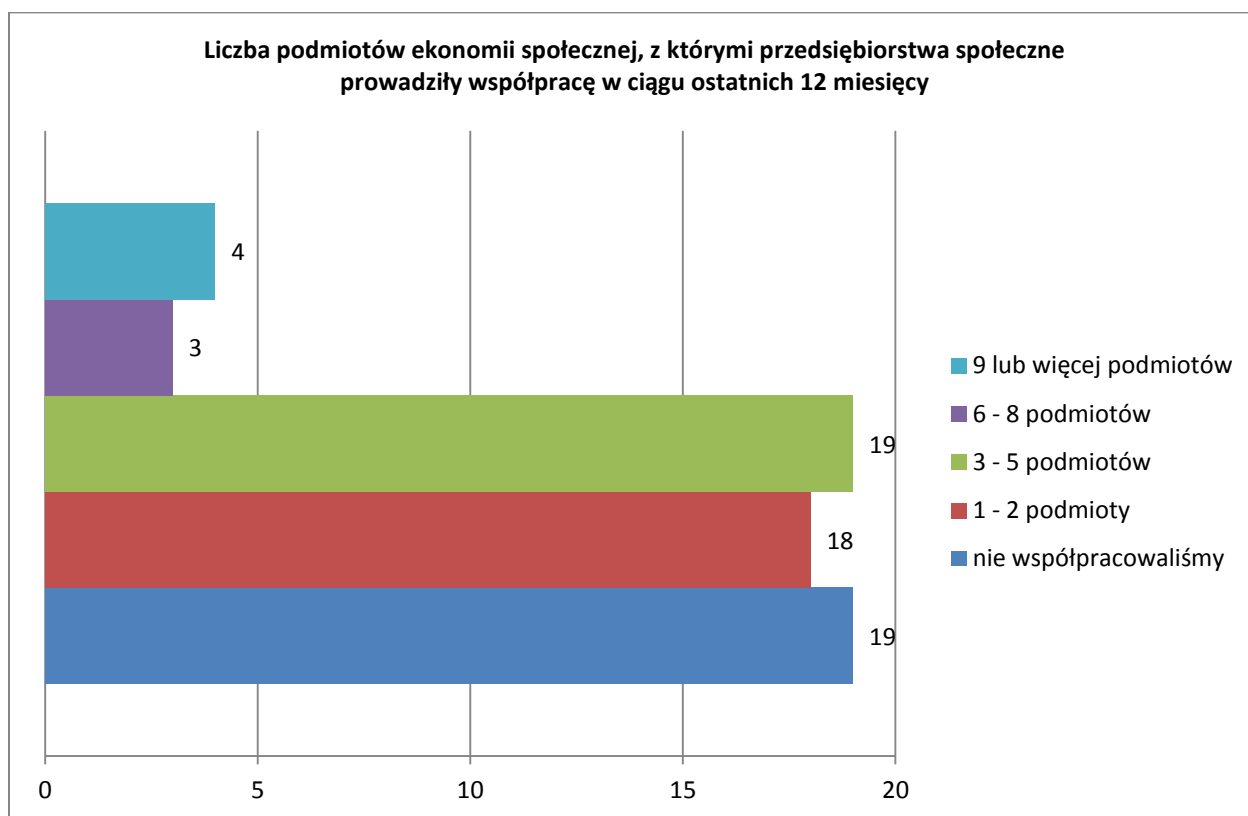
Wykres 20 Ocena współpracy z biznesem w zależności od formy prawnej

$N = 62$

Przedsiębiorstwa społeczne zapytano również o intensywność współpracy z innymi podmiotami ekonomii społecznej w ciągu ostatnich 12 miesięcy. Intensywność współpracy mierzona była poprzez liczbę partnerów, z którymi prowadzona była współpraca oraz częstość takiej współpracy. Współpraca z większą ilością podmiotów ekonomii społecznej jest rzadka, jednak w badanej próbie znalazły się cztery podmioty, które zadeklarowały współpracę z minimum dziewięcioma PES. Ok. 1/3 badanych PS wskazała, że współpracowała w 2013 roku z 3-5 PES, kolejne 1/3 badanych przyznała, że liczba partnerów wynosiła 1-3. Również blisko 1/3 badanych zaznaczyła jednak, że nie współpracowała z żadnym PS.

Wykres 21 Intensywność współpracy badanych PS z innymi podmiotami ekonomii społecznej

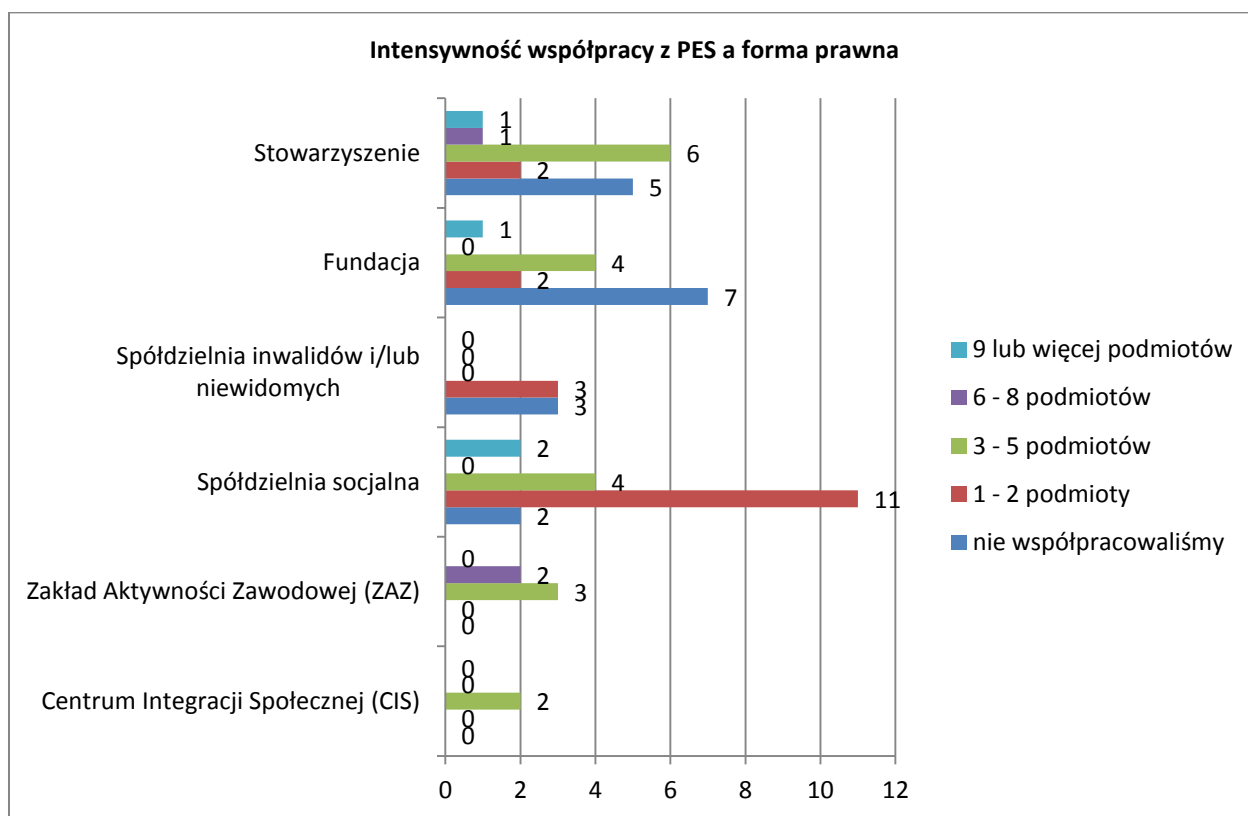

$N = 63$

Nie ma wyraźnej zależności między formą prawną badanego PS, a liczbą podmiotów ekonomii społecznej, z którymi ta współpraca miała miejsce w 2013 roku. Relatywnie najszerszej zakrojoną współpracę wykazywały CIS-y, ZAZ-y oraz stowarzyszenia. Połowa fundacji natomiast deklaruje, że nie prowadzi współpracy z innymi PES.

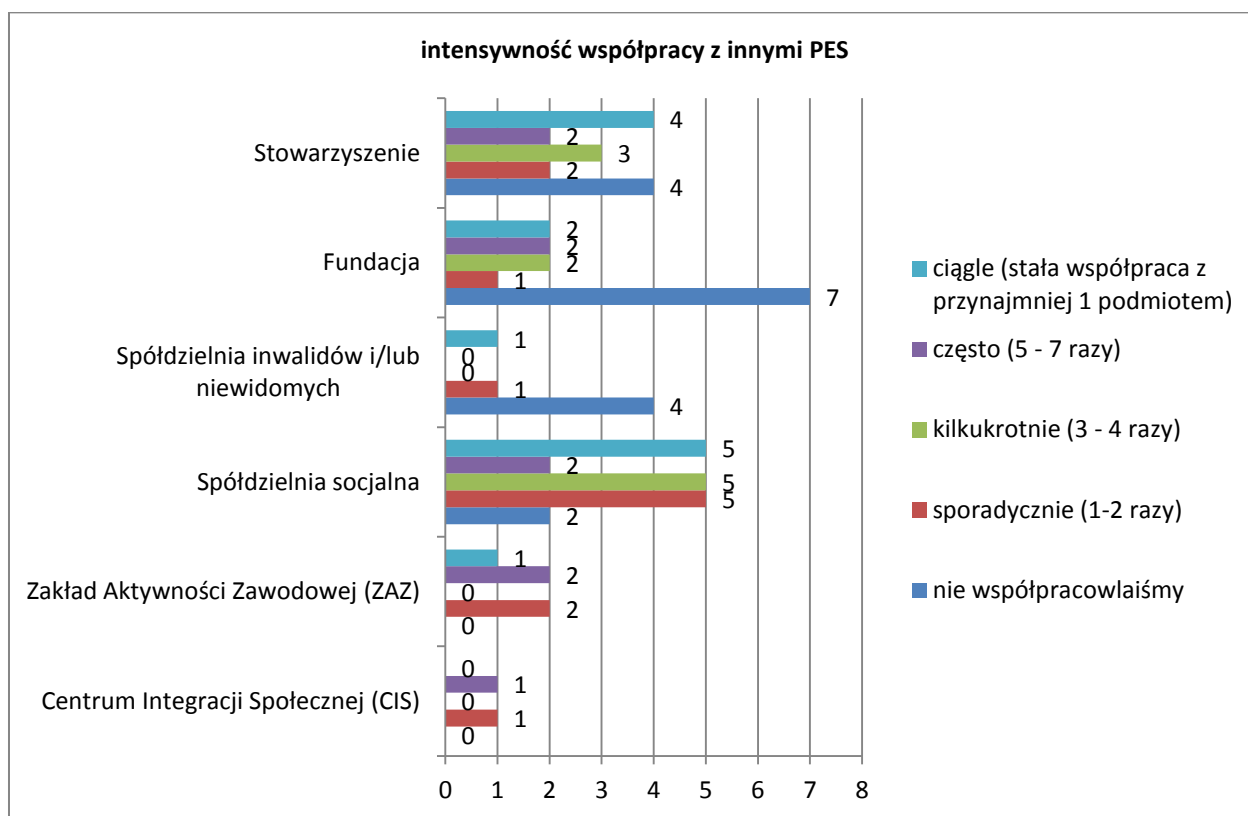
Wykres 22 Intensywność współpracy z PES a forma prawna

$N = 62$

W przypadku częstości współpracy (intensywności), można zauważyć, że najbardziej intensywnie (współpraca ciągła lub częsta) współpracują z innymi PES stowarzyszenia oraz spółdzielnie socjalne. Spółdzielnie inwalidów i niewidomych współpracują rzadko i sporadycznie. Natomiast fundacje, CIS-y i ZAZ-y mają bardzo zróżnicowaną intensywność współpracy (od sporadycznej, kilkukrotnej, częstej do ciągłej).

Wykres 23 Intensywność współpracy z PES a forma prawna

$N = 61$

17. Zasoby ludzkie

Uczestnicy badania zostali poproszeni o podanie kilku informacji odnośnie posiadanych zasobów ludzkich, w tym:

- 1) Informacji dotyczących poziomu zatrudnienia w badanych przedsiębiorstwach, uwzględniając różne formy zatrudnienia;
- 2) Danych dotyczących pracujących beneficjentów i wolontariuszy w organizacjach;
- 3) Planów organizacji w zakresie zatrudnienia;
- 4) Kwestii podnoszenia kwalifikacji wśród pracowników i obszarów, które wymagają według badanych wsparcia szkoleniowego;
- 5) Identyfikacji barier związanych z zasobami ludzkimi.

7.1 Liczba zatrudnionych ogółem

Na pytanie o liczbę osób pracujących (za wynagrodzeniem) w danej organizacji ogółem odpowiedziało 61 badanych. Średnia liczba pracujących w badanych przedsiębiorstwach

społecznych w Małopolsce w 2013 roku wyniosła 31 osób, a mediana 10. Świadczy to o tym, iż w większości są to niewielkie podmioty, wśród których 33 % zatrudnia ogółem nie więcej niż 5 osób.

W badanej grupie podmiotów, który zatrudnia największą liczbę osób – 427 pracowników – to fundacja, oprócz niej największymi pracodawcami (powyżej 100 pracowników) jest stowarzyszenie i dwie spółdzielnie inwalidów i niewidomych; znalazł się też jeden ZAZ zatrudniający 96 osób. Łączna liczba osób pracujących w 61 organizacjach wyniosła 1889 osób.

Tabela 4 Statystyki dotyczące zatrudnienia w badanych PS w zależności od formy prawnej

	Ile osób pracuje obecnie (za wynagrodzeniem) w Państwa organizacji? - ogółem				
	Średnia	Maksimum	Mediana	Suma	N ważnych
Centrum Integracji Społecznej (CIS)	7	10	7	22	3
Zakład Aktywności Zawodowej (ZAZ)	49	96	40	243	5
Spółdzielnia socjalna	8	21	6	146	18
Spółdzielnia inwalidów i niewidomych	95	221	66	570	6
Fundacja	47	427	15	652	14
Stowarzyszenie	17	100	4	256	15

7.2 Zatrudnienie na umowę o pracę

Badane przedsiębiorstwa społeczne zatrudniają średnio 18,7 osób w ramach umowy o pracę. Poziom mediany równy 5 (dwa razy niższy niż w przypadku pytania o zatrudnienie w jakiegokolwiek formie) wskazuje, że wśród badanych podmiotów liczne były te, zatrudniające w dużej mierze na umowy cywilno-prawne. Najliczniejszą grupę stanowiły PS zatrudniające na umowę o pracę do 3 osób (niemal 38%). Jednocześnie, w 15% przypadków PS nie ma ani jednej osoby, która byłaby zatrudniona na podstawie umowy o pracę.

Wśród badanych znalazła się też mało liczna grupa zatrudniająca na podstawie umowy o pracę odpowiednio od 50 pracowników (6 podmiotów) w tym jeden zatrudniający największą ilość pracowników – 221 osób – spółdzielnia inwalidów i niewidomych. Fundacja, która we wcześniejszym pytaniu zadeklarowała zatrudnienie 427 pracowników okazała się

pracodawcą zatrudniającym na umowy cywilnoprawne (na umowę o pracę zatrudnia jedynie 28 pracowników). Podmioty zatrudniające największą liczbę osób na umowę o pracę to spółdzielnie inwalidów i niewidomych oraz ZAZ-y. Łącznie, badane organizacje, zatrudniają 1139 osób na podstawie umowy o pracę.

Tabela 5 Statystyki dotyczące zatrudnienia na podstawie umowy o pracę w badanych PS w zależności od formy prawnej

		Ile osób pracuje obecnie (za wynagrodzeniem) w Państwa organizacji? - w tym zatrudnionych na podstawie umowy o pracę				
		Średnia	Maksimum	Mediana	Suma	N ważnych
Proszę podać formę, w jakiej funkcjonuje Państwa organizacja:	Centrum Integracji Społecznej (CIS)	5	6	5	14	3
	Zakład Aktywności Zawodowej (ZAZ)	49	96	40	243	5
	Spółdzielnia socjalna	7	21	5	126	19
	Spółdzielnia inwalidów i niewidomych	94	221	65	565	6
	Fundacja	7	28	3	97	14
	Stowarzyszenie	7	41	2	94	14

7.3 Zatrudnienie na umowę cywilno-prawną

Niemal 60% badanych przedsiębiorstw społecznych stosuje elastyczne formy zatrudnienia takie jak umowy zlecenie czy umowy o dzieło.

Ogólna liczba osób zatrudnionych na umowy cywilno-prawne wynosiła w 2013 roku 641 osób, przy czym jedna fundacja była pracodawcą dla więcej niż połowa tych podmiotów (392 osoby zatrudnione na umowę cywilno-prawną).

Omawianej formy zatrudnienia nie stosują w ogóle zakłady aktywności zawodowej i w dużej mierze spółdzielnie, zarówno inwalidów i niewidomych, jak i spółdzielnie socjalne. Relatywnie najczęściej z tego typu zatrudnienia korzystają fundacje i stowarzyszenia.

Ponad 40% badanych nie prowadzi w swojej organizacji elastycznej formy zatrudnienia. Średnio, elastyczna forma zatrudnienia dotyczy 11 osób, jest ona jednak mocno

zniekształcona przez przypadek fundacji zatrudniającej 392 pracowników. Mediana wynosi w tym przypadku 2 osoby, co świadczy o tym, że ta forma zatrudnienia jest mimo wszystko w badanych PS mniej popularna niż zatrudnienie „na etat”.

Tabela 6 Statystyki dotyczące zatrudnienia na podstawie umów cywilnoprawnych w badanych PS w zależności od formy prawnej

		Ile osób pracuje obecnie (za wynagrodzeniem) w Państwa organizacji? - w tym zatrudnionych na podstawie umowy cywilnoprawnej (umowa zlecenie, umowa o dzieło)				
		Średnia	Maksimum	Mediana	Suma	N ważnych
Proszę podać formę, w jakiej funkcjonuje Państwa organizacja:	Centrum Integracji Społecznej (CIS)	3	4	4	8	3
	Zakład Aktywności Zawodowej (ZAZ)	0	0	0	0	5
	Spółdzielnia socjalna	1	5	0	25	19
	Spółdzielnia inwalidów i niewidomych	1	3	2	7	5
	Fundacja	39	392	6	544	14
	Stowarzyszenie	4	20	2	57	14

7.4 Zatrudnienie subsydiowane

Ostatnią z analizowanych form zatrudnienia było zatrudnienie subsydiowane (np. z PUP, PFRON, innych źródeł publicznych). Jedynie 27% wśród badanych podmiotów prowadziło tego rodzaju zatrudnienie w swojej organizacji (16 wskazań). Średnio przedsiębiorstwa zatrudniają 10 osób, ale liczba ta jest zniekształcona ze względu na jedną skrajną wartość – 191 osób zatrudnionych przez spółdzielnie inwalidów. Specyfikę zatrudnienia subsydiowanego oddaje jednak wartość mediany – 0 gdyż aż 73 % PS nie zatrudniało żadnych pracowników za pośrednictwem tej formy.

Wśród tych przedsiębiorstw społecznych, które jednak korzystały z subsydiów, najczęściej dofinansowanie występowało w przypadku zatrudniania 3 pracowników (dominanta).

łącznie, przedsiębiorstwa zatrudniają w tej formie 562 osoby.

W porównaniu z badaniami z 2012 roku, nie widać tendencji spadkowej. W poprzednich badaniach mediana też wynosiła 0, a suma była niewiele wyższa pomimo większej próby badawczej (627 osób).

Widać wyraźnie, że taka forma zatrudnienia jest bardziej popularna w ZAZ-ach oraz spółdzielniach inwalidów i niewidomych. Z kolei spółdzielnie socjalne, fundacje i stowarzyszenia w bardzo niskiej skali korzystają z tej możliwości.

Tabela 7 Statystyki dotyczące zatrudnienia subsydiowanego w badanych PS w zależności od formy prawnej

		Ile osób pracuje obecnie (za wynagrodzeniem) w Państwa organizacji? - w tym pracujących w ramach zatrudnienia subsydiowanego (np. z PUP, PFRON, innych źródeł publicznych)				
		Średnia	Maksimum	Mediana	Suma	N ważnych
Proszę podać formę, w jakiej funkcjonuje Państwa organizacja:	Centrum Integracji Społecznej (CIS)	0	0	0	0	3
	Zakład Aktywności Zawodowej (ZAZ)	37	70	30	184	5
	Spółdzielnia socjalna	0	6	0	9	19
	Spółdzielnia inwalidów i niewidomych	83	191	57	331	4
	Fundacja	2	20	0	31	14
	Stowarzyszenie	1	3	0	7	14

7.5 Poziom zatrudnienia beneficjentów w przedsiębiorstwach społecznych

W przypadku zasobów ludzkich w przedsiębiorstwach społecznych, istotną kwestią pozostaje korzystanie z pracowników, będących jednocześnie beneficjentami działalności tej organizacji. W tego typu organizacjach można założyć, że beneficjenci stanowią istotną część zasobów ludzkich.

Wśród badanej grupy przedsiębiorstw społecznych, 46% podmiotów nie zatrudnia u siebie żadnych osób należących do grupy osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem, ale 54% tak. Jest to dużo lepszy wynik niż w badaniu z roku 2012 (zatrudnienie dla tej grupy

deklarowało 30% PS). Całkowita liczba zatrudnionych beneficjentów w badanej grupie wyniosła 712 osób (czyli o ponad 100 osób więcej niż w roku ubiegłym). W porównaniu ze wskaźnikiem ogółu osób zatrudnionych w PS, zatrudnieni beneficjenci – osoby należące do grup zagrożonych wykluczeniem społecznym - stanowią ok. 38% wszystkich zatrudnionych w PS (bez względu na rodzaj stosunku pracy). W roku 2012 stosunek beneficjentów zatrudnionych w badanych organizacjach (607) do liczby wszystkich pracowników ogółem (3099) wynosił 20%. Mamy zatem dwa wskaźniki znacznie wyższe dla próby badawczej w roku 2013, w porównaniu z rokiem 2012 (liczby zatrudnionych beneficjentów i odsetka beneficjentów w ogóle pracowników). Należy mieć jednak na uwadze, że tak wysoka całkowita liczba zatrudnionych beneficjentów wiąże się z obecnością 7 PS, które zatrudniają 67% wszystkich beneficjentów (są to podmioty zatrudniające powyżej 30 beneficjentów).

Biorąc pod uwagę wartość średniej i sumę pracujących beneficjentów, największym zasobem zatrudnionych beneficjentów charakteryzowały się spółdzielnie inwalidów lub/i niewidomych, ZAZ-y oraz spółdzielnie socjalne. Najślabiej w tym kontekście wypadły stowarzyszenia oraz fundacje.

Tabela 8 Statystyki dotyczące zatrudnienia beneficjentów w badanych PS w zależności od formy prawnej.

		Ile osób należących do grup zagrożonych wykluczeniem społecznym (beneficjentów) jest obecnie zatrudnionych w Państwa organizacji				
		Średnia	Maksimum	Mediana	Suma	N ważnych
Proszę podać formę, w jakiej funkcjonuje Państwa organizacja:	Centrum Integracji Społecznej (CIS)	3	8	0	8	3
	Zakład Aktywności Zawodowej (ZAZ)	39	70	30	197	5
	Spółdzielnia socjalna	5	16	5	96	19
	Spółdzielnia inwalidów i niewidomych	72	191	46	361	5
	Fundacja	3	20	0	38	14
	Stowarzyszenie	1	9	0	12	15

7.6 Zatrudnienie i zwolnienia beneficjentów w ostatnich 12 miesiącach funkcjonowania PS.

Analiza odpowiedzi na pytanie o liczbę beneficjentów, którzy w ciągu ostatnich 12 miesięcy zostali zatrudnieni w badanych podmiotach pokazuje, że niemal 1/3 wszystkich zatrudnionych pracowników została zatrudniona w PS w ciągu ostatnich 12 miesięcy. Aż 50% przedsiębiorstw społecznych (w stosunku do 26% w roku 2012) wskazało, że zatrudniło beneficjentów w ciągu ostatnich 12 miesięcy.

Wśród przedsiębiorców społecznych w 2013 roku, 50% tych PS, które zatrudniły beneficjentów robiło to na małą skalę (od 1-3 pracowników przyjętych w ostatnich 12 miesiącach). Wśród badanych PS wybija się zwłaszcza jedno stowarzyszenie, które zatrudniło w ostatnim roku 93 beneficjentów.

Średni poziom zatrudnienia beneficjentów w badanych PS wyniósł 4, a mediana 1. Całkowita liczba zatrudnionych w ciągu ostatnich 12 miesięcy beneficjentów wyniosła 253 osoby, co w odniesieniu do liczby wszystkich zatrudnionych beneficjentów stanowi 35,5% i świadczy o wysokim poziomie napływu nowych beneficjentów w ciągu ostatnich 12 miesięcy.

Biorąc pod uwagę wartość średniej i sumę pracujących beneficjentów, największym zasobem zatrudnionych beneficjentów w ostatnich 12 miesiącach charakteryzowały się spółdzielnie socjalne. Najstabilniej – fundacje i inaczej niż w roku 2012 – spółdzielnie inwalidów i niewidomych.

Tabela 9 Statystyki dotyczące zatrudnienia beneficjentów w ostatnich 12 msc. w PS

		Ile osób należących do grup zagrożonych wykluczeniem społecznym (beneficjentów) zostało zatrudnionych w Państwa organizacji w ostatnich 12 miesiącach				
		Średnia	Maksimum	Mediana	Suma	N ważnych
Proszę podać formę, w jakiej funkcjonuje Państwa organizacja:	Centrum Integracji Społecznej (CIS)	3	8	0	8	3
	Zakład Aktywności Zawodowej (ZAZ)	12	28	8	58	5
	Spółdzielnia socjalna	4	14	3	69	19
	Spółdzielnia inwalidów i niewidomych	1	2	2	6	5
	Fundacja	1	5	0	15	14
	Stowarzyszenie	7	93	0	97	14

W ciągu ostatnich 12 miesięcy, w badanej grupie przedsiębiorstw społecznych, zanotowano 81 przypadków, kiedy to beneficjenci zakończyli pracę w danej organizacji (27 PS). W 23 PS sytuacja dotyczyła od 1 do 4 pracowników, w jednej organizacji odeszło ich 13 (była to największa grupa beneficjentów, którzy zakończyli pracę w PS i dotyczyła spółdzielni inwalidów i niewidomych). Warto jednak zauważyć, że ponad 55% badanych przedsiębiorstw nie miała do czynienia z tego typu sytuacją w ostatnim roku.

Spośród osób, które zakończyły pracę w organizacji w ostatnich 12 miesiącach, na wolnym rynku pracę znalazło w sumie 35 osób, co stanowi 43% z grupy pracowników zwolnionych w ostatnim roku z PS. Oznacza to, że niemal co drugi beneficjent, który w ostatnim roku opuścił organizację, znalazł zatrudnienie w innym miejscu. Sytuacja ta dotyczy 17 PS (w stosunku do 27 PS, które zwolniły pracownika (ów) w ostatnim roku). Niemal we wszystkich PS (16) sytuacja dotyczyła od 1 do 4 pracowników, w jednej organizacji było to 8 pracowników, którzy odchodząc znaleźli zatrudnienie na „otwartym rynku” pracy (był to zakład aktywności zawodowej). Biorąc pod uwagę formę prawną organizacji, warto zwrócić uwagę, że spośród osób, które zakończyły pracę w spółdzielni inwalidów lub niewidomych w ostatnich 12 miesiącach, żadna nie znalazła pracy na wolnym rynku. Niestety ten trend utrzymuje się od roku 2010¹⁰.

Tabela 10 Statystyki dotyczące beneficjentów którzy zakończyli pracę w PS i znaleźli pracę na wolnym rynku

		Ile osób należących do grup zagrożonych wykluczeniem społecznym (beneficjentów) spośród osób, które zakończyły pracę w Państwa organizacji w ostatnich 12 miesiącach, na wolnym rynku pracę znalazło				
		Średnia	Maksimum	Mediana	Suma	N ważnych
Proszę podać formę, w jakiej funkcjonuje Państwa organizacja:	Centrum Integracji Społecznej (CIS)	0	1	0	1	3
	Zakład Aktywności Zawodowej (ZAZ)	3	8	2	13	5
	Spółdzielnia socjalna	1	4	0	17	19
	Spółdzielnia inwalidów i	0	0	0	0	4

¹⁰ Nie pytamy jednak o przyczynę odejścia beneficjentów z PS, a może nią być np. wiek emerytalny co w przypadku spółdzielni inwalidów i niewidomych jest bardzo prawdopodobne (najstarsze PS w próbie badawczej).

	niewidomych					
	Fundacja	0	2	0	2	14
	Stowarzyszenie	0	1	0	2	14

7.7 Wolontariusze

W kontekście zasobów ludzkich przedsiębiorstw społecznych, bardzo istotną informacją pozostaje poziom współpracy tych organizacji z wolontariuszami. Stanowią oni bowiem bardzo ważną część składową zasobów ludzkich przedsiębiorstwa, angażując się w jego działalność w sposób nieodpłatny. 43% badanych organizacji (27 podmiotów) nie podejmowało takiej współpracy w ciągu ostatnich 12 miesięcy. Jest to wskaźnik nieco wyższy w stosunku do roku 2012 (37%) i lat wcześniejszych.

Niemniej jednak, 25% badanych organizacji współpracowało z więcej niż 5 wolontariuszami; taki sam odsetek przedsiębiorstw deklarował liczbę wolontariuszy w przedziale od 1 do 5 (ok. 25%). Podmiotami w największym stopniu korzystającymi z wolontariatu są, jak co roku, fundacje i stowarzyszenia. Z tej formy wykorzystania pracy nieodpłatnej nie korzystały w 2013 (podobnie jak we wcześniejszych latach) ZAZ-y i spółdzielnie inwalidów i niewidomych.

W sumie, w przedsiębiorstwach społecznych w ostatnim roku nieodpłatnie pracowało 368 osób (jest to wskaźnik dużo niższy niż w badaniu 2012 – 2717), przy średniej 6 i medianie 1.

Tabela 11 Statystyki dotyczące wolontariuszy w badanych PS

		Ilu wolontariuszy współpracowało nieodpłatnie z Państwem organizacją w ciągu ostatnich 12 miesięcy? - liczba wolontariuszy				
		Średnia	Maksimum	Mediana	Suma	N ważnych
Proszę podać formę, w jakiej funkcjonuje Państwa organizacja:	Centrum Integracji Społecznej (CIS)	2	5	0	5	3
	Zakład Aktywności Zawodowej (ZAZ)	0	0	0	0	5
	Spółdzielnia socjalna	5	30	1	93	19
	Spółdzielnia inwalidów i	0	0	0	0	6

	niewidomych					
	Fundacja	12	70	8	163	14
	Stowarzyszenie	7	43	4	107	15

Tabela 12 Informacja zbiorcza przedstawiająca podstawowe statystyki dla pytań dot. zatrudnienia w badanych PS

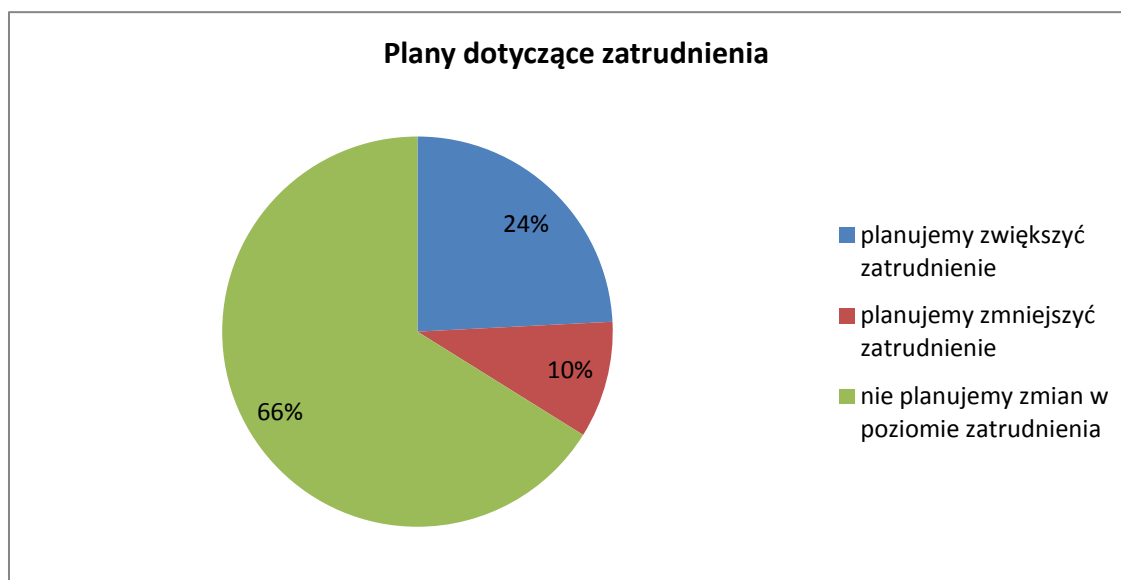
	Średnia	Mediana	Minimum	Maksimum	Suma
Liczba osób pracujących w PS	31	10	0	427	1889
Liczba osób pracujących na podstawie umowy o pracę	19	5	0	221	1139
Liczba osób pracujących na podstawie umowy cywilnoprawnej	11	2	0	392	641
Liczba osób pracujących w ramach zatrudnienia subsydiowanego (np. z PUP, PFRON, innych źródeł publicznych)	10	0	0	191	562
Liczba osób należących do grup zagrożonych wykluczeniem społecznym pracująca obecnie w PS	12	3	0	191	712
Liczba osób należących do grup zagrożonych wykluczeniem społecznym zatrudniona w ostatnich 12 miesiącach w PS	4	1	0	93	253
Liczba osób należących do grup zagrożonych wykluczeniem społecznym, która zakończyła pracę w PS w ostatnich 12 miesiącach	1	0	0	13	81
Liczba osób należących do grup zagrożonych wykluczeniem społecznym, które po zakończeniu pracy w PS znalazły pracę na wolnym rynku	1	0	0	8	35
Liczba wolontariuszy, z którymi współpracowało PS	6	1	0	70	368

7.8 Rozwój zasobów ludzkich

7.8.1 Plany dotyczące zatrudnienia w najbliższych 12 miesiącach.

Analizując sytuację respondentów pod kątem planowanych zmian w poziomie zatrudnienia, warto zwrócić uwagę, iż zdecydowana większość, bo aż 66% badanych przedsiębiorstw społecznych (41 na 62) nie planuje zmian w tym zakresie w czasie najbliższych 12 miesięcy. Spośród pozostałych organizacji, większość - 24 % planuje jednak zwiększyć zatrudnienie (15 wskazań). Pozostałe organizacje zamierzają dokonać redukcji zatrudnienia w ciągu najbliższego roku (6 PS).

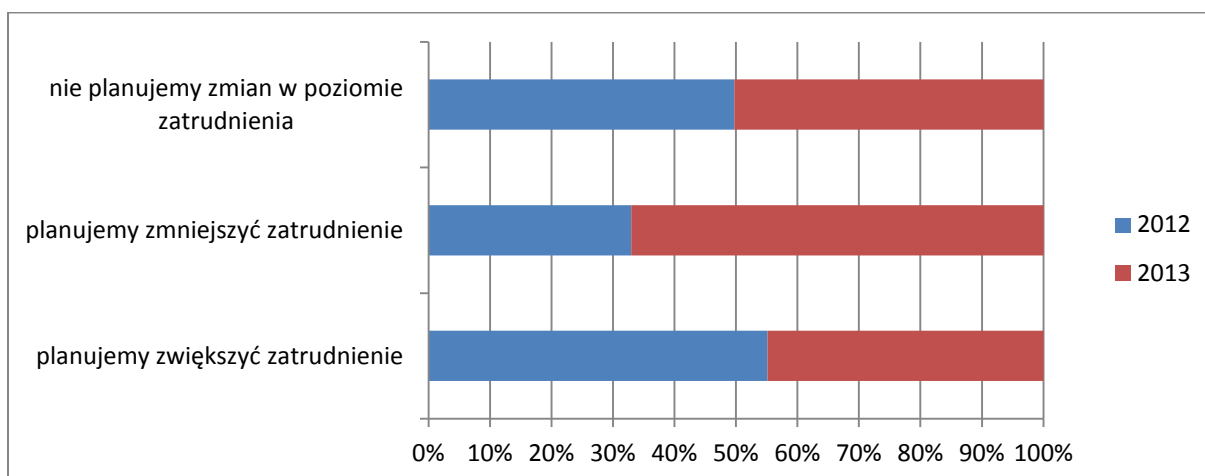
Wykres 24 Plany organizacji dotyczące zatrudnienia w okresie najbliższych 12 msc.

N = 62

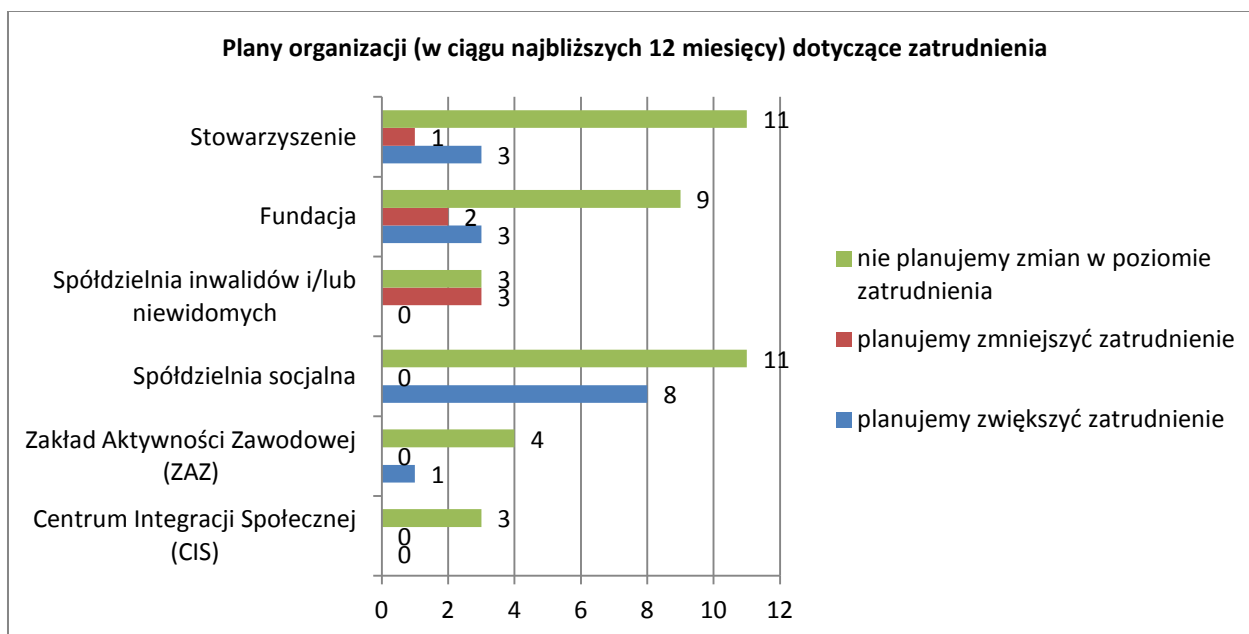
W 2013 roku zwiększył się odsetek osób otwarcie deklarujących planowane zmniejszenie zatrudnienia. W zakresie planów zatrudnieniowych pojawił się zatem trend świadczący o mniejszej gotowości do zatrudniania nowych pracowników w badanych przedsiębiorstwach społecznych.

Wykres 25 Plany organizacji dotyczące zatrudnienia w okresie najbliższych 12 msc. w porównaniu z wcześniejszymi badaniami

Dokonując analizy planów dotyczących zmian w zatrudnieniu według wyodrębnionych form ankietowanych podmiotów należy zauważyć, iż redukcję zatrudnienia planują trzy spółdzielnie inwalidów i niewidomych, jedno stowarzyszenie oraz dwie fundacje. Jednocześnie największy optymizm, co do poziomu zatrudnienia wykazują spółdzielnie socjalne (8 z 19 biorących udział w badaniu) oraz trzy stowarzyszenia i trzy fundacje. Względnie największą stabilność kadry deklarują CIS-y i ZAZ-y.

Wykres 26 Plany organizacji dotyczące zatrudnienia w okresie najbliższych 12 msc. a forma prawna

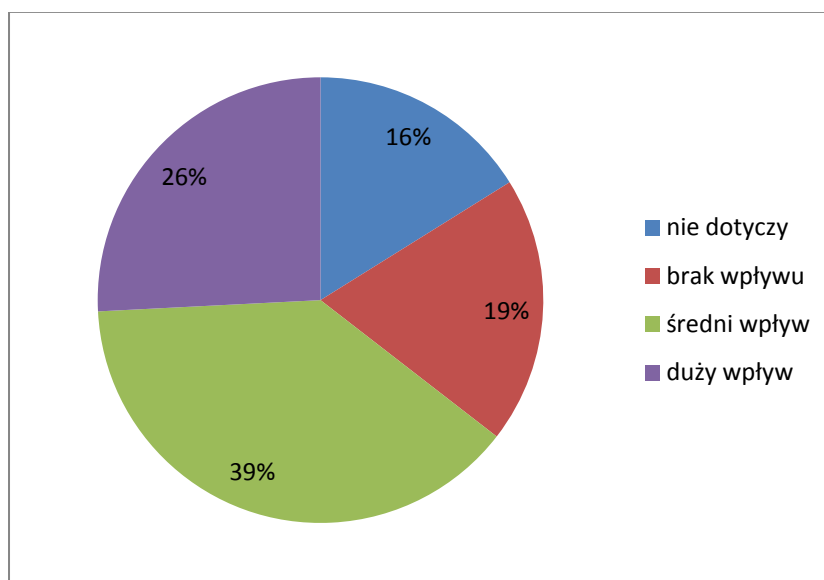
N = 62

7.8.2 Wpływ pracowników i członków przedsiębiorstw społecznych na ważne decyzje w organizacji.

Analizując odpowiedzi uzyskane od respondentów na pytanie: „Jaki jest poziom wpływu członków i pracowników (innych niż kierownictwo) na podejmowanie istotnych decyzji dotyczących działalności organizacji?” należy stwierdzić, iż badane podmioty:

- w odniesieniu do pracowników, 39% PS (36 na 62 PS, które udzieliły odpowiedzi na to pytanie) uznało ich wpływ (średni lub duży) na podejmowanie istotnych decyzji w organizacji, w tym 1/4 określiła ten wpływ, jako duży (a ok. 1/3 jako średni). 26 podmiotów uznało, że pracownicy takiego wpływu nie mają lub, że to zagadnienie nie dotyczy ich organizacji.

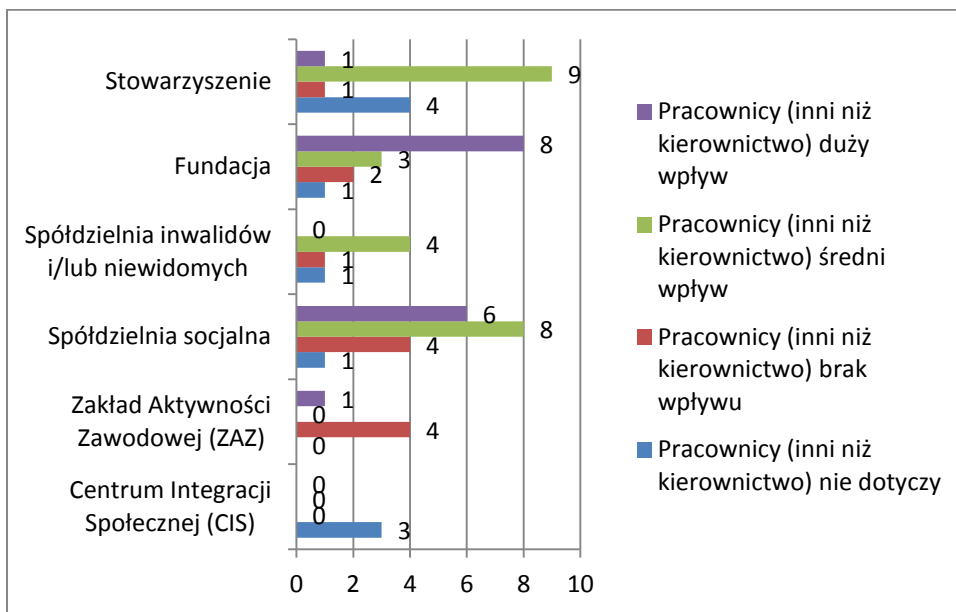
Wykres 27 Poziom wpływu pracowników na decyzje w PS

$N = 62$

Odnosząc ocenę wpływu poszczególnych grup na działalność organizacji do formy prawnej tych organizacji, można zaobserwować, że o braku wpływu pracowników (innych niż kierownictwo) na decyzje podejmowane w organizacji lub o tym, że sytuacja taka ich nie dotyczy wspominają wszystkie CIS-y i cztery z pięciu ZAZ-ów. Relatywnie największy wpływ na ważne decyzje w organizacji mają pracownicy w spółdzielniach socjalnych i w fundacjach.

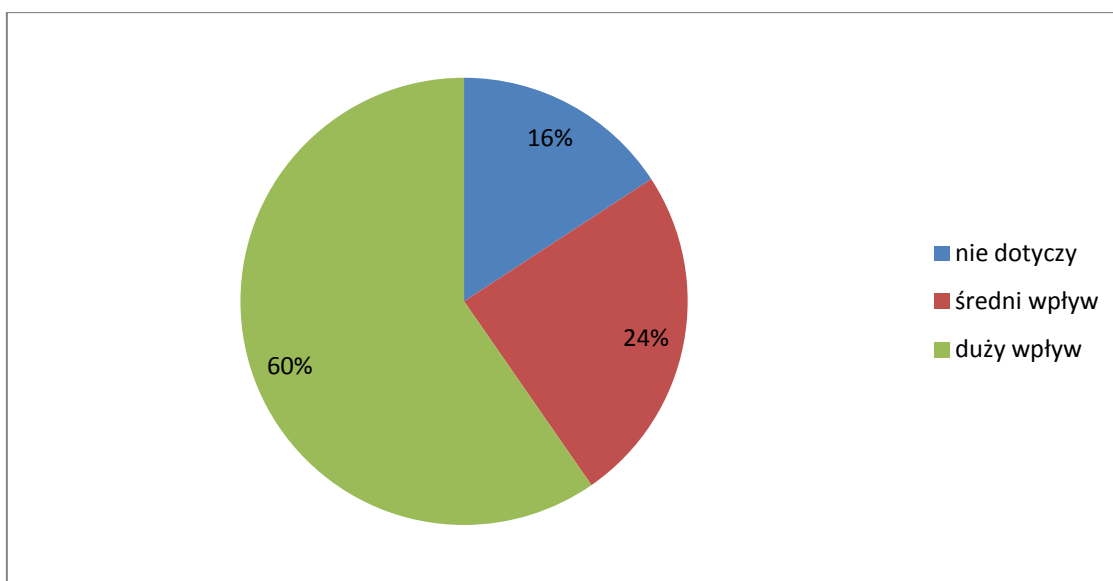
Wykres 28 Poziom wpływu pracowników na decyzje w PS a forma prawna

N= 62

- Inaczej wyglądają proporcje w odniesieniu do członków organizacji, gdzie 84% PS uznało ich za osoby znaczące w procesie decyzyjnym w organizacji, w tym ok. 60% podmiotów (34 PS na 57, które odpowiedziały na to pytanie) podkreśliło duży wpływ członków organizacji na procesy decyzyjne w PS. Jedynie 9 podmiotów zadeklarowało, że pytanie o wpływ członków na decyzje w PS ich nie dotyczy.

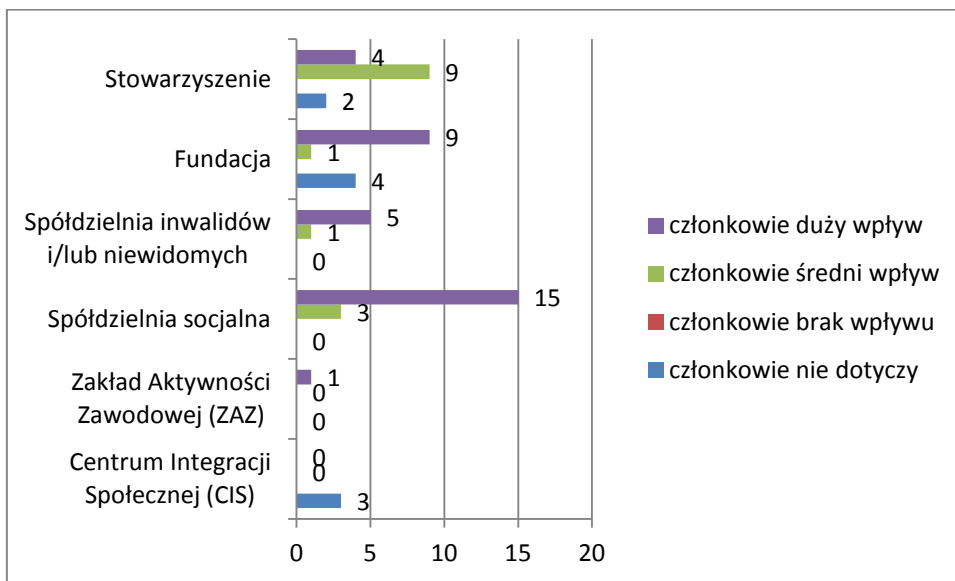
Wykres 29 Poziom wpływu członków na decyzje w PS

N =57

Podobnie w przypadku oceny wpływu członków organizacji na istotne decyzje podejmowane w organizacji, wszystkie CIS-y określiły, że ten element zarządzania ich nie dotyczy, żaden z badanych ZAZ nie zaznaczył odpowiedzi na to pytanie, poza jednym, który określił wpływ członków jako duży. Na brak takiego wpływu wskazały też 4 fundacje oraz 2 stowarzyszenia. Wszystkie spółdzielnie socjalne oraz inwalidów i niewidomych określiły wpływ członków jako duży (15 z 18 spółdzielni socjalnych, 5 z 6 spółdzielni inwalidów i niewidomych) lub średni.

Wykres 30 Poziom wpływu członków na decyzje w PS a forma prawna.

N = 57

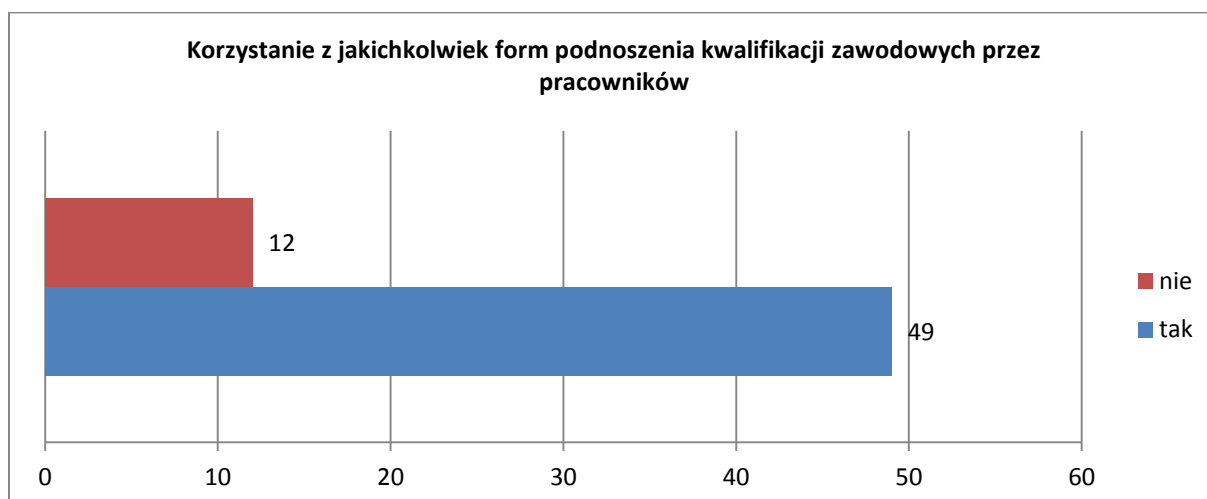
7.8.3 Podnoszenie kwalifikacji zawodowych

Kolejna część analizy dotyczy kwestii związanej z doksztalaniem się pracowników organizacji i aktywnością badanych organizacji, jako usługobiorców na rynku szkoleń, doradztwa, studiów wyższych i podyplomowych oraz innych form kształcenia.

Na pytanie, czy w okresie ostatniego roku pracownicy badanych organizacji korzystali z jakiegokolwiek formy podnoszenia kwalifikacji zawodowych 80% podmiotów (49 z 61) udzieliło twierdzącej odpowiedzi. Wynik ten wskazuje, że pracownicy przedsiębiorstw społecznych są zainteresowani podnoszeniem swoich kompetencji i kwalifikacji w drodze edukacji formalnej, jak i nieformalnej oraz wykorzystują dostępne na rynku możliwości. W porównaniu z badaniem z roku 2012, odsetek ten wzrósł o 10 punktów procentowych i pozostaje na bardzo wysokim poziomie.

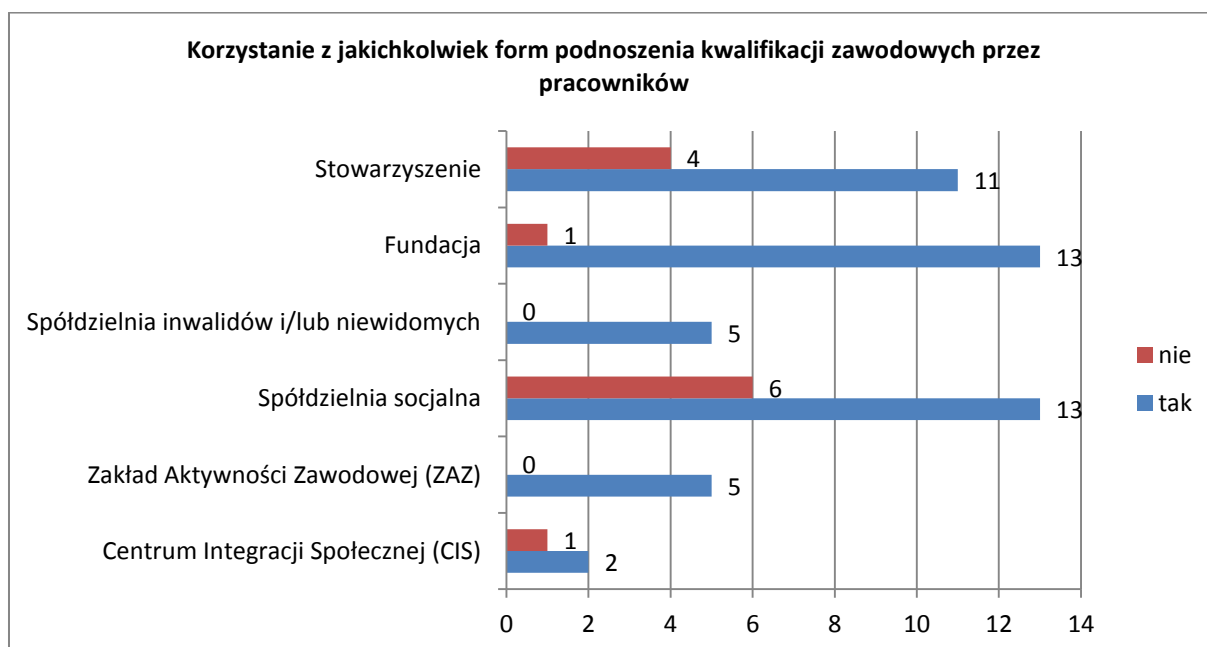
Wykres 31 Korzystanie z jakichkolwiek form podnoszenia kwalifikacji zawodowych przez pracowników organizacji

N = 61

Spośród badanych organizacji, które wskazały, że doszkalają swoich pracowników, znalazły się wszystkie spółdzielnie inwalidów i niewidomych (5), wszystkie ZAZ-y (5) i niemal wszystkie fundacje (13 z 14). W 2013 roku relatywnie najstąbiej w rankingu wypadły stowarzyszenia oraz spółdzielnie socjalne.

Wykres 32 Korzystanie z jakichkolwiek form podnoszenia kwalifikacji zawodowych przez pracowników w zależności od formy prawnej a forma prawna

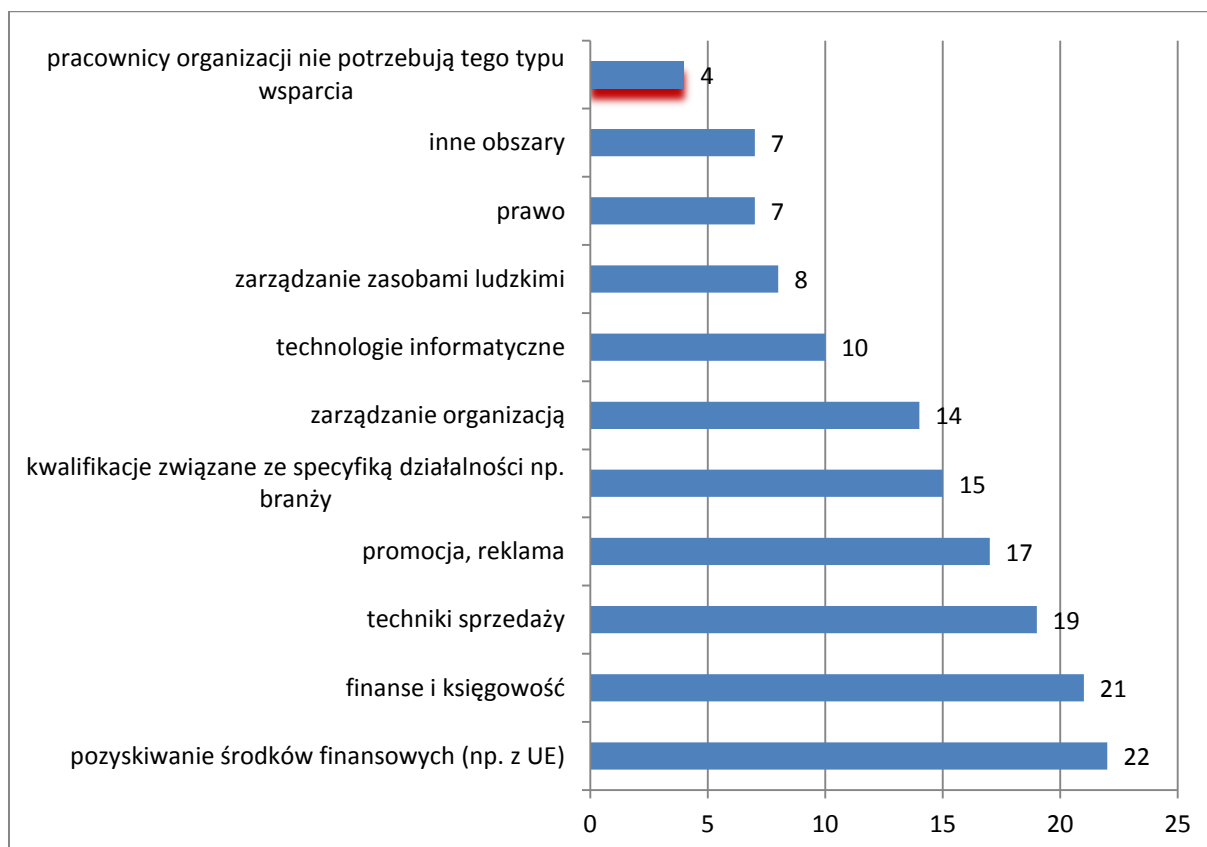

N = 61

Kolejna część badania dotyczyła obszarów, w jakich ankietowane organizacje widzą potrzebę wsparcia doradczo-szkoleniowego. Trzy stowarzyszenia i jeden CIS uznały, że ich

pracownicy nie potrzebują tego typu wsparcia. Zdecydowana większość organizacji uznała jednak potrzebę doszkalania się ich pracowników.

Wykres 33 Obszary, w których pracownicy organizacji potrzebują wsparcia edukacyjnego/ doradczego/ szkoleniowego.

N= 62, liczebności na wykresie nie sumują się do N, ponieważ każdy respondent mógł wskazać więcej niż jedną odpowiedź.

Obszary zainteresowania doszkalaniem pozostały bardzo podobne jak w poprzednich badaniach – zarówno, jeśli chodzi o najczęściej jak i najrzadziej wskazywane przez organizacje obszary. Najczęściej wybieraną odpowiedzią (1/3 badanych) było – podobnie jak w poprzednim roku – zagadnienie pozyskiwania środków finansowych (np. z Unii Europejskiej). W dalszej kolejności uczestnicy wskazywali na obszar finansów i księgowości (21 wskazań), na zagadnienia związane z technikami sprzedaży (19 wskazań) oraz promocją i reklamą (17 wskazań). W porównaniu z badaniami z ubiegłego roku, wzrosło zainteresowanie technikami sprzedaży (w 2012 roku na ostatniej pozycji w rankingu). Pozostałe tematy szkoleń znalazły się na podobnych pozycjach jak w 2012 roku.

W przypadku najczęściej wskazywanego obszaru, w którym pracownicy organizacji potrzebują wsparcia – pozyskiwania środków finansowych, forma prawna organizacji nie

miała znaczenia, poza ZAZ-ami i CIS-ami, które nie były zainteresowane tego typu szkoleniami w najmniejszym stopniu. Można jednak zauważyć pewne zróżnicowanie, jeśli chodzi o tematykę preferencyjnych szkoleń:

- Największe zainteresowanie spółdzielni socjalnych tematyką technik sprzedaży, finansami i księgowością oraz promocją i reklamą czyli zagadnieniami zdecydowanie bardziej związanymi z prowadzeniem działalności gospodarczej niż społecznej.
- Podobny profil zainteresowań z dodatkowym naciskiem na zarządzanie zasobami ludzkimi można dostrzec w przypadku spółdzielni inwalidów i niewidomych.
- Relatywnie największe zainteresowanie ZAZ-ów tematyką sprzedaży, technikami informatycznymi i szkoleniami branżowymi (zw. z profilem działalności).
- W przypadku fundacji i stowarzyszeń widoczne jest zainteresowanie przede wszystkim pozyskiwaniem środków finansowych, ale też finansami i księgowością oraz promocją i reklamą. Fundacje różnią się od stowarzyszeń jedynie znacznie większym zainteresowaniem zagadnieniami zarządzania organizacją.

Siedem organizacji zaznaczyło, że potrzebne są im inne niż wymienione wyżej szkolenia. Wskazywano na: szkolenia językowe, z zakresu superwizji oraz bardzo specjalistyczne szkolenia (np. strażackie, z zakresu zarządzania nieruchomościami). Warto przytoczyć też jedną, znamioną wypowiedź świadcząca o niezadowoleniu z ogólnie dostępnej, bezpłatnej oferty szkoleń dla przedsiębiorstw społecznych: *„potrzebujemy specjalistycznych szkoleń z ofert dostępnych na rynku, które sami sobie wybierzemy a nie pseudoszkoleń tworzonych pod projekty dla mas, z których nic konkretnego się nie dowiemy poza podstawami”*.

Jest to bardzo podobna w duchu wypowiedź co udzielona w zeszłorocznym badaniu:

„Nie potrzebuję szkoleń podstawowych, ale specjalistycznych z mojej branży. Osobiście mam dość szkoleń oferowanych przez instytucje. Są to szkolenia z podstaw, zawsze z podstaw”

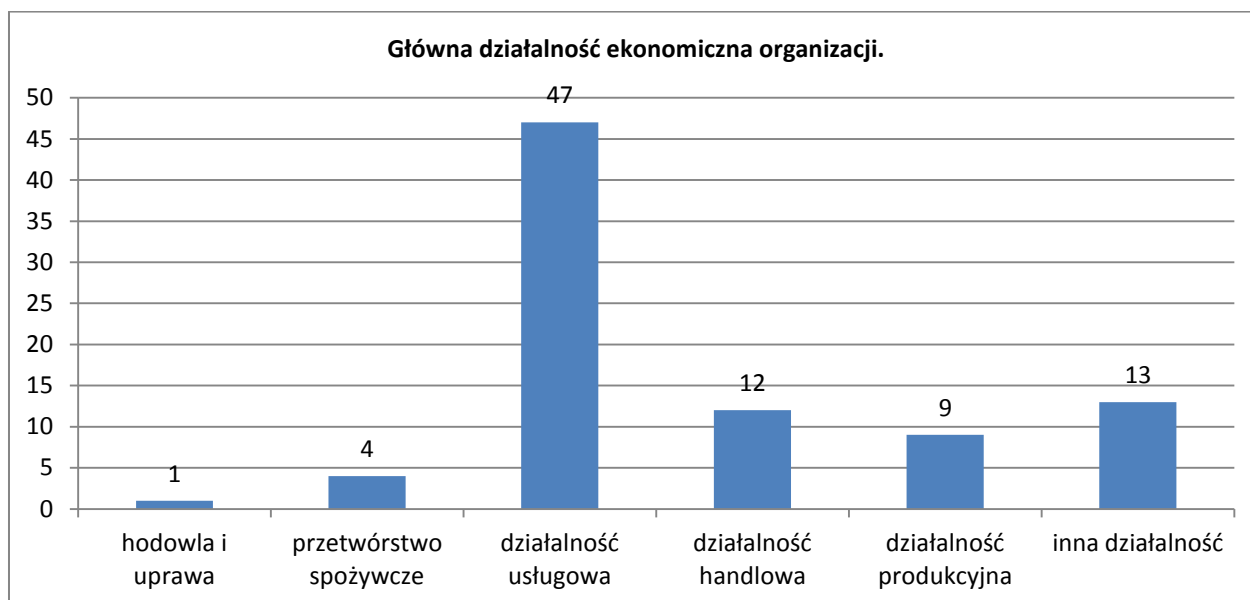
18. Działalność ekonomiczna

8.1 Obszary działalności ekonomicznej i jej odbiorcy

Większość respondentów, jako jeden z dwóch głównych obszarów swojej aktywności ekonomicznej wymienia działalność usługową (47 wskazań) czyli więcej niż 2/3 organizacji, które udzieliły odpowiedzi na to pytanie. Drugą w kolejności, pod względem liczby wskazań, była innego rodzaju działalność aniżeli podane w ankiecie – na taką wskazało 13 uczestników badania oraz działalność handlowa (12 wskazań). Na działalność produkcyjną wskazywało 9 PS, natomiast przetwórstwo spożywcze i hodowla były wskazywane marginalnie. Wyniki te utrzymują się od kilku lat – w roku 2012 odsetek PS działających w branży usługowej był

bardzo podobny (ok. 2/3 PS), a w 2010 nawet większy. Można zatem powiedzieć, że przedsiębiorstwa społeczne działają w dużej mierze w obszarze dostarczania usług.

Wykres 34 Główne obszary działalności ekonomicznej badanych PS

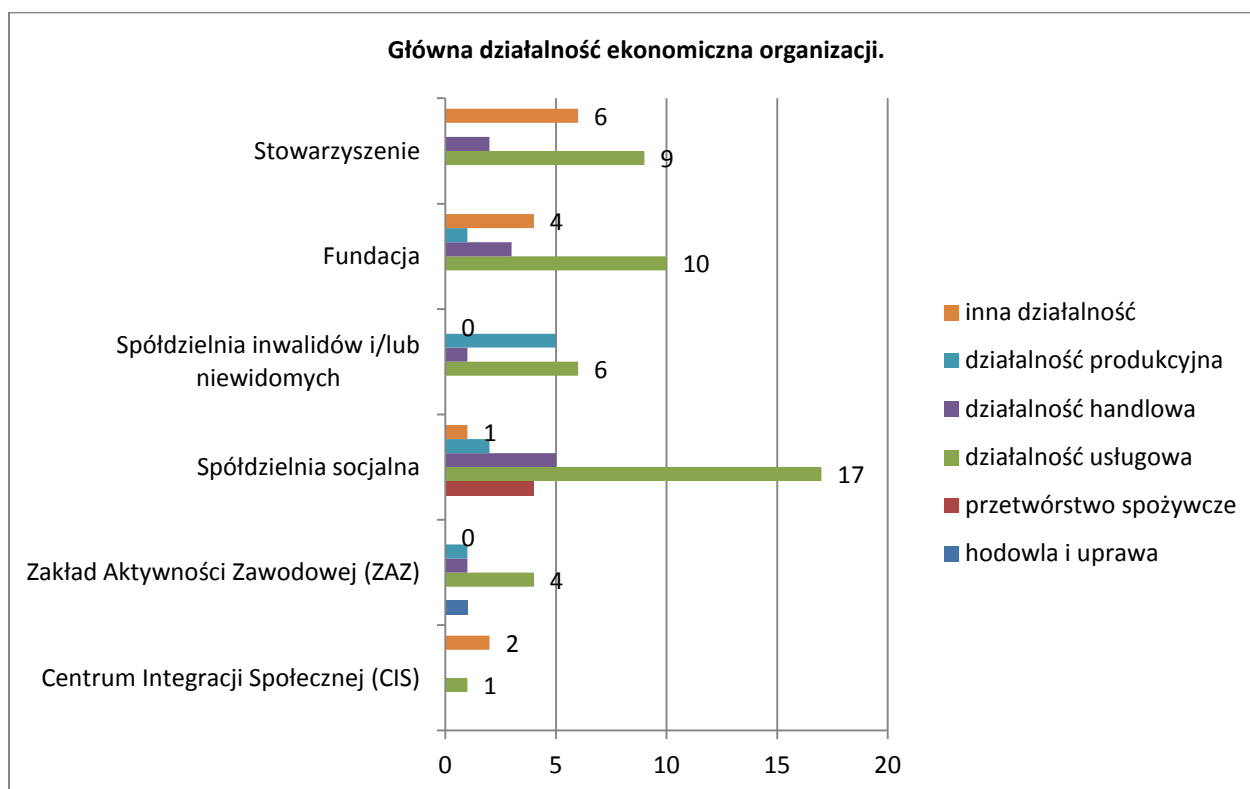

N= 61, Liczebności na wykresie nie sumują się do N, ponieważ każdy respondent mógł wskazać więcej niż jedną odpowiedź.

Ta branża jest dominująca dla wszystkich form prawnych, poza spółdzielniami inwalidów i niewidomych, które niemal na równi deklarują prowadzenie działalności produkcyjnej.

W obrębie innej działalności ekonomicznej pojawiły się opisy znaczeniowo pokrywające się ze wskazywaną wcześniej przez badanych inną działalnością społeczną. Były to jednak obszary formułowane przez badanych zazwyczaj mniej precyzyjnie, bardziej ogólnikowo. Zdecydowanie najczęściej wskazywały na tego rodzaju „inną działalność” stowarzyszenia, na drugim miejscu fundacje i 2 z 3 CIS-ów, które odpowiedziały na o pytanie.

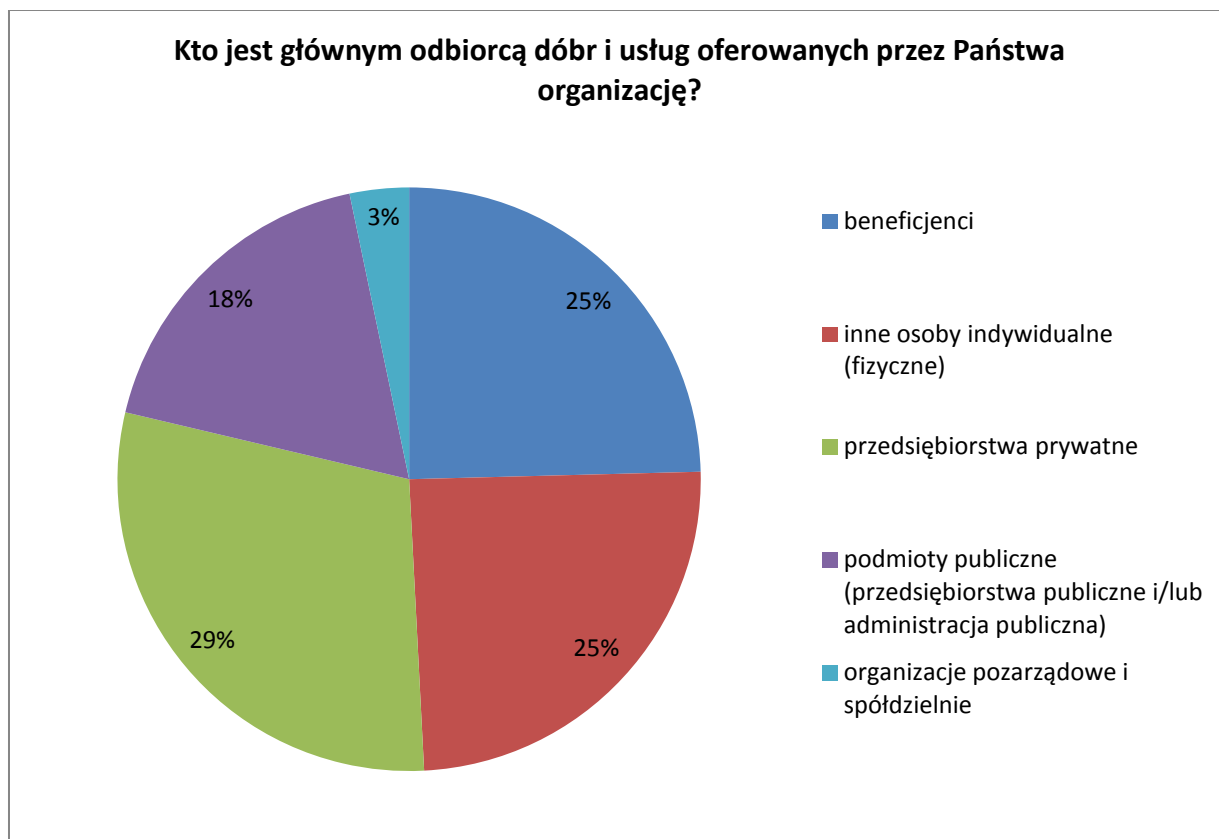
Wykres 35 Główne obszary działalności ekonomicznej badanych PS a forma prawna.

N= 61, Liczebności na wykresie nie sumują się do N, ponieważ każdy respondent mógł wskazać więcej niż jedną odpowiedź.

Przedmiotem analizy w badaniu byli także odbiorcy dóbr i usług oferowanych przez przedsiębiorstwa społeczne. Najwięcej badanych przedsiębiorstw społecznych sprzedaje produkty i usługi przedsiębiorstwom prywatnym (29%), na drugim miejscu ex aequo znajdują się beneficjenci i inne osoby fizyczne (po 25%), nieco mniej istotnym, ale jednak pojawiającym się odbiorcą usług są podmioty publiczne - 18% (11 PS). Najrzadziej wskazywaną grupą docelową usług i dóbr oferowanych przez organizację były organizacje pozarządowe i spółdzielnie. Wskazało na nie 2 z badanych organizacji. Rozkład wszystkich odpowiedzi przedstawia poniższy wykres.

Wykres 36 Główni odbiorcy dóbr i usług oferowanych przez przedsiębiorstwa społeczne.

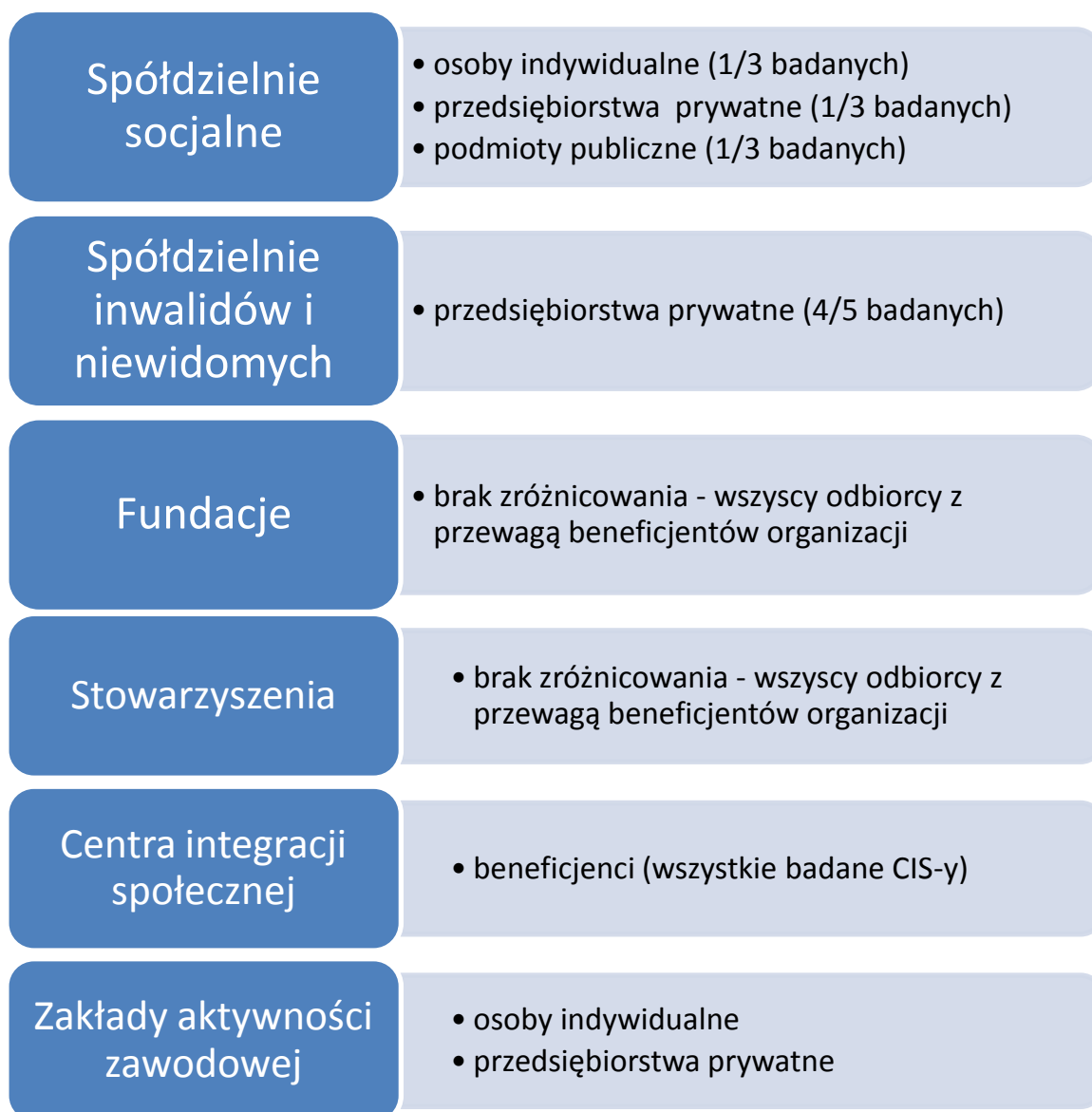

N= 61

W porównaniu z rokiem 2012, znacznie zwiększył się udział przedsiębiorstw prywatnych jako odbiorców usług (z 17 % do 29 %). Stało się to przede wszystkim kosztem innych osób fizycznych, które były głównymi odbiorcami usług dla niemal połowy badanych w 2012 roku PS.

Uwzględniając formę prawną organizacji, można wskazać grupy beneficjentów, które najczęściej wskazywały poszczególne przedsiębiorstwa społeczne. Prezentuje to poniższy schemat.

Schemat 3 Najczęściej wskazywani odbiorcy dóbr i usług oferowanych przez poszczególne przedsiębiorstwa społeczne.

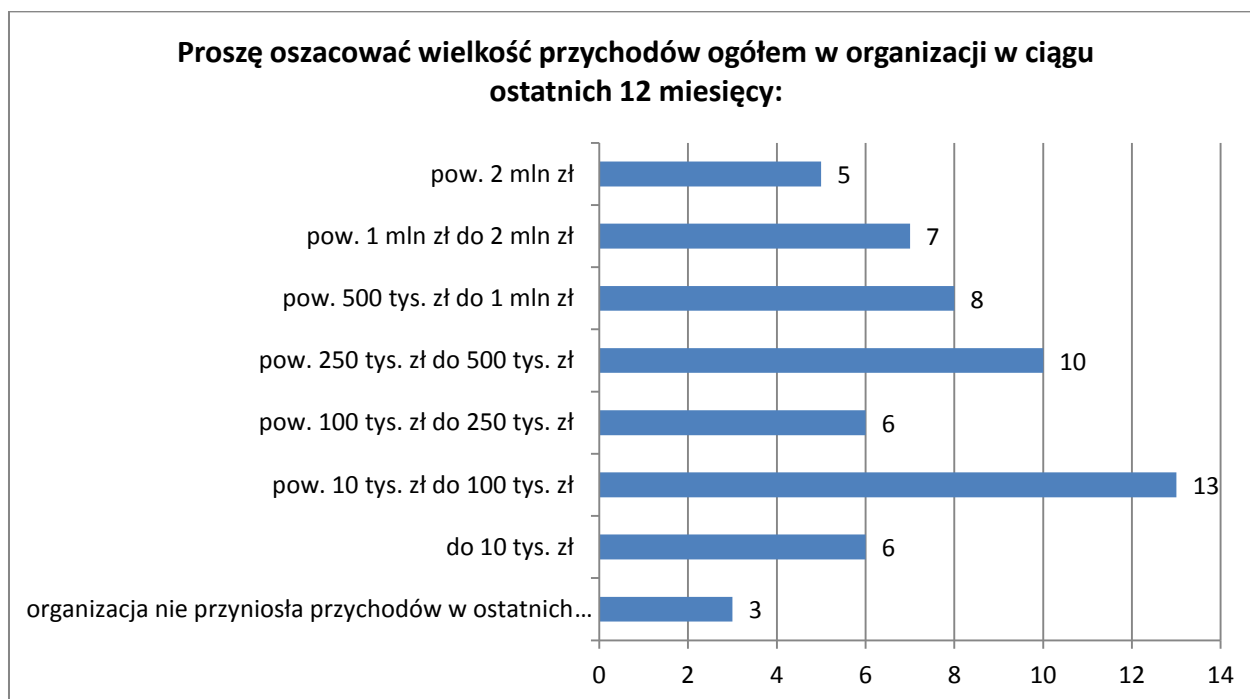
8.2 Sytuacja finansowa przedsiębiorstw społecznych

Na podstawie rozkładu badanych przedsiębiorstw społecznych według wielkości przychodów ogółem osiągniętych w 2013 roku, możemy stwierdzić, iż najwięcej podmiotów (13 przypadków) deklaruje osiąganie przychodu ogółem powyżej 10 tysięcy złotych, ale nieprzekraczające 100 tysięcy złotych. Ta grupa była również najsilniej reprezentowana w grupie badanych w 2012 i 2010 roku.

Jednocześnie, najmniejszy udział w grupie badanych, miała grupa przedsiębiorstw osiągająca dochody powyżej 100 tysięcy złotych do 250 tysięcy złotych i tyle samo grupa osiągająca dochód do 10 tysięcy złotych (po 6 przypadków). Na drugim miejscu pod względem

liczebności znalazła się kategoria PS osiągających przychód powyżej 250 do 500 tysięcy złotych. Warto zwrócić uwagę na 5 przedsiębiorstw społecznych (trzy fundacje i dwie spółdzielnie inwalidów i niewidomych) osiągające przychody pow. 2 mln. złotych oraz na 3 organizacje (dwie fundacje i jedną spółdzielnię socjalną), które nie osiągnęły przychodów w ciągu ostatnich 12 miesięcy.

Wykres 37 Wielkość przychodów w badanych PS.

$N = 58$

Porównując przychód różnego typu organizacji, najwyższe wpływy finansowe osiągają spółdzielnie inwalidów i niewidomych - w obrębie tej formy prawnej znalazły się wyłącznie podmioty, których przychód przekraczał 250 tysięcy złotych, w tym 67% z nich (4 podmioty) deklarowało przychód w przedziale powyżej 1 mln do 2 mln złotych lub powyżej 2 mln złotych (2 spółdzielnie).

Wśród spółdzielni socjalnych 1/3 stanowiły te, których przychód oscyluje pomiędzy 10 a 100 tysiącami złotych (w 2012 roku ponad połowa). Zmianą w stosunku do zeszłorocznych badań jest pojawienie się spółdzielni osiągających przychody powyżej 500 tysięcy złotych, do 1 mln złotych. W tym roku już dwie takie znalazły się w próbie badawczej. Wyniki dotyczące wzrostu przychodów w spółdzielniach socjalnych wydają się napawać optymizmem. Pogłębiając analizę o wiedzę na temat podmiotów założycielskich okazuje się, że istnieje zależność między tym, kto powołał spółdzielnię socjalną, a wysokością przychodów. Najwyższe przychody z 21 badanych spółdzielni socjalnych osiągnęły te, które zostały założone przez osoby prawne (z wyjątkiem dwóch spółdzielni socjalnych założonych przez

osoby fizyczne, których przychód w ubiegłym roku oscylował między 250 a 500 tysięcy złotych).

Największym zróżnicowaniem przychodów charakteryzowały się badane stowarzyszenia i fundacje. 1/3 fundacji i cztery na dziesięć stowarzyszeń osiągnęło przychody od 10 do 100 tysięcy (czyli w najniższym przedziale). Z drugiej strony 42% fundacji i co trzecie stowarzyszenie osiągnęło przychody powyżej 500 tysięcy złotych, w tym 3 fundacje powyżej 2 mln.

Większość ZAZów to stabilne podmioty, których przychody mieszczą się w granicy 250 – 500 tysięcy złotych (3 z 5) pozostałe zaś mają przychody przewyższające 500 tysięcy złotych rocznie.

W przypadku funkcjonowania przedsiębiorstw społecznych na rynku, niezwykle istotnym pozostaje poziom przychodów z prowadzonej przez nie działalności ekonomicznej. Odpowiednio wysoki przychód z tej działalności warunkuje stabilność organizacji na rynku, umożliwia realizację działań społecznych i zapewnia większą autonomię finansową tego rodzaju podmiotom.

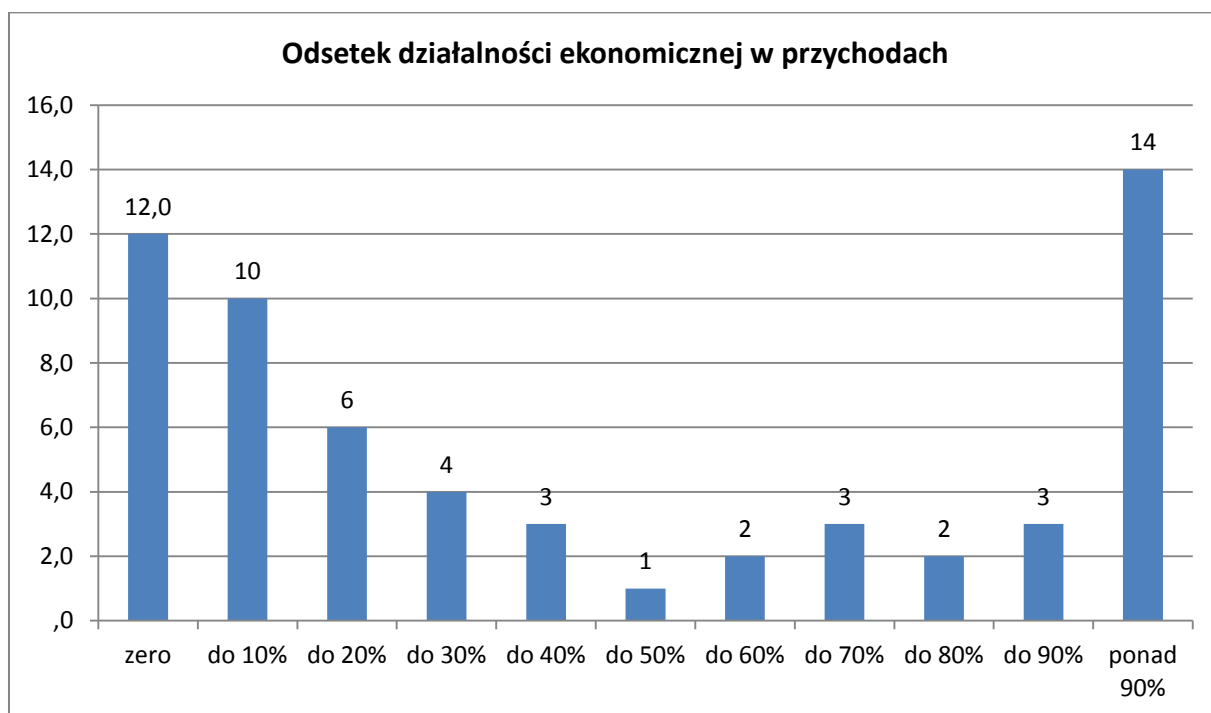
Wśród badanych, 14 podmiotów wskazało, że odsetek przychodów z działalności ekonomicznej stanowił 90% lub więcej w ich przychodach ogółem w ciągu ostatnich 12 miesięcy, w tym aż 9 PS zadeklarowało, że wyniósł 100%. Równocześnie, aż 24 badane podmioty przyznały, że przychód z działalności ekonomicznej w ogóle przychodów wyniósł max 10%, przy czym 12 PS zaznaczyło, że cały przychód osiągnięty w 2013 roku pochodził z innych źródeł niż działalność ekonomiczna. Poniżej zamieszczony histogram pokazuje dwubiegunowe zróżnicowanie badanych przedsiębiorstw – od tych, które bardziej nastawiają się na przychód „pozarynkowy” do tych, które jednak poszukują głównie przychodów w ramach działalności ekonomicznej.

Przyglądając się formie prawnej należy zauważyć, że działalność rynkowa to domena spółdzielni socjalnych (41% deklaruje, że przychód z działalności gospodarczej stanowi więcej niż 90%) oraz stowarzyszeń (ok. 1/3 z nich deklaruje, że przychód z działalności gospodarczej stanowi więcej niż 90%).

Między 10% a 30% przychodu z działalności ekonomicznej w ogóle przychodów deklaruje wszystkie 5 ZAZ-ów, natomiast wszystkie CIS przyznają, że ich przychód z działalności ekonomicznej równy jest zeru.

Sporym zróżnicowaniem cechuje się natomiast charakterystyka przychodów w spółdzielniach inwalidów i niewidomych; deklarują one wysokość przychodów z działalności ekonomicznej w ogóle przychodów w granicach od 20% do 80% co wynika z subwencji związanych z zatrudnieniem osób niepełnosprawnych.

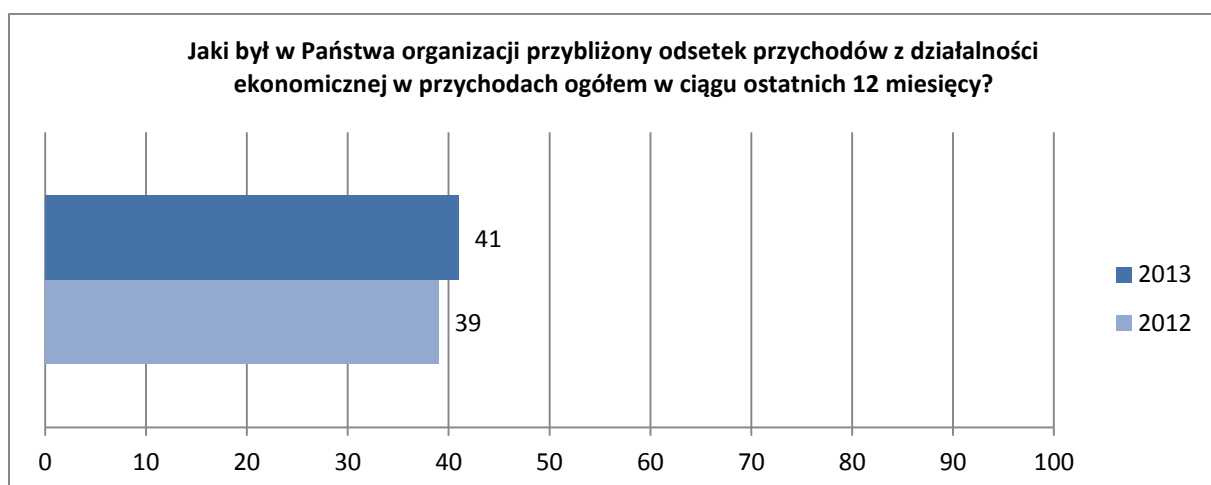
Wykres 38 Odsetek przychodów z działalności ekonomicznej w ogóle przychodów badanych PS.

$N = 60$

Analizując zagadnienie na podstawie porównania średnich obliczonych na dla deklarowanego odsetka przychodów z działalności ekonomicznej w przychodach ogółem w dwóch kolejnych latach badania – 2012 i 2013, widzimy iż proporcje te są niemal identyczne i stanowią ok. 2/5 przychodów z działalności ekonomicznej.

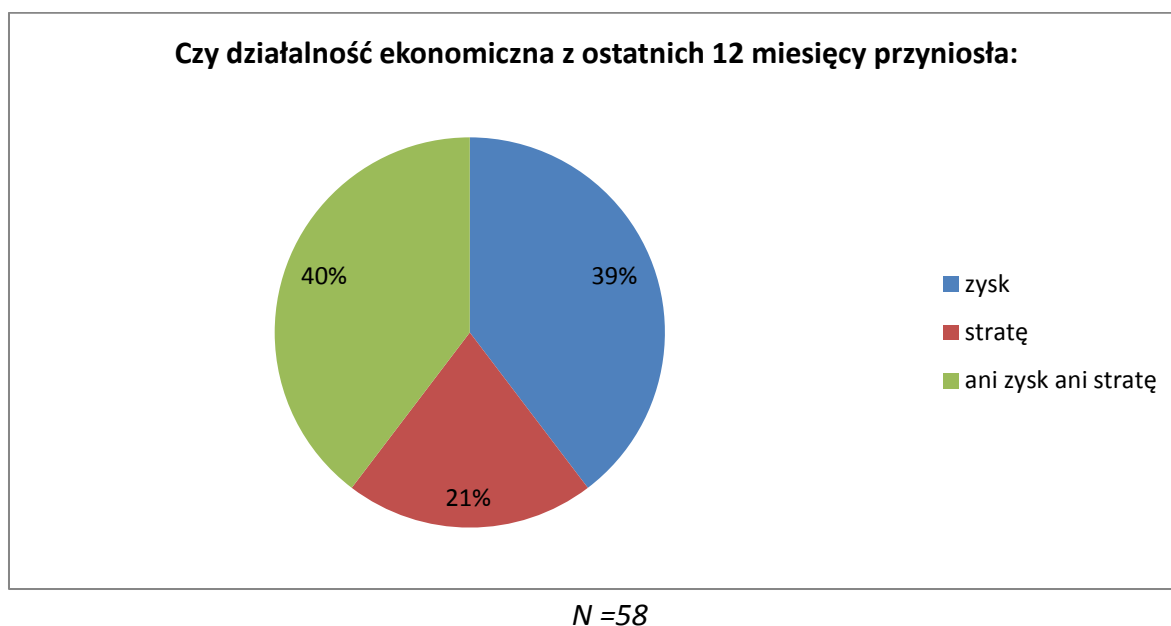
Wykres 39 Odsetek przychodów z działalności ekonomicznej w ogóle przychodów badanych PS - zestawienie w latach.

Kolejnym elementem badania kondycji finansowej PS, było pytanie o wynik finansowy z działalności w ostatnich 12 miesiącach funkcjonowania PS.

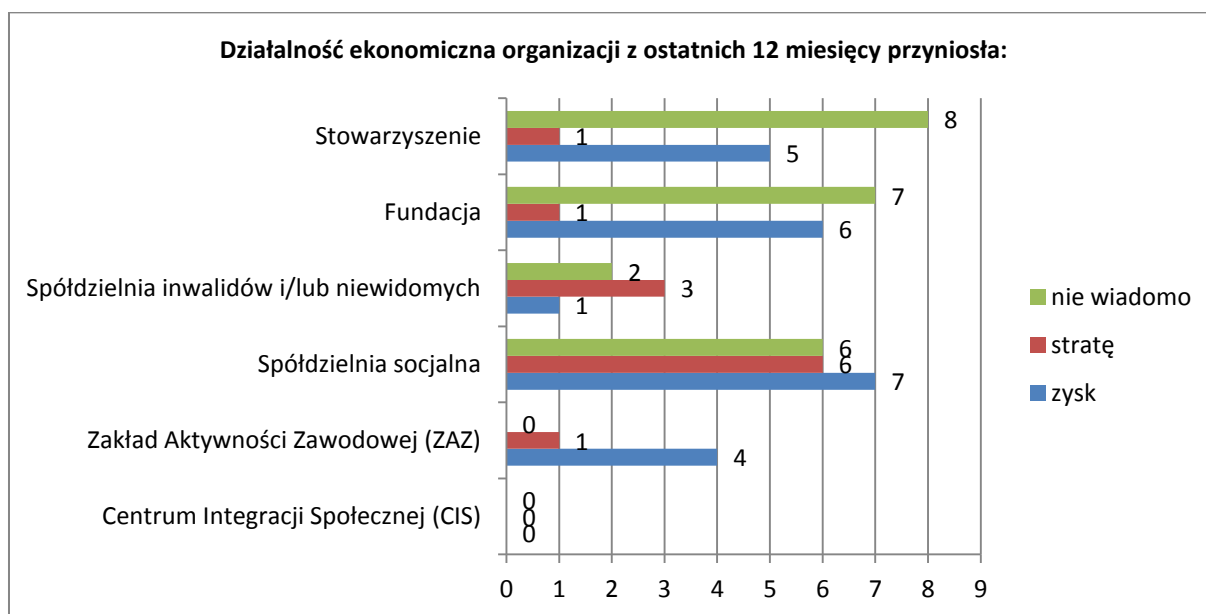
W roku 2013, zysk z prowadzenia działalności ekonomicznej wykazało ok. 40% PS, w stosunku do ponad 60% PS, które deklarowały zysk w 2012 roku. Duża część badanych nie zadeklarowała ani zysku ani straty - ok. 2/5 badanych; co piąte PS wykazało jednak w ostatnim roku stratę. Na podstawie tego wskaźnika można zatem powiedzieć, że sytuacja badanych przedsiębiorstw społecznych nieco się pogorszyła.

Wykres 40 Dochodowość działalności ekonomicznej badanych PS w 2013 r.

Biorąc pod uwagę formę prawną organizacji, na zysk wskazywały wszystkie ZAZ-y i 7 z 19 spółdzielni socjalnych oraz niemal połowa fundacji. We wszystkich formach prawnych (poza ZAZ-ami) ponad 1/3 podmiotów zadeklarowała, że w ostatnich 12 miesiącach nie osiągnęła ani zysku ani straty, przy czym najwięcej (ponad połowa) stowarzyszeń i fundacji nie osiągnęła ani zysku ani straty (są to głównie organizacje bez zarejestrowanej działalności gospodarczej, prowadzące jedynie działalność odpłatną, stąd niedochodową). Najstabilniej w 2013 roku funkcjonowały spółdzielnie inwalidów i niewidomych, z których tylko jedna na pięć osiągnęła zysk, trzy stratę, a dwie „wyszły na zero”. Żadne z trzech przebadanych Centrów Integracji Społecznej nie udzieliło odpowiedzi na pytanie o to, czy działalność ekonomiczna w 2013 roku przyniosła im jakikolwiek efekt. Należy w tym miejscu przypomnieć, że we wcześniejszym pytaniu CIS-y przyznały, że ich przychód z działalności ekonomicznej był równy zero - z czego wynika, że nie prowadziły żadnej aktywności ekonomicznej.

Wykres 41 Wynik działalności ekonomicznej badanych PS w ostatnich 12 miesiącach.

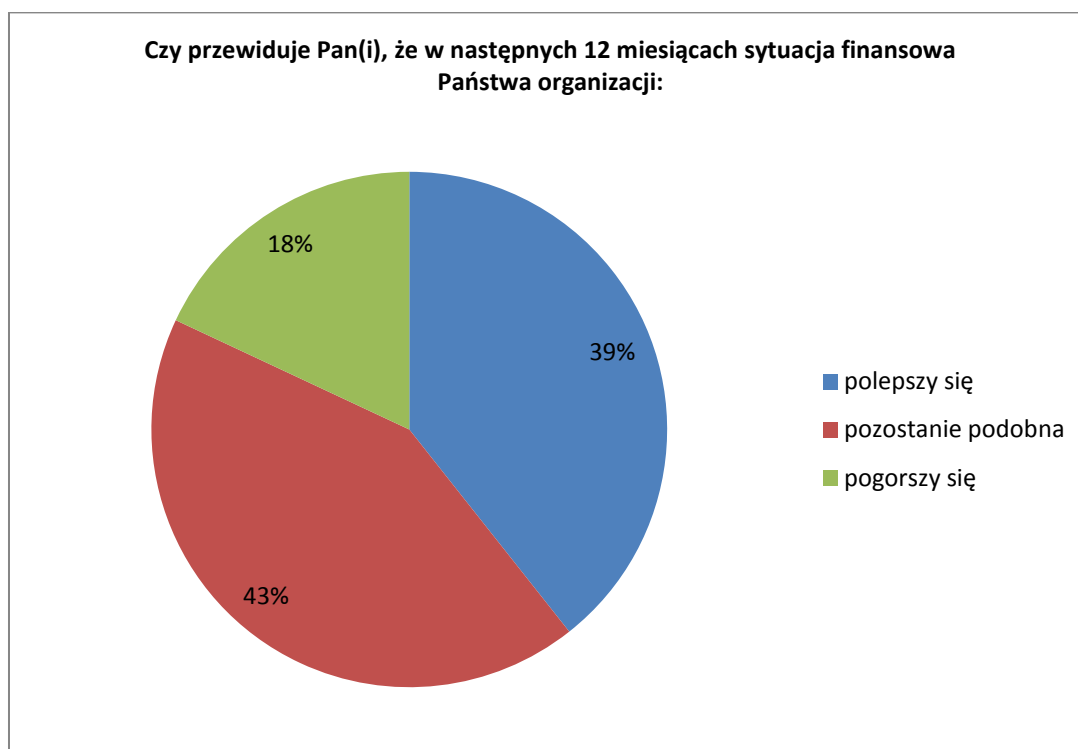

$N = 58$

Drugim wskaźnikiem świadczącym o kondycji przedsiębiorstwa jest wskaźnik dotyczący „optymizmu” w zakresie prowadzonej działalności ekonomicznej. Pytaliśmy zatem przedsiębiorstwa społeczne, czy przewidują, że w najbliższych 12 miesiącach ich sytuacja finansowa się poprawi, pogorszy czy może pozostanie bez zmian.

43% badanych przedsiębiorców społecznych (26 na 61 PS, które odpowiedziały na to pytanie) przewiduje, że ich sytuacja finansowa, w porównaniu do roku poprzedniego, nie ulegnie większej zmianie. Niewiele mniej – 39 % PS patrzy jednak optymistycznie na swą przyszłość finansową. Pozostała grupa była przeciwnego zdania – mniej niż jedno na pięć przedsiębiorstw społecznych przewiduje pogorszenie sytuacji finansowej swojej organizacji. Taki rozkład odpowiedzi może świadczyć o względnym optymizmie organizacji, co do możliwości ich dalszego rozwoju. Uzyskane odpowiedzi odzwierciedlają w dużej mierze nastroje przedsiębiorstw społecznych, biorących udział w poprzednich edycjach badań.

Wykres 42 Prognozy dotyczące sytuacji finansowej na najbliższe 12 miesięcy

N = 61

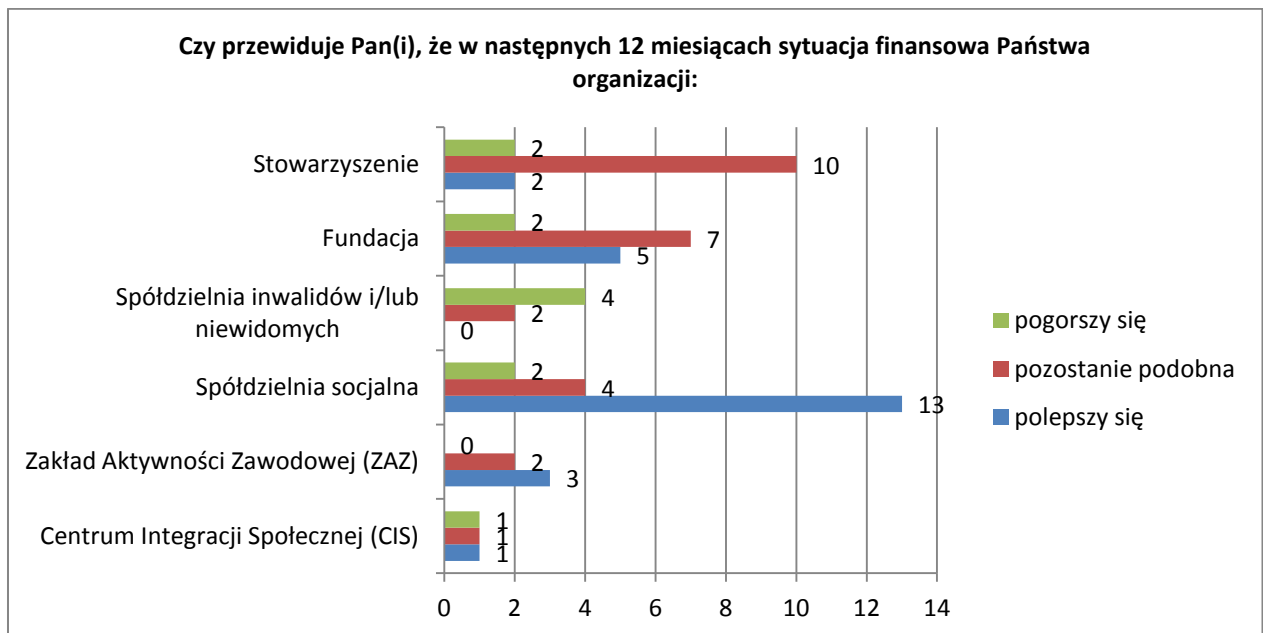
Uwzględniając formę prawną organizacji, warto zauważyć, iż najbardziej optymistyczne przewidywania, co do przyszłej sytuacji finansowej charakteryzują spółdzielnie socjalne. Niemal 70% spółdzielni socjalnych przewiduje, że ich sytuacja poprawi się w ciągu najbliższych 12 miesięcy (w zeszłym badaniu 40%), a tylko dwie zakładają pogorszenie sytuacji finansowej. Najbardziej stabilnie i optymistycznie patrzą w przyszłość ZAZ-y (brak wskazań sugerujących pogorszenie sytuacji finansowej) oraz fundacje (tylko 2 wskazania pesymistyczne). Stabilizacja jest też dominującą perspektywą badanych stowarzyszeń. Najgorsze perspektywy widzą przed sobą spółdzielnie inwalidów i niewidomych – 4 z 6 badanych podmiotów działających w tej formie prawnej uważa, że sytuacja finansowa pogorszy się, a dwie że pozostanie bez zmian.

Łącząc dwa wskaźniki: optymizm - dotyczący przyszłej sytuacji finansowej oraz wynik finansowy z działalności w ostatnich 12 miesiącach z formą prawną PS, można zauważyć następujące prawidłowości:

- W najgorszej sytuacji finansowej w ubiegłym roku oraz najbardziej pesymistycznie w przyszłość patrzą spółdzielnie inwalidów i niewidomych.
- Względnie dobre wyniki finansowe osiągnęły badane spółdzielnie socjalne, są one też najbardziej optymistycznie nastawionymi przedsiębiorstwami społecznymi z badanej grupy podmiotów.
- Względnie stabilne przychody w ostatnim roku (bez straty) oraz prognozy przewidujące podobną sytuację finansową wykazują fundacje, stowarzyszenia i ZAZ-y.

- Nieco zastanawiające są oceny sytuacji przez CIS-y – żaden z nich nie udzielił odpowiedzi na pytanie o to, czy działalność ekonomiczna w 2013 roku przyniosła im jakkolwiek efekt, każdy z trzech CIS-ów widział swa przyszłość inaczej¹¹.

Wykres 43 Prognozy dotyczące sytuacji finansowej a forma prawna organizacji.

N = 61

8.3 Bariery i słabości prowadzenia działalności ekonomicznej

Istotną częścią przeprowadzonych badań są odpowiedzi na pytanie o główne bariery i słabości prowadzenia działalności ekonomicznej przez respondentów. Uczestników badania poproszono o wskazanie maksymalnie 3 najważniejszych barier i słabości, które utrudniają działalność ekonomiczną ich organizacji. Spośród 61 respondentów, którzy udzielili odpowiedzi na to pytanie, tylko jedno stowarzyszenie wskazało, iż takich barier lub/i słabości nie dostrzega.

Zdecydowanie najczęściej padającą w tym kontekście odpowiedzią były trudności z pozyskaniem środków pieniężnych na rozwój organizacji – wskazało na nią ok. 50 % respondentów (co stanowi ok. 20% spadek w porównaniu z ubiegłym rokiem).

¹¹ Należy jednak pamiętać że przy tak małej próbie nie powinno się dokonywać generalizacji.

Co trzecia osoba wskazała jednak barierę w żaden sposób niezależną od działalności PS, mianowicie złą koniunkturę gospodarczą (podobnie jak w zeszłorocznym badaniu).

Następne w kolejności bariery utrudniające działalność badanych PS to:

- braki związane z wyposażeniem organizacji (park technologiczny) (18 PS)
- zmienne, niejasne przepisy prawa (16 PS)
- biurokracja, bariery administracyjne (14 PS)

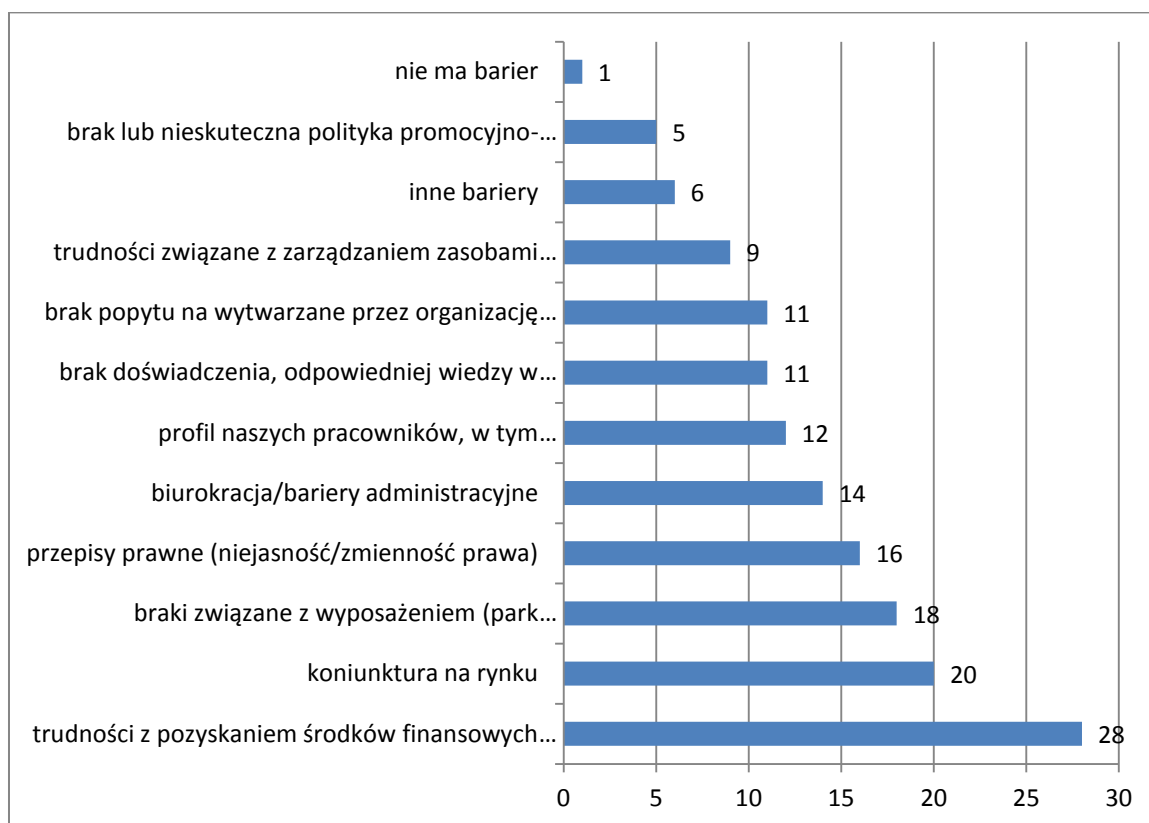
Wskazywane były też problemy związane z profilem pracowników, brakiem doświadczenia pracowników.

Pozostałe bariery wskazane przez badanych to: brak stałych środków na utrzymanie organizacji, brak wsparcia, współpracy ze strony samorządu lokalnego, co skutkuje brakiem zleceń, niemożność wyegzekwowania długu od partnera biznesowego (zleceniodawcy), ograniczenia infrastrukturalne (bariery architektoniczne dla ON).

Inaczej niż w zeszłorocznym badaniu, w którym uczestnicy najczęściej wskazywali na bariery mające charakter zewnętrzny (biurokracja, koniunktura, przepisy i regulacje prawne), w tym roku wskazywane bariery dotyczyły też problemów wewnątrz organizacji (brak wystarczającego wyposażenia, bariery związane z profilem pracowników, brak wystarczającego doświadczenia kadry). Również najczęściej podawaną barierę – trudności z pozyskaniem środków finansowych można postrzegać na dwa sposoby – jako barierę wewnętrzną organizacji wynikającą z nieumiejętności aplikowania o dodatkowe środki finansowe, lub jako barierę zewnętrzną, systemową – związaną z niską dostępnością środków finansowych, wąskimi celami możliwego dofinansowania (np. niemożnością dofinansowania sprzętu niezbędnego do rozwoju działalności ekonomicznej), skomplikowanymi procedurami.

Najrzadziej przedsiębiorstwa społeczne wskazywały na brak zewnętrznego wsparcia doradczego oraz na innego rodzaju bariery, takie jak: trudna współpraca z jednostkami samorządów terytorialnych, instytucjami administracji państwowej i innymi instytucjami takimi jak np. ROPS, związana z niechęcią tych instytucji czy przerostem biurokracji. Obok czynników o charakterze zewnętrznym, wśród innych barier wymienione również zostały: brak zainteresowania ze strony członków rozwojem organizacji, wypalenie zawodowe lidera organizacji oraz wysokie koszty związane z prowadzoną działalnością.

Wykres 44 Główne bariery i słabości prowadzenia działalności ekonomicznej przed przedsiębiorstwa społeczne.

Analizując bariery rozwoju przedsiębiorstw społecznych ze względu na ich formę organizacyjną, można wskazać, iż stowarzyszenia i fundacje wskazują przede wszystkim na trudności z pozyskaniem środków finansowych. Dla spółdzielni socjalnych największy problem stanowi: brak wyposażenia przedsiębiorstwa w niezbędny sprzęt, brak doświadczenia pracowników oraz zła koniunktura na rynku. Dla spółdzielni inwalidów i niewidomych problem stanowi profil pracowników oraz trudności z pozyskaniem środków finansowych na działalność. Głównym problemem ZAZ-ów są przepisy prawne (niestabilne, zmienne) oraz profil pracowników.

KWESTIONARIUSZ

Badanie przedsiębiorstw społecznych w Małopolsce

Dziękujemy, że zgodził(a) się Pan(i) na udział w **corocznych badaniach przedsiębiorstw społecznych**. Realizowane są one na zlecenie **Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej** w Krakowie przez **Uniwersytet Jagielloński**. Celem badania jest poznanie warunków prowadzenia działalności społecznej i ekonomicznej przedsiębiorstw społecznych w Małopolsce oraz różnego rodzaju utrudnień, jakie napotykają Państwo w swojej codziennej działalności. Raport z badań dostępny będzie w grudniu na stronie www.es.malopolska.pl w zakładce publikacje.

Ankieta potrwa około **15 minut**. W każdej chwili można **przerwać jej wypełnianie i powrócić** do niej później (dotychczasowe odpowiedzi zostaną zapisane). W tym celu wystarczy kliknąć na link, który otrzymali Państwo w mailu.

Wszystkim uczestnikom badania **gwarantujemy pełną poufność**, prosząc w zamian o **szczerą odpowiedź**. Licząc na Pana(i) życzliwość i współpracę, z góry dziękujemy za udział w badaniu.

W razie niejasności lub pytań dotyczących ankiety, prosimy o kontakt z Patrycją Antosz z Centrum Ewaluacji i Analiz Polityk Publicznych UJ (tel. 791 248 733; patrycja.antosz@uj.edu.pl).

FORMA I GENEZA ORGANIZACJI

1. Proszę podać formę, w jakiej funkcjonuje Państwa organizacja:

- Centrum Integracji Społecznej (CIS)
- Zakład Aktywności Zawodowej (ZAZ)
- Spółdzielnia socjalna
- Spółdzielnia inwalidów i/lub niewidomych
- Fundacja
- Stowarzyszenie
- Spółka prawa handlowego działająca nie dla zysku

- a. filtr przejdź do pyt. 4
- b. filtr przejdź do pyt. 4
- c. filtr przejdź do pyt. 4
- d. filtr przejdź do pyt. 4
- e. filtr przejdź do pyt. 2
- f. filtr przejdź do pyt. 2
- g. filtr przejdź do pyt. 4

2. W jakiej formie prowadzona jest w Państwa organizacji działalność ekonomiczna (rozumiana jako działalność gospodarcza i/lub odpłatna nie dla zysku)?

- zarejestrowana działalność gospodarcza
- odpłatna działalność nie dla zysku
- zarejestrowana działalność gospodarcza oraz odpłatna działalność nie dla zysku
- nie realizujemy działalności ekonomicznej

d. podziękowanie za ankietę

Badanie przedsiębiorstw społecznych w Małopolsce

3. Jaki charakter ma działalność ekonomiczna podejmowana przez Państwa organizację?

- działalność stała
- działalność cykliczna
- działalność incydentalna

c. podziękowanie za ankietę

PODZIĘKOWANIE

Serdecznie dziękujemy za udział w badaniu i poświęcony czas. Niestety nie należą Państwo do grupy docelowej tego badania.

4. Ile lat organizacja istnieje na rynku?

- krócej niż lub 1 rok
- dłużej niż 1 rok do 2 lat
- dłużej niż 2 lata do 5 lat
- dłużej niż 5 lat do 10 lat
- dłużej niż 10 lat

5. Kto był założycielem organizacji?

Możliwe jest zaznaczenie kilku odpowiedzi.

- osoby fizyczne
- administracja samorządowa
- podmioty gospodarcze
- podmioty kościelne, wyznaniowe
- organizacje pozarządowe
- inne podmioty, jakie?

6. Z jakich środków korzystano w procesie założycielskim organizacji?

- głównie ze środków prywatnych
- mniej więcej w równym zakresie ze środków publicznych i prywatnych
- głównie ze środków publicznych

DZIAŁALNOŚĆ SPOŁECZNA ORGANIZACJI

Badanie przedsiębiorstw społecznych w Malopolsce

7. Proszę wskazać wszystkie grupy osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym, na rzecz których Państwa organizacja w ciągu ostatnich 12 miesięcy prowadziła działania (w tym zatrudnienie).

- NIE działamy na rzecz osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym (proszę nie zaznaczać innych odpowiedzi)
1. osoby niepełnosprawne lub osoby z zaburzeniami psychicznymi
2. osoby bezrobotne (w tym długotrwale i wielokrotnie bezrobotne)
3. osoby o niskich kwalifikacjach
4. osoby do 25 roku życia wchodzące na rynek pracy
5. osoby po 50 roku życia mające trudności na rynku pracy
6. osoby uzależnione i wychodzące z uzależnienia
7. osoby bezdomne i wychodzące z bezdomności
8. osoby powracające na rynek pracy po odbyciu kary pozbawienia wolności
9. osoby samotnie wychowujące dzieci
10. dzieci i młodzież ze środowisk zagrożonych wykluczeniem społecznym
11. inne osoby wykluczone lub zagrożone wykluczeniem społecznym, jakie?

a. przejdź do pyt. 11
b-l. przejdź do pyt. 8

8. Która z poniższych grup jest NAJWAŻNIEJSZYM beneficjentem działań Państwa organizacji?

Proszę wybrać numer grupy spośród zaznaczonych we wcześniejszym pytaniu.

numer grupy z pytania
powyżej

Badanie przedsiębiorstw społecznych w Malopolsce

9. Proszę zaznaczyć które z działań ukierunkowanych na osoby wykluczone lub zagrożone wykluczeniem społecznym prowadzili Państwo w ciągu ostatnich 12 miesięcy:

Możliwe jest zaznaczenie kilku odpowiedzi.

- aktywizację zawodową i edukację
- zapewnienie beneficjentom pomocy materialnej (finansowej, rzeczowej w tym pomoc żywnościowa)
- organizowanie czasu wolnego i wypoczynku
- pomoc i/lub pracę terapeutyczną
- leczenie i/lub rehabilitację zdrowotną
- inne działania, jakie?

a. przejdź do pyt. 10
b-f. przejdź do pyt. 11

10. Proszę oszacować liczbę osób, które W CIĄGU OSTATNICH 12 MIESIĘCY zostały objęte Państwa wsparciem.

Jeśli nie organizowali Państwo danego działania - proszę wpisać „0”.

podnoszenie kwalifikacji w ramach szkoleń i kursów (np. zawodowych, językowych itp.) - liczba przeszkolonych osób:

trwale/ciągle zatrudnienie w organizacji - liczba pracujących beneficjentów:

podnoszenie kwalifikacji zawodowych poprzez okresowe zatrudnienie lub staże zawodowe w ramach organizacji - liczba osób zatrudnionych okresowo i objętych stażem w organizacji:

organizowanie staży w instytucjach/firmach zewnętrznych - liczba osób, które odbyły staż w instytucji/firmie zewnętrznej:

doradztwo i/lub poradnictwo specjalistyczne (np. psychologiczne, zawodowe) - liczba osób, które były objęte doradztwem i/lub poradnictwem:

przystosowanie i wypuszczenie na wolny rynek pracy - liczba osób, które zostały wypuszczone na wolny rynek pracy:

11. Czy Państwa organizacja w ciągu ostatnich 12 miesięcy prowadziła działania:

	tak	nie
z zakresu dostarczania usług użyteczności publicznej*, w tym usług deficytowych dla społeczności lokalnej	☐	☐
mające na celu rozwój społeczności lokalnej/regionu poprzez wspieranie produktów lokalnych** (pod tzw. "marką lokalną")	☐	☐

Badanie przedsiębiorstw społecznych w Malopolsce

*usługi użyteczności publicznej, w tym usługi deficytowe dla społeczności lokalnej - usługi mające na celu zaspokojenie np. potrzeb społecznych, edukacyjnych, zdrowotnych, związanych z bezpieczeństwem, itp., których nie podejmują się komercyjne przedsiębiorstwa

**produkt lokalny - wyrób lub usługa, z którym utożsamiają się mieszkańcy regionu, najczęściej wytwarzany lokalnie (przez mieszkańców), w sposób niemasowy i przyjazny dla środowiska z surowców lokalnie dostępnych. Poprzez specyficzny i niepowtarzalny charakter staje się wizytówką regionu.

12. Ile osób w ciągu ostatnich 12 miesięcy skorzystało z dostarczanych przez Państwa usług deficytowych dla społeczności lokalnej?

Jeśli żadna - proszę wpisać "0".

prośba o oszacowanie

13. Ile osób w ciągu ostatnich 12 miesięcy uzyskało przychód z tytułu wytworzenia lokalnego produktu, w którego sprzedaży w jakiś sposób pośredniczyła Państwa organizacja?

Jeśli Państwa organizacja nie prowadzi pośrednictwa w sprzedaży produktów lokalnych wytwórców - proszę wpisać "0".

prośba o oszacowanie

14. Czy Państwa organizacja prowadziła w ciągu ostatnich 12 miesięcy inne działania na rzecz społeczności lokalnej*?

Jeśli tak, jakie były to działania?

działania na rzecz społeczności lokalnej* rozumiane są szeroko jako np. organizacja świąt, festynów, akcji sprzątnięcia dzielnicy, budowy ścieżki rowerowych, akcji promujących zdrowy tryb życia/ postawy proekologiczne itp. na rzecz mieszkańców, innych organizacji i instytucji ulokowanych na terenie miejscowości, w której Państwa organizacja ma siedzibę.

WSPÓŁPRACA ORGANIZACJI Z OTOCZENIEM

Badanie przedsiębiorstw społecznych w Malopolsce

15. Czy są Państwo raczej zadowoleni czy też raczej niezadowoleni z efektów współpracy z podmiotami, z którymi współpracowała Państwa organizacja w ciągu ostatnich 12 miesięcy?

Proszę wybrać jedną odpowiedź dla każdej kategorii.

	nie współpracowaliśmy z tym podmiotem	niezadowoleni lub raczej niezadowoleni	ani zadowoleni ani niezadowoleni	zadowoleni lub raczej zadowoleni
Otoczenie administracyjne (w tym: ROPS, PUP, OWES)	☐	☐	☐	☐
Inne podmioty ekonomii społecznej (w tym organizacje pozarządowe)	☐	☐	☐	☐
Biznes, przedsiębiorstwa	☐	☐	☐	☐

16. Biorąc pod uwagę współpracę z innymi podmiotami ekonomii społecznej, innymi organizacjami pozarządowymi w ciągu ostatnich 12 miesięcy, proszę określić jak intensywna była ta współpraca.

	liczba partnerów	częstość współpracy
Inne podmioty ekonomii społecznej (w tym inne organizacje pozarządowe)	<input type="text"/>	<input type="text"/>

ZASOBY LUDZKIE

Jeżeli nie mają Państwo wyodrębnionej osobowości prawnej, proszę odpowiadać w imieniu całej organizacji.

17. Ile osób pracuje obecnie (za wynagrodzeniem) w Państwa organizacji?

Wartości w szczegółowych polach nie muszą sumować się do „ogółem”. Jeśli żadna z osób nie pracuje w danej formie - proszę wpisać "0".

ogółem	<input type="text"/>
w tym zatrudnionych na podstawie umowy o pracę	<input type="text"/>
w tym zatrudnionych na podstawie umowy cywilnoprawnej (umowa zlecenie, umowa o dzieło)	<input type="text"/>
w tym pracujących w ramach zatrudnienia subsydiowanego (np. z PUP, PFRON, innych źródeł publicznych)	<input type="text"/>

Badanie przedsiębiorstw społecznych w Małopolsce

18. Ile osób należących do grup zagrożonych wykluczeniem społecznym (benefcjentów):

Jeśli żadna z osób - proszę wpisać "0". Jeśli nie wiedzą Państwo dokładnie jaka to liczba - proszę wpisać w przybliżeniu.

jest obecnie zatrudnionych w Państwa organizacji	<input type="text"/>
zostało zatrudnionych w Państwa organizacji w ostatnich 12 miesiącach	<input type="text"/>
zakończyło pracę w Państwa organizacji w ostatnich 12 miesiącach	<input type="text"/>
spośród osób, które zakończyły pracę w Państwa organizacji w ostatnich 12 miesiącach, na wolnym rynku pracę znalazło	<input type="text"/>

19. Ilu wolontariuszy współpracowało nieodpłatnie z Państwa organizacją w ciągu ostatnich 12 miesięcy?

Jeśli żaden wolontariusz - proszę wpisać "0".

liczba wolontariuszy

20. Jakie są plany Państwa organizacji (w ciągu najbliższych 12 miesięcy) dotyczące zatrudnienia?

- planujemy zwiększyć zatrudnienie
- planujemy zmniejszyć zatrudnienie
- nie planujemy zmian w poziomie zatrudnienia

21. Jaki jest poziom wpływu wymienionych poniżej grup na PODEJMOWANIE ISTOTNYCH DECYZJI dotyczących działalności Państwa organizacji?

	nie dotyczy	brak wpływu	średni wpływ	duży wpływ
Członkowie	☐	☐	☐	☐
Pracownicy (inni niż kierownictwo)	☐	☐	☐	☐

22. Czy w ciągu ostatnich 12 miesięcy pracownicy Państwa organizacji korzystali z jakichkolwiek form podnoszenia kwalifikacji zawodowych (np. szkolenia, kursy, doradztwo, studia wyższe, podyplomowe, itp.)?

- tak
- nie

Badanie przedsiębiorstw społecznych w Malopolsce

23. Proszę wskazać MAKSYMALNIE 3 kluczowe obszary, w których pracownicy Państwa organizacji potrzebują wsparcia edukacyjnego/szkoleniowego/doradczego.

- pracownicy organizacji nie potrzebują tego typu wsparcia (proszę nie zaznaczać innych odpowiedzi)
- prawo
- finanse i księgowość
- zarządzanie organizacją
- zarządzanie zasobami ludzkimi
- pozyskiwanie środków finansowych (np. z UE)
- promocja, reklama
- technologie informatyczne
- umiejętności/kwalifikacje związane ze specyfiką działalności organizacji (np. branży, w której funkcjonuje)
- techniki sprzedaży
- inne obszary, jakie?

OBSZARY DZIAŁALNOŚCI EKONOMICZNEJ PRZEDSIĘBIORSTWA

24. Proszę o określenie MAKSYMALNIE 2 kluczowych obszarów DZIAŁALNOŚCI EKONOMICZNEJ podejmowanej przez Państwa organizację:

- hodowla i uprawa
- przetwórstwo spożywcze
- działalność usługowa
- działalność handlowa
- działalność produkcyjna
- inna działalność, jaka?

25. Kto jest GŁÓWNYM odbiorcą dóbr i usług oferowanych przez Państwa organizację?

- beneficjenci
- inne osoby indywidualne (fizyczne)
- przedsiębiorstwa prywatne
- podmioty publiczne (przedsiębiorstwa publiczne i/lub administracja publiczna)
- organizacje pozarządowe i spółdzielnie

26. Proszę oszacować wielkość PRZYCHODÓW ogółem w organizacji w ciągu ostatnich 12 miesięcy:

- organizacja nie przyniosła przychodów w ostatnich 12 miesiącach
- do 10 tys. zł
- pow. 10 tys. zł do 100 tys. zł
- pow. 100 tys. zł do 250 tys. zł
- pow. 250 tys. zł do 500 tys. zł
- pow. 500 tys. zł do 1 mln zł
- pow. 1 mln zł do 2 mln zł
- pow. 2 mln zł

27. Jaki był w Państwa organizacji przybliżony ODSETEK PRZYCHODÓW Z DZIAŁALNOŚCI EKONOMICZNEJ w przychodach ogółem w ciągu ostatnich 12 miesięcy?

szacunkowo w %

28. Działalność EKONOMICZNA organizacji z ostatnich 12 miesięcy przyniosła:

- zysk
- stratę

29. Czy przewiduje Pan(i), że w następnych 12 miesiącach sytuacja finansowa Państwa organizacji:

- polepszy się
- pozostanie podobna
- pogorszy się

Badanie przedsiębiorstw społecznych w Malopolsce

30. Proszę o podanie **MAKSYMALNIE 3 najważniejszych barier i/lub słabości utrudniających działalność ekonomiczną Państwa organizacji.**

- nie ma takich barier (proszę nie zaznaczać innych odpowiedzi)
- profil naszych pracowników, w tym beneficjentów (np. związany z ich stanem zdrowia, poziomem kwalifikacji) wpływający m.in. na ich poziom wydajności
- brak doświadczenia, odpowiedniej wiedzy w organizacji
- brak popytu na wytwarzane przez organizację dobra lub świadczone usługi
- trudności z pozyskaniem środków finansowych na rozwój
- trudności związane z zarządzaniem zasobami ludzkimi w organizacji
- braki związane z wyposażeniem (park maszynowy, środki transportu itp.)
- przepisy prawne (niejasność/zmienność prawa)
- koniunktura na rynku
- biurokracja/bariery administracyjne
- brak lub nieskuteczna polityka promocyjno-informacyjna organizacji
- brak zewnętrznego wsparcia doradczego
- inne bariery, jakie?

PODZIĘKOWANIE

Bardzo dziękujemy udział w badaniu i wypełnienie ankiety.

Raport z badań dostępny będzie na stronie www.es.malopolska.pl w zakładce publikacje w styczniu 2013 roku. Zapraszamy do zapoznania się z wynikami!

W razie pytań lub wątpliwości proszę kontaktować się z:

Patrycją Antosz

Centrum Ewaluacji i Analiz polityk Publicznych UJ

patrycja.antosz@uj.edu.pl

791 248 733